

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СУБОТА МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: (338.2:338.48) +369

**ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І СОЦІАЛЬНЕ
СПРЯМУВАННЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор

Іванишин В.В.

Кам'янець-Подільський – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	11
1.1. Курортна діяльність як об'єкт економічного дослідження	11
1.2. Курортна послуга – основний продукт курортної діяльності	26
1.3. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку курортної діяльності	42
1.4. Інструменти регулювання курортної діяльності: теоретико-методичний аспект	60
Висновки до розділу 1	72
2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	75
2.1. Економічна оцінка курортних ресурсів України	75
2.2. Аналіз економічних та соціальних результатів санаторно-курортної діяльності в Україні	89
2.3. Стан економічного регулювання розвитку санаторно-курортного комплексу	113
Висновки до розділу 2	136
3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	140
3.1. Міжнародний досвід державної підтримки курортної діяльності та можливості його використання в Україні	140
3.2. Удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг через систему соціального страхування	159
3.3. Стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики	181
Висновки до розділу 3	210
ВИСНОВКИ	213
Список використаних джерел	217
Додатки	236

ВСТУП

Актуальність теми. Україна має унікальні природнокліматичні ресурси, які можуть використовуватися і реально використовуються в санаторно-курортній діяльності. Вказані ресурси є основою для формування конкурентоспроможного курортного продукту, який в основному представлений санаторно-курортними послугами. Санаторно-курортна діяльність має бути організована таким чином, аби задовольнити інтереси споживачів та виробників курортного продукту без погіршення рекреаційного потенціалу, з урахуванням принципів та пріоритетів сталого розвитку соціально-економічної політики.

Не дивлячись на наявність конкурентних переваг за показниками курортного потенціалу, за темпами розвитку санаторно-курортної діяльності Україна відстає від інших країн. Серед причин цього явища можемо виділити непослідовність державної курортної політики, відсутність економічних механізмів та інструментів підтримки санаторно-курортної діяльності, непривабливий інвестиційний клімат в економіці та ін.

Актуальні проблеми економічного стимулювання розвитку курортної діяльності досліджували в своїх працях провідні науковці: Бейлик О.О., Бобкова А.Г., Васильчак С.В., Ведмідь Н.І., Гайдук А.Б., Грищенко І.М., Гудзь П.В., Гулич О.І., Забуранна Л.В., Захарін С.В., Іванишин В.В., Козловська М.В., Любіцева О.О., Матвієнко А.Т., Мендела І.Я., Пахля А.І., Смаль І.В., Стафійчук В.І., Ткаченко Т.І., Фоменко Н.В. та ін. Не дивлячись на наявність значної кількості наукових праць з означеної проблематики, досі не вирішеними залишаються окремі питання удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг, у тому числі через систему соціального страхування, розробки стратегічних орієнтирів розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики, економічного оцінювання наявного курортного потенціалу з урахуванням сучасних викликів, посилення соціальної

спрямованості діяльності санаторно-курортної сфери національної економіки та ін. Вказане обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах планових наукових досліджень економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету за темою: “Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого та трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті» (номер державної реєстрації 0110U005064)”, в ході виконання якої дисертантом розроблено стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення теоретико-методичних основ і розробка науково-практичних рекомендацій з проблем економічного регулювання та посилення соціального спрямування розвитку курортної діяльності в умовах сучасних трансформацій.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено наступні завдання:

- узагальнити методичні рекомендації щодо посилення державного впливу на розвиток курортів і курортної діяльності;
- обґрунтувати наукові підходи до застосування програмно-цільового методу регулювання курортної діяльності;
- розвинути організаційно-економічний механізм регулювання курортної діяльності;
- визначити методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування;

- удосконалити наукові положення про специфічні особливості курортної послуги як основного продукту курортної діяльності;
- окреслити основні підходи до організації курортної діяльності як особливого виду соціально-економічної діяльності;
- обґрунтувати організаційні засади систематизації інструментів державного регулювання розвитку курортної діяльності;
- розробити соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг;

Об'єктом дослідження є процес економічного регулювання курортної діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні основи економічного регулювання та соціального спрямування курортної діяльності в Україні в умовах сучасних трансформацій.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою дисертаційного дослідження стали положення сучасної економічної науки з економічного управління національним господарством, регулювання розвитку національного господарства та видів економічної діяльності, організації курортної діяльності, програмно-цільового планування. Під час виконання дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми пізнання економічних явищ і процесів. Метод абстрагування застосовувався для виявлення та ідентифікації значимих тенденцій економічних процесів через залишення поза увагою випадкових явищ. Метод індукції використовувався для здійснення формально-логічних узагальнень, що уможлиблює формулювання загального висновку на основі аналізу окремих фактів та явищ. Метод дедукції використовувався для одержання проміжних (часткових) висновків на основі аналізу характеру загального процесу. Метод порівняльного аналізу використовувався при зіставленні тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу України та інших країн. Методи економічного аналізу застосовувались при виявленні

тенденцій та закономірностей розвитку курортної діяльності з урахуванням ключових економічних трансформацій. Метод узагальнень експертних думок використовувався для осмислення та тлумачення результатів опитувань експертів і практиків з проблем побудови механізмів управління розвитком санаторно-курортного комплексу.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження слугували: офіційні дані Державної служби статистики України; результати наукових досліджень з проблематики регулювання розвитку санаторно-курортного комплексу, що оприлюднені у наукових виданнях; законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань розвитку санаторно-курортного комплексу, регулювання курортної діяльності, а також у сфері захисту прав та інтересів учасників ринку курортних послуг; повідомлення засобів масової інформації; результати емпіричних досліджень, ресурси Інтернет.

Наукова новизна. У результаті проведеного дослідження сформульовано наукові положення, які є новими або містять елементи наукової новизни:

вперше:

- обґрунтовано організаційні засади систематизації інструментів державного регулювання розвитку курортної діяльності за ознакою суб'єктного впливу: інструменти, що впливають на формування попиту на курортні послуги (регулювання економічної активності споживачів); інструменти, що впливають на формування пропозиції на курортні послуги (регулювання економічної активності виробників); заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва, у тому числі у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів та необхідністю їхнього збереження для майбутніх поколінь;

- розроблено соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг, за допомогою якої при

дослідженні внутрішнього маркетингового середовища можна створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство;

удосконалено:

- основні підходів до організації курортної діяльності як особливого виду соціально-економічної діяльності, яка генерує економічні, соціальні, екологічні ефекти, що на відміну від існуючих положень враховують соціально-економічну, лікувальну та природну (екологічну) складові курортної (санаторно-курортної) послуги;

- наукові положення про специфічні особливості курортної послуги як основного продукту курортної діяльності, що дозволило сформулювати рекомендації для проектування методичних підходів економічного оцінювання курортних ресурсів, а також внести пропозиції щодо посилення соціальної спрямованості курортної діяльності;

- методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування, які значною мірою впливають на формування платоспроможного попиту на курортні (санаторно-курортні) послуги, що передбачає доцільність впровадження в діяльність Фондів соціального страхування сучасних управлінських технологій на основі імплементації кращих міжнародних стандартів і матиме позитивний соціальний ефект у вигляді зниження захворюваності соціально вразливих груп населення, пришвидшення відновлення працездатності працюючих громадян, поліпшення показників відновлювального (реабілітаційного) лікування;

дістали подальшого розвитку:

- наукові основи організаційно-економічного механізму регулювання курортної діяльності, який на відміну від існуючих положень розглядається як складова системи економічних відносин, що визначає загальний порядок провадження курортної діяльності на основі застосування (виконання)

певних правил, приписів, процедур з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів;

- наукові підходи до застосування програмно-цільового методу регулювання курортної діяльності, що дасть змогу сформулювати пропозиції щодо доцільності подальшого впровадження та розробки Державної цільової програми розвитку курортів із встановленням відповідних критеріїв економічної та соціальної результативності, а також розробити перелік невідкладних заходів, які мають бути реалізовані в рамках виконання вказаної програми;

- методичні рекомендації щодо посилення державного впливу на розвиток курортів і курортної діяльності, у тому числі шляхом подальшої детінізації курортної діяльності, запровадження автоматизованих технологій моніторингу діяльності курортних операторів та управління курортами, посилення контролю за дотриманням курортними операторами вимог законодавства про ціноутворення та охорону здоров'я, посилення соціальної спрямованості реформування санаторно-курортної сфери.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові результати дисертаційної роботи мають практичну значущість, яка полягає у тому, що теоретико-методичні основи дослідження доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної економічної політики розвитку санаторно-курортного комплексу, регулювання курортної діяльності, а також у сфері захисту прав та інтересів учасників ринку курортних послуг.

Окремі результати дослідження використані: Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (довідка №180 від 03.08.2015) – під час проведення законопроектних робіт при доопрацюванні законодавчих актів з питань туризму і курортів, Науково-дослідним інститутом економічного розвитку (довідка № 343-12 від 15.05.2014 р.) – під час підготовки наукової доповіді «Реформування

державної політики розвитку туризму і курортів», яку направлено до використання Верховній Раді України, ПрАТ “Укрпрофоздоровниця” (довідка №03-06/705 від 03.08.2015 р.) – надано пропозиції щодо удосконалення процедур закупівлі санаторно-курортних послуг за рахунок коштів фондів соціального страхування, а також з проблем підвищення ефективності управління дочірніми підприємствами, ДП «Клінічний санаторій «Хмільник» (довідка №02-15/348 від 28.07.2015 р.) – надано пропозиції щодо підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності з урахуванням наявного курортного потенціалу, Подільським державним аграрно-технічним університетом (довідка №75-14а-562 від 09.10.2015 р.) – розроблено пропозиції з удосконалення методичного забезпечення викладання економічних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-методичні та прикладні результати, що отримані в ході проведеного дослідження, доповідалися та отримали схвальні відгуки на міжнародних науково-практичних конференціях: “Умови економічного зростання в країнах з ринковою економікою” (м. Переяслав-Хмельницький, 2013 р.), «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (м. Київ, 2013 р.), «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Київ, 2014 р.) «Економічний розвиток АПК в умовах глобалізації: стан проблеми та перспективи» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р.), «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит в управлінні економічними процесами: історія, сучасність, перспективи» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р.), «Підсумки науково-дослідної роботи викладачів, науковців та аспірантів університету за 2014 рік» (м. Кам’янець-Подільський, 2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, що виносяться на захист, отримані автором особисто і є його науковим доробком. У випадку цитування наукових положень, сформульованих іншими науковцями, в дисертації подані відповідні посилання.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 6 наукових праць, у тому числі 1 наукова праця у колективній монографії, 2 наукові праці в іноземних наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій, що належить особисто автору, складає 2,9 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел; робота містить 10 рисунків, 16 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 243 сторінок; основний зміст дисертації викладено на 216 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить додатки на 9 сторінках. Список використаних джерел складається з 188 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Курортна діяльність як об'єкт економічного дослідження

Сучасний етап розвитку економіки характеризується зростанням ролі та значущості туристичної та курортної діяльності. Особливо динамічно розвивається курортно-рекреаційна сфера, що пов'язано із загальним зростанням уваги людини до власного здоров'я, прагненням продовжити тривалість життя та результативну працездатність.

Вважається, що слово «курорт» походить від слів німецького походження: *Kur* – лікування та *Ort* – місце [79, с. 140].

У контексті нашого дослідження доцільно визначити етимологію понять «курорт» та «курортна діяльність». Згідно відомого словника Брокгауза та Єфрона, курорт – це місце, яке за своїми природними умовами є привабливим для спорудження лікувального закладу [91].

У радянських енциклопедичних виданнях зустрічається наступне визначення: «Курорт – це місцевість, яка має природні лікувальні властивості та необхідні умови для їхнього застосування із лікувально-профілактичною метою» [137, с. 522].

У Федеральному законі Російської Федерації наведено наступне визначення: «Курорт – це освоєна та використовувана в лікувально-профілактичних цілях природна територія, яка охороняється особливо та містить природні лікувальні ресурси, а також необхідні для їхньої експлуатації будівлі і споруди, включаючи об'єкти інфраструктури» [111].

Відповідно до визначення, закріпленого у ст.1 Закону України «Про курорти», курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх

експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні [50].

Отже, курорт – це визначена відповідними нормативними документами територія з чіткими межами, на якій забезпечується виробництво та надання специфічних (унікальних) послуг лікування, оздоровлення та профілактики захворювань відповідно до наявних курортно-рекреаційних ресурсів, які експлуатуються спеціально підготовленим персоналом на відповідно облаштованій матеріально-технічній базі. Підставою для визначення території як курорту (або курортної території) є наявність природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності [18, с.214].

Інколи замість поняття «курорт» використовують поняття «курортна територія» або «курортна місцевість». Згідно панівної наукової позиції [9; 39; 79; 82; 132], курортна територія (курортна місцевість) – це територія з належним екологічним станом та привабливими кліматичними умовами, на якій містяться рекреаційні ресурси, що споживаються або можуть бути спжиті людьми в процесі лікування, оздоровлення та відпочинку з метою задоволення рекреаційних (курортних) потреб.

Згідно позиції провідних фахівців [18; 79; 125; 187], курортна діяльність – це вид сукупність усіх видів розумової діяльності з організації та здійснення профілактики і лікування захворювань, реабілітації хворих на основі використання природних лікувальних ресурсів, включаючи вивчення властивостей цих ресурсів, формування та реалізацію стратегій розвитку курорту (курортів), управління курортом (курортами), організацію курортної справи, будівництво курортної інфраструктури, забезпечення надання курортних та супутніх послуг, експлуатацію природних лікувальних ресурсів тощо.

З проаналізованих наукових положень можна виділити основні сутнісні характеристики курорту:

- територія курорту має особливий статус,
- територія курорту має природні лікувальні ресурси,
- природні лікувальні ресурси на території курорту використовуються у лікувально-профілактичних цілях,
- на території курорту створена та функціонує певна інфраструктура, яка полегшує (уможливлює) використання природних лікувальних ресурсів.

Історія виникнення курортної справи занурена у стародавні часи. Відомості про джерела лікувальних вод є у Старому та Новому заповітах, де згадуються Сілоамська купель та священне озеро Бетесда під Єрусалимом, в яких купали хворих. До числа найдревніших (бронзовий вік) матеріальних відомостей лікування мінеральними водами відносяться залишки капітальних споруд на джерелах вуглекислих вод на місці сучасного швейцарського курорту Санкт-Моріц [107, с.24]. Першими курортами вважаються римські терми, які були створені самою природою [142, с.12]. Вважається, що перші терми, які були створені людиною, з'явилися у античній Греції [12, с.49]. Багату історію створення термальних джерел мають також Болгарія та Угорщина (III-IV ст.ст.).

Згодом у курортній справі стали використовуватися і інші природні фактори, в першу чергу, питні мінеральні води та цінний клімат. Починаючи із середніх віків набувало популярності лікування гірським повітрям, а також перебування на узбережжі моря. В епоху Відродження широко використовувалося лікування за допомогою підземних вод. Починаючи з XV ст., архітектори провідних країн проектують так звані курортні міста – населені пункти, що спеціально створювалися поблизу рекреаційних зон з метою обслуговування пацієнтів та усіх охочих. У XV ст. було засновано курорти Карлові Вари, Баден-Баден, Аахен [12; 107; 166].

У середині XVI ст. у курортному місті Карлсбад було введено мито, що стягувалося з пацієнтів за користування рекреаційним ресурсом.

На початку XVII ст. у Франції було створено окремий орган – інспекцію, завданням якої став контроль та нагляд за станом курортних територій та експлуатацією рекреаційних ресурсів [17, с. 328].

Починаючи з XIX ст., розвиток курортів та курортних територій у світі значно прискорився, що пов'язується із загальним зростанням економік провідних країн. Курортні заклади переорієнтувалися на організацію обслуговування пацієнтів на основі комерційного підходу (раніше курортами в основному користувалися представники панівних класів). Розвиток курортної діяльності супроводжувався розширенням кола пацієнтів, в першу чергу представників буржуазії, чиновників, інтелігенції [77, с.12].

У Росії перший курорт – Марціальні води – було засновано 1719 року згідно указу Петра I. Того ж року розпочато будівництво спеціалізованих приміщень на Липецьких солоних озерах. Одначасно Петро I направив експедиції на Кавказ для пошуку мінеральних джерел. У результаті було відкрито та підтверджено лікувальні властивості вод курортів Железноводськ, Єсентуки, Кисловодськ, П'ятигорськ [163, с.34].

Починаючи з XIX ст., відмічається бурхливий розвиток курортної справи. Вказане пов'язане зі зростанням цінності робочої сили як фактора виробництва. На початку становлення капіталізму надлишок і дешевизна робочої сили, нескладність виробничих процесів і низький рівень соціальних потреб позбавляли працедавців від необхідності займатися проблемами рекреації (основну цінність представляли машини та обладнання, які масово заміщували живу робочу силу, відповідно економічна «цінність» життя працівника була мізерною).

Високий рівень розвитку курортної справи було досягнуто у Радянському Союзі. Санаторно-курортна сфера розглядалася як така, що забезпечує відновлення трудових ресурсів. Радянська школа курортології

вважалася однією з найпровідніших у світі. Станом на початок 1971 р. у СРСР функціонувало 2235 курортів та курортних територій, які могли одночасно прийняти 427 тис. пацієнтів (споживачів). Особливістю системи санаторно-курортного забезпечення СРСР було відомча розпорошеність курортних закладів: частина з них знаходилася у підпорядкуванні профспілкових організацій, частина – у підпорядкуванні республіканських органів охорони здоров'я, частина – у підпорядкуванні міністерств і відомств (особливо силових та правоохоронних), частина – у підпорядкуванні організацій, установ та підприємств [29, с.56].

На території сучасної України санаторно-курортна діяльність розпочалася у ХІХст., коли були створені кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини [163, с.39]. У ХХ ст. курорти України стрімко розвивалися, оскільки при проектуванні курортного господарства враховувалися потреби не лише України (яка входила до складу СРСР), а усього Радянського Союзу [26, с.85].

Сучасна курортологія – медична наука, яка вивчає лікувальні властивості природних фізичних факторів, характер дії на організм людини, можливості їх застосування з лікувальною і профілактичною метою на курортах і поза їх межами, яка розробляє рекомендації для санаторно-курортного лікування і методи застосування курортних факторів при різних захворюваннях. Крім того, до завдань курортології входять пошук і дослідження курортних ресурсів, вивчення потреб населення в санітарно-курортному лікуванні і розробка наукових основ його організації, принципів і нормативів курортного будівництва і благоустрою, включаючи питання санітарної охорони курортів [142, с.9]. Розділами курортології є бальнеологія, бальнеотерапія і бальнеотехніка; грязелікування, медична кліматологія і кліматотерапія; окремий розділ вивчає питання організації, планування і будівництва курортів. Курортологія використовує досягнення і

методи суміжних наукових дисциплін – загальної кліматології і гідрогеології; фізіології, гігієни та інших наук [125, с.15].

У ст.1 Закону України «Про курорти» наводиться і таке визначення: «Курортна справа – сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів» [50].

Курортна діяльність на практиці виступає як сукупність усіх видів туристичної діяльності, необхідних для організації та забезпечення санаторно-курортними закладами трьох основних функцій: лікування; медична реабілітація; профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів [18; 79; 136].

У літературі зустрічається поняття «економіка курортів», під яким зазвичай розуміють систему економічних відносин, що виникають у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів курортної діяльності [63].

В окремих дослідженнях використовується поняття «курортна індустрія» або «санаторно-курортна індустрія». Курортна індустрія – це, у вузькому значенні, сукупність суб'єктів курортної діяльності (курортних закладів, підприємств курортної сфери, інших суб'єктів, що беруть участь у виробництві курортних та суміжних послуг), які зареєстровані і функціонують відповідно до вимог законодавства [20].

Згідно позиції автора дослідження, що апробована у науковій періодиці, курортна діяльність як вид економічної діяльності – це сфера господарської діяльності, яка передбачає виробництво та надання споживачам курортних та супутніх послуг на основі принципів якості, платності, строковості та цільового призначення [145; 146; 147].

Принцип якості означає, що в результаті курортної діяльності мають вироблятися та надаватися лише курортні послуги належної якості (з

належними характеристиками). Серед таких характеристик можуть бути: якість (включаючи хімічний склад) мінеральної води; якість (включаючи хімічний склад) лікувальних грязей; якість профілактичного лікування; якість продуктів харчування; якість побутового обслуговування тощо.

Принцип платності означає, що курортні та супутні послуги надаються споживачам за певну плату, оскільки вони мають певну цінність та споживчу цінність. Вказане є умовою для отримання підприємствами курортного господарства (суб'єктами курортної діяльності) певного доходу та прибутку, який є цільовою функцією їхнього функціонування.

Принцип строковості означає, що курортні та супутні послуги мають надаватися споживачу у певні строки, які обумовлені договором (або обумовлені у путівці). Курортна послуга може надаватися лише тимчасово. Строки надання курортної послуги залежать від медичних показань, а також обсягу сплачених споживачем коштів за її споживання.

Принцип цільового призначення означає, що курортні та супутні послуги мають надаватися споживачам згідно відповідних медичних показань. Споживачу має бути відмовлено у наданні курортних послуг, якщо ці послуги йому протипоказані відповідно до медичних приписів.

Надання комплексу курортних послуг споживачам відбувається внаслідок реалізації певних технологічних операцій, що виконують курортні заклади (підприємства курортної сфери), в процесі якого використовуються природні, трудові, інформаційні і матеріально-технічні ресурси. Жорстка конкуренція та нестабільність сучасного ринку стосуються системи рекреації та відновлювального лікування в умовах курортів і потребують прийняття оперативних організаційних рішень, які дали б змогу швидко адаптуватися до зростаючих запитів ринку. Для прийняття таких рішень необхідна максимально повна та оперативна інформація, що базується на сучасних інформаційних технологіях [167, с.251].

Курортна діяльність відноситься до сфери послуг, оскільки основним видом блага, що споживається внаслідок курортної діяльності, є курортна послуга [26, с.16].

Курортна діяльність – невід’ємна частина сучасного способу життя. Внаслідок курортної діяльності формуються та розвиваються особливі курортні території через залучення рекреаційних ресурсів, природних об’єктів, культурних комплексів, спеціалізованих закладів, технічних систем та інших складових [40, с.124].

Провідною передумовою для організації курортної діяльності є наявність унікальних (специфічних) курортних ресурсів. Унікальне поєднання природних ресурсів, які мають визначальне значення для ідентифікації курорту як території зі специфічними лікувальними умовами, визначається через поняття рекреації. Учені ведуть дискусію про походження терміну «рекреація». Одні вважають, що термін «рекреація» походить від латинського слова «recreatio» – відновлення, інші – що від французького слова «recreation» – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність [13; 88; 139; 142; 163]. Поняття рекреації включає характеристику унікальних природних ресурсів у поєднанні зі простором, що пов’язаний із освоєнням цих ресурсів. Можемо запропонувати наступне визначення: «Рекреація – це усвідомлений процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою організаційних, економічних та медичних заходів».

Формування системи рекреаційного природокористування є об’єктивним наслідком зростаючих потреб суспільства в рекреації. При розгляді рекреаційного природокористування необхідно перш за все визначити соціально-економічну суть рекреації, її місце і роль у розвитку суспільства [142, с.9].

Для нормального функціонування закладів курортної діяльності необхідна наявність належних ресурсів, у першу чергу рекреаційно-

туристичних (йдеться про сукупність об'єктів і явищ природного та антропогенного походження). Указані ресурси поділяють на природні та соціальні [29]. До першої групи належать ті ресурси, які створені природою (кліматичні особливості території, водні ресурси (річки, озера, мінеральні та грязеві джерела, штучні водойми, моря, океани), ландшафти, рослинний та тваринний світ тощо), які вважаються визначальними для курортної справи. До другої групи належать ресурси, що створені людиною в процесі економічної та культурної діяльності (культурні об'єкти, пам'ятки історії, етнографії, архітектури).

Для організації діяльності курортів слід використовувати спеціально визначені природні території, що мають природні оздоровчі та лікувальні ресурси. До природних лікувальних ресурсів належать: мінеральні води, лікувальні пелоїдита озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти в комплексі зі сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, кожен із яких є самостійним об'єктом геологічного середовища, потребує різнобічного підходу до вивчення, контролю стану і використання [21; 139; 163].

Курорти поділяють на курорти державного та місцевого значення [50]. При цьому враховується унікальність та цінність наявних природно-лікувальних та курортно-рекреаційних ресурсів, рівень наявного курортного потенціалу, рівень курортних послуг, рівень курортних закладів, рівень підготовки персоналу тощо.

Конкретні властивості наявних курортно-рекреаційних ресурсів визначають медичний профіль (спеціалізацію) курортів. За цим критерієм курорти поділяють на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти (для лікування конкретних груп захворювань) [139, с.110].

Слід розрізняти поняття «курорт (курортна територія)» та «рекреаційна територія». Рекреаційна територія – це територія, яка має певні лікувально-

профілактичні фактори. Курорт – це рекреаційна територія, яка має певну технічну (технологічну) та організаційну інфраструктуру для надання курортних послуг [79, с.29].

За характером провідних лікувальних факторів курорти поділяють на [163, с.59]:

- 1) бальнеологічні, де провідним лікувальним фактором є використання природних мінеральних вод;
- 2) грязьові (застосування в якості основного лікувального засобу лікувальних грязей);
- 3) кліматичні, де основним лікувально-профілактичним засобом є клімат.

Курортний комплекс є поєднанням декількох видів природних ресурсів і дуже рідко якогось одного. На курортах провадиться переважно комплексне лікування із задіянням всіх наявних ресурсів [155, с.223].

Напрями курортної (рекреаційної) діяльності визначаються через усвідомлення економічних і соціальних потреб суспільства, а також з урахуванням специфічних медичних показань [134].

Природні рекреаційні ресурси є основою для функціонування сфери курортів (провадження курортної діяльності) через підтримку розвитку спеціалізованих лікувально-профілактичних закладів з метою задоволення рекреаційних потреб споживачів (людей). Природні рекреаційні ресурси — це, в першу чергу – складні природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні (привабливі) властивості для організації та провадження курортно-рекреаційної діяльності, можуть бути використані для її організації впродовж певного часу, а також забезпечують досягнення економічного та соціального ефектів. Економічний ефект може бути виражений в отриманні курортними закладами прибутку, надходження податків до бюджету, збільшенні строків результативної працездатності працюючих, підвищення продуктивності праці тощо. Соціальний ефект може

бути виражений у подовженні середньої тривалості життя людей, відновленні фізичного здоров'я, зростанні рівня задоволеності людей власним життям тощо.

Отже, домінантою курортної діяльності, як галузі туризму, є прагнення людини (економічного суб'єкта) оздоровитися в процесі споживання курортної послуги (або комплексу послуг) [81, с.186].

Підвищення ролі рекреації в значній мірі визначається зростанням урбанізації, яка нерозривно пов'язана з концентрацією виробництва і розвитком виробничих сил [163, с.30].

Курортна діяльність дозволяє сформувати певну сукупність курортних продуктів, яка формує пропозицію на ринку курортних послуг. Пропозиція курортних послуг доволі широка і передбачає різну номенклатуру курортних продуктів (відпочинок, лікування, дієтичне харчування, рекреація, оздоровлення, профілактика тощо).

Курорти (курортні території) формуються як територіальні системи певного ієрархічного рівня (міжрегіонального, регіонального, субрегіонального, національного та місцевого) і фактично виступають основою геопросторової організації курортного ринку [2]. Курортна територія – це, в першу чергу, унікальне утворення, яке включає ландшафтні, геологічні, економіко-географічні фактори і є самостійним структурним елементом курортної (курортно-рекреаційної) діяльності.

Нині курорти (курортні території) розташовуються практично в усіх країнах світу [69, с.142].

Для успішного функціонування курортів та курортних територій до складу курортного комплексу, як господарчої системи, мають входити підприємства, що безпосередньо надають курортні послуги (спеціалізовані заклади), а також підприємства курортної інфраструктури, які забезпечують супроводження виробництва та надання цих послуг [71, с.52].

Курортні заклади, що розташовані в межах одного курорту, взаємодіють один з одним, забезпечуючи виробництво та надання унікального курортного продукту (курортної послуги або сукупності послуг). Така взаємодія виступає необхідною умовою високорезультативної діяльності у сфері виробництва та надання курортних послуг. Фахівці вказують [8; 27; 128], що вказана взаємодія може відбуватися за такими напрямками:

- а) зв'язки виробничого (технологічного) характеру;
- б) спільне управління (включаючи використання) курортно-рекреаційними ресурсами;
- в) участь у спільному виробництві та наданні курортних послуг;
- г) участь у формуванні меж курорту (курортної території);
- д) розробка та реалізація маркетингових заходів щодо просування курортного продукту на ринку курортних послуг;
- е) участь у розробці нормативно-правової бази організації курортної діяльності.

Серед курортних (рекреаційних) закладів розрізняють санаторії, профілакторії, пансіонати з лікуванням, пансіонати, будинки та бази відпочинку, інші лікувальні заклади (медичні центри, курортні поліклініки, бальнеолікарні тощо) [79]. Разом з іншими підприємствами сфери обслуговування курортні (рекреаційні) заклади утворюють курортні комплекси [19, с.115]. Отже, курортні (рекреаційні) заклади розміщуються на територіях курортів або у безпосередній близькості до них.

Санаторно-курортні заклади поділяються на типи [42; 89; 121]:

- а) за особливостями наявних природних умов і ресурсів (бальнеологічні, грязеві, кліматичні, кумисолікувальні тощо);
- б) характером оздоровчого впливу на людину (лікувальні, реабілітаційно-коригуючі, рекреаційно-профілактичні).

До складу курортного комплексу, окрім суто курортних закладів, можуть також входити [33; 127; 165]:

- підприємства з екологічно допустимого видобутку та використання лікувальних ресурсів (мінеральної води, грязей, торфу та ін.);
- підприємства харчової промисловості для освоєння частини ресурсів мінеральних вод для споживання за межами курорту;
- підприємства з організації, підтримки безпеки навколишнього середовища та унікальних природних ресурсів;
- наукові центри, проектні організації, установи з моніторингу та контролю за станом навколишнього природного середовища;
- підприємства, що надають супутні послуги (громадське харчування, транспорт, організація дозвілля та екскурсій тощо).

Важливою умовою ефективного функціонування санаторно-курортного комплексу є забезпечення його розвиненою інфраструктурою, яка відповідала б світовим стандартам, сприяла підвищенню його конкурентоспроможності [86, с.201]. Розвиток інфраструктури відбувається в процесі вирішення територіально-функціональних, соціально-економічних, екологічних проблем, що пов'язано з розподілом і визначенням пріоритетних напрямів використання територіальних ресурсів і пошуками шляхів збалансування міжгалузевих інтересів [55, с. 123]

Узагальнюючи наведене, можна виділити три ключові функції курортної діяльності:

- 1) медико-біологічну (полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні людини або споживача курортних послуг);
- 2) соціально-культурну (полягає у можливості задоволення культурних потреб споживача курортних послуг);
- 3) економічну (відновлення працездатності споживача, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів).

Схему функцій курортної діяльності наведено на рис. 1.1.

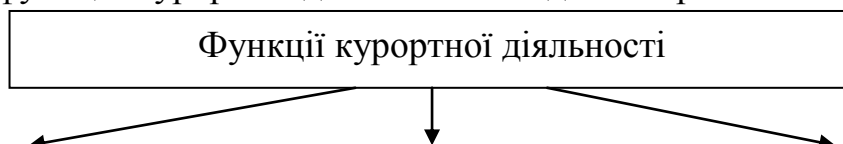

Рис. 1.1. Схема функцій курортної діяльності (розроблено автором)

Курортна діяльність має соціальне значення не лише з точки зору задоволення потреб споживачів. Оскільки курортна діяльність можлива лише в межах певної території (курорту), нерідко курортні заклади створюються на територіях, де інша економічна діяльність неможлива. Отже, такі заклади формують пропозицію на ринку робочої сили в межах територіальних анклавів (регіональних кластерів). Наявність робочих місць, в свою чергу, позитивно впливає на соціально-економічний розвиток території. Через механізм виплати заробітної плати курортні заклади здатні чинити відчутний вплив на формування платоспроможного попиту на певній обмеженій території (в межах малих населених пунктів), що позитивно відображається на інших видах економічної діяльності (особливо на внутрішній торгівлі). Окрім того, санаторно-курортні заклади здійснюють інвестиції у розвиток місцевої інфраструктури, сплачують податки до державного та місцевих бюджетів, формують певне соціокультурне середовище.

У той же час курортна (санаторно-курортна) діяльність є відносно самостійним видом економічної діяльності, що спрямована на виробництво та споживання (надання) послуг громадянам (кінцевим споживачам) у процесі лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань шляхом науково обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів [102, с.331]. Курортна діяльність є видом господарської діяльності,

але технологічно охоплює основні та допоміжні види діяльності з охорони здоров'я у спеціалізованих курортних закладах [153, с.298].

З означеного випливає, що предметом курортної (курортно-рекреаційної) діяльності, як виду господарської діяльності є територіальна організація курортного господарства (в тому числі в аспекті взаємодії курортних закладів) на певній ділянці території як єдиної системи, яка складається з різномірних, але просторово взаємопов'язаних елементів, і включає споживання курортно-рекреаційних ресурсів [131, с.20]. Одним із ключових аспектів організації курортної діяльності є визначення території курорту, адже курортна діяльність може здійснюватися виключно в межах певної території, на якій відбувається дія унікальних курортно-рекреаційних факторів та уможливорюється споживання курортно-рекреаційних ресурсів.

На нашу думку, територіальна організація курортної діяльності у широкому значенні – це певна система просторової упорядкованості, узгодженості й взаємодії господарських об'єктів курортної діяльності на конкретній території. У свою чергу, територіальна курортна (курортно-рекреаційна) система – це науково обґрунтована та просторово організована на певній курортній території (на території курорту) сукупність санаторно-курортних закладів (установ), що надають курортні послуги на основі використання ресурсів цієї території і просторово-територіально поєднані між собою.

1.2. Курортна послуга – основний продукт курортної діяльності

Як було показано, основним продуктом курортної діяльності (тобто діяльності спеціалізованих курортних закладів) є виробництво (продукування) та реалізація (надання) курортних послуг.

Теоретико-методологічною базою наукових досліджень з проблематики виробництва (продукування) та реалізації (надання) курортних послуг є класичні та сучасні положення теорії конкурентних переваг, теорії організації сфери послуг, теорії спеціалізації та теорії кооперації. Вказані положення розроблені зарубіжними та вітчизняними вченими [3; 30; 67; 100; 156; 160].

Перш ніж перейти до характеристики поняття «курортна послуга» необхідно, на наш погляд, з'ясувати ключові особливості послуги як ринкового блага, що має цінність, споживчу цінність та ціну.

У спеціальній літературі представлено кілька визначень поняття «послуга». К.Маркс писав: «Послугу необхідно розуміти як особливу споживчу вартість, отриману певною працею, так, як і будь-який інший товар; але особливість споживчої вартості послуги полягає у тому, що праця визначає послуги не як річ, а як діяльність» [138, с.211].

К. Лавлок дає наступне розуміння: «Послуга – це вид економічної діяльності, яка створює цінність і забезпечує визначення переваг для споживача в конкретний час і в конкретному місці в результаті відчутних або невідчутних дій, направлений на отримання послуги чи товару» [80, с.155].

Р. Норманн пропонує таке визначення: «Послуга – це користь, запропонована клієнту організацією сфери послуг» [16, с.105].

Ф. Котлер наводить наступне тлумачення: «Під послугою необхідно розуміти будь-який захід або вигоду, що одна сторона може запропонувати іншій і які в основному невідчутні і не призводять до оволодіння будь-чим. Виробництво послуг може бути, а може і не бути пов'язане з товаром у його матеріальному вигляді» [76, с.672].

М.М. Іванов пристав до такої позиції: «Під послугою розуміється діяльність, направлена на задоволення потреби через надання (виробництво) відповідно до цієї потреби благ» [58, с.44].

П.А. Мягков дає визначення: «Послугою можна вважати діяльність, результати якої не мають матеріального вираження, реалізуються і споживаються в процесі здійснення цієї діяльності» [104, с.11].

Наведені визначення засвідчують існування множинності підходів до трактування послуги як ринкового продукту (блага).

На наш погляд, послугу не можна сприймати як певну діяльність (процес), оскільки споживачу (покупцю) сам процес діяльності не цікавий, споживач готовий купувати лише певний результат діяльності (благо, продукт, послугу).

Послугу, на наш погляд, не можна сприймати лише як користь або вигоду, оскільки в такому разі надання (виробництво) послуг не ідентифікується як вид економічної діяльності. В іншому випадку слід було б сприймати послугою виховання батьками власної дитини, вказівку начальника своїм підлеглим, дружню пораду тощо.

Згідно нашої позиції, послуга – це результат певної діяльності, в результаті чого з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту виробник (надавач) на основі застосування технології і стандартів використовує певні ресурси, які мають вартість, для задоволення потреби споживача (покупця, клієнта).

Послуга, на відміну від товару, є неречовим благом, а тому виробляється і споживається, як правило, одночасно [37, с.122]. У результаті цього у сфері виробництва і надання послуг проявляється низка особливостей:

- послуги не підлягають збереженню, що дозволяє виробнику економити на змінних витратах та зводити свій оборотний капітал до мінімуму;
- послуги є неречовим активом, внаслідок чого виникає низка труднощів при обчислюванні (обрахуванні) їхньої собівартості та ринкової ціни;

- послуга для різних споживачів (клієнтів) має різну споживчу цінність і корисність, оскільки завжди існує суб'єктивне сприйняття вигод, що отримуються внаслідок споживання послуги (мінливість послуги);

- надання послуги можливе, як правило, при безпосередній взаємодії виробника (надавача) та споживача (покупця, клієнта);

- споживання послуги можливе безпосередньо в момент її виробництва (надання);

- послугу не можна транспортувати (переміщувати);

- послугу неможливо побачити, продемонструвати, спробувати, виміряти до початку процесу споживання.

З точки зору економічної теорії, послуга є різновидом товаром, який не має матеріальної субстанції, не має речової форми, але виступає у вигляді ефекту певної економічної діяльності і є корисним (цінним) для споживача (клієнта) [35; 103].

Наведені міркування дозволяють зробити висновок про наявність суттєвих особливостей послуги як ринкового блага (продукту): невідчутність (нематеріальний характер) послуги, невіддільність виробництва і споживання послуги, нездатність послуги до зберігання та транспортування, мінливість послуг (суб'єктивне сприйняття якості).

Послуга, на відміну від товару, не може бути передана клієнту у власність, клієнт після споживання не може її повернути виробнику або передати іншій стороні [133, с.212]. У той же час припускається, що споживач не має спеціальних знань у сфері виробництва послуг, а тому йому важко самотійно правильно оцінити якість наданої (спожитої) послуги та відповідність її стандартам [54, с.305]. Отже, оскільки в момент споживання послуги речі у власність не передаються, споживачу також важко оцінити чи витрачено на виробництво (надання) послуги достатню кількість матеріальних ресурсів (сировини).

Вказані особливості послуги вимагають розробки особливих підходів до процесу управління виробництвом та надання послуг. Як особливе ринкове благо послуги мають вироблятися на основі застосування певної технології, що описується через систему чітких правил, стандартів, приписів [5, с.11]. Виробництво послуг потребує більшого державного регулювання, аніж виробництво товарів, оскільки значна частина послуг не мають чітких результатних характеристик, а тому мають бути стандарти (нормативи) в процесі їхнього безпосереднього виробництва (надання) [120, с.126].

Процес виробництва послуг регулюється особливими технологічними документами – стандартами, інструкціями, в яких відображається інформація про правила виконання певних дій (операцій) в процесі безпосереднього надання послуги. Вказані документи можуть бути ухвалені на різних рівнях: локальному (наприклад, стандарти обслуговування в певному санаторії), галузевому (наприклад, вимоги Закону України «Про курорти» [50]), національному (наприклад, вимоги Закону України «Про захист прав споживачів» [52]), міжнародному (наприклад, міжнародна система класифікації закладів розміщення).

Послуги виробляє і надає підприємство сфери послуг (сервісне підприємство) відповідно до умов закону та договору [27, с.331]. Вважається, що послуги надаються підприємцями або підприємствами, але безпосереднє (фізичне) надання послуги здійснюють наймані працівники, які виступають від імені надавача [123, с.352]. Вказане створює додаткові труднощі в процесі контролю за виробництвом послуг. На підприємствах сфери послуг мають бути стандартизовані усі процеси – від отримання сировини до споживання послуги кінцевим споживачем (клієнтом). У той же час на всіх етапах виробництва послуги має бути створена дієздатна система моніторингу і контролю.

Підприємства сфери послуг мають такі особливості [61; 118; 154]:

- для організації виробництва необхідно порівняно менший обсяг інвестицій, що пояснюється меншою вартістю основних фондів та невеликими обсягами оборотних активів, що задіяні в процесі виробництва,
- висока швидкість обороту оборотного капіталу підприємств (закладів);
- обмежена сфера діяльності, що обумовлено локальним характером послуги як економічного блага;
- необхідність стандартизації технологічного процесу, оскільки висока (належна) якість послуги досягається в результаті чіткого виконання необхідних операцій (технологічних дій);
- невеликі розміри підприємств (малі, середні), що обумовлено локальним характером ринкової пропозиції та необхідністю динамічного реагування на зміни кон'юнктури;
- наявність підрозділу (служби) клієнтської взаємодії, оскільки послуга надається лише в результаті контакту надавача та споживача.

Таким чином, курортна послуга – це специфічна послуга, що виробляється та надається суб'єктами курортної діяльності та передбачає здійснення впливу на пацієнта (споживача) певної сукупності лікувальних природних факторів з лікувальною або оздоровчою метою відповідно до медичних показань.

Курортні послуги надаються у сфері особистого споживання і належать до категорії соціально-культурних та оздоровчих послуг. Змістовний (соціокультурний) зміст курортних послуг полягає у збереженні та примноженні фізичного здоров'я людини (споживача), покращенні її психоемоційного стану, утвердженні здорового способу життя [15]. Курортні послуги, будучи такими, що спрямовані на забезпечення особистих потреб конкретних людей (споживачів, клієнтів), мають бути регламентованими з точки зору унеможливлення шкідливого впливу на здоров'я та забезпечення позитивного ефекту [95, с.10].

Курортні послуги можна класифікувати наступним чином:

- залежно від типу курорту, на якому надається послуга: загальнооздоровчі, профілактичні, бальнеологічні тощо;
- залежно від способу надання: стаціонарні, стаціонарно-амбулаторні, амбулаторні;
- залежно від тривалості надання: довгострокові (більше 30 днів); середньострокові (від 12 до 30 днів); короткострокові (до 12 днів);
- залежно від рівня спеціалізації: спеціалізовані (спрямовані на лікування та профілактику конкретних захворювань), неспеціалізовані (загальнооздоровчі).

Класифікацію курортних послуг наведено на рис. 1.2.

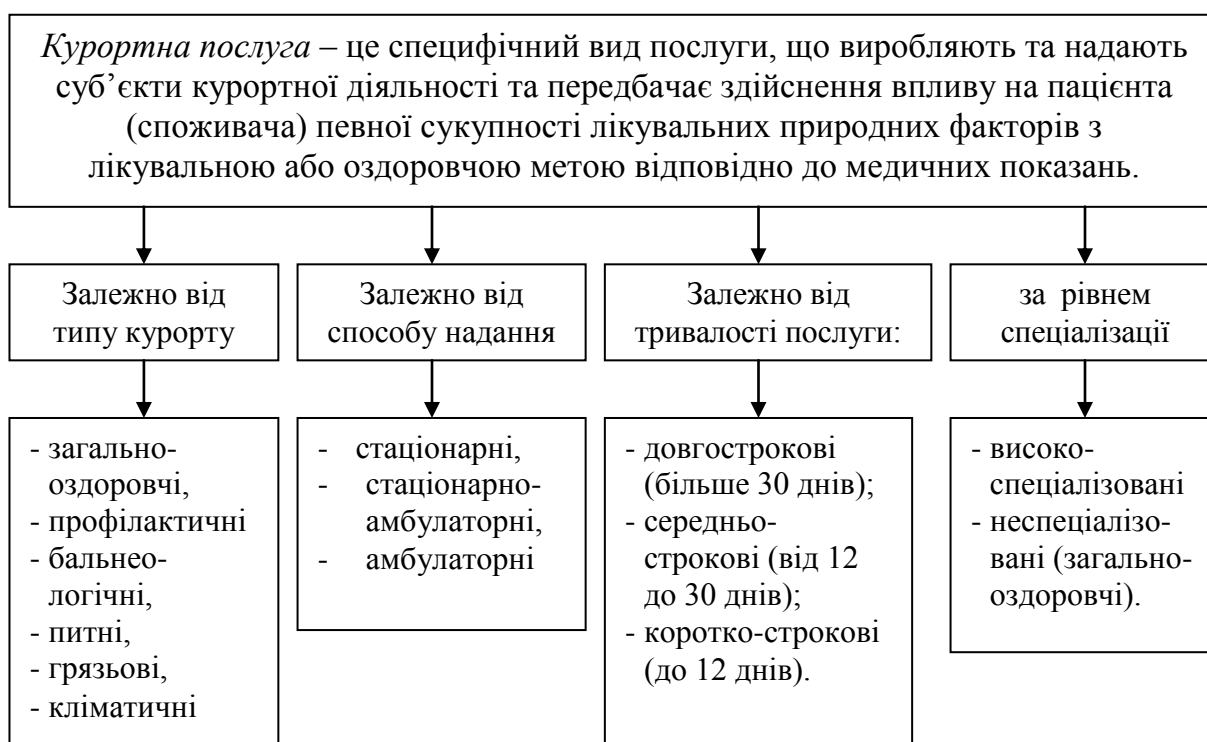

Рис. 1.2. Класифікація курортних послуг (розроблено автором)

Курортні заклади, як правило, надають споживачам (клієнтам) курортні послуги за різними програмами (різна тривалість, різна інтенсивність, різний набір процедур, різні умови надання).

Курортна послуга має властивості, що характерні для будь-яких послуг [37, с.120]:

- курортна послуга є неречовим благом, її неможливо складувати (нагромаджувати);

- для різних споживачів курортна послуга має різну споживчу цінність (одні споживачі отримують високий лікувально-профілактичний ефект, інші – ні);

- курортна послуга споживається (надається) безпосередньо у момент виробництва;

- курортна послуга споживається (надається) безпосередньо у місці виробництва.

Курортна послуга, що надана, може бути якісною лише у тому випадку, якщо виробник (заклад) її надає відповідно до вимог правил і стандартів, а споживач (клієнт) бажає отримати від її споживання максимальний корисний ефект і суворо дотримується визначеного режиму [5; 95]. Вказане дозволяє зробити висновок, що якість курортної послуги, її ефект та споживча цінність значною мірою залежать як від рівня виробництва послуг, так і від поведінки (дій) споживача.

Як правило, курортна послуга має комплексний характер і включає споживання природних лікувальних факторів (вживання мінеральної води, купання у мінеральній воді, приймання лікувальних грязей тощо), послугу проживання, послугу харчування, супутні медичні послуги, послуги дозвілля тощо [90, с.110].

Однак курортна послуга, як вид економічного блага, має певні особливості.

Основною специфікою курортної послуги є те, що її виробництво можливо лише на певній території – курорті, який має певні лікувальні природні фактори, що здатні позитивно вплинути на стан здоров'я людини.

Іншою специфікою курортної послуги є те, що її споживання можливо, якщо споживач має для цього певні медичні показання (або принаймні

відсутність медичних протипоказань). В іншому випадку курортні заклади мають відмовити споживачу у наданні курортних послуг [83, с.61].

Ще однією специфікою курортної послуги є індивідуальне її споживання, залежно від стану здоров'я, віку, статі та інших особливостей споживача. Набір курортних послуг, що має спожити певна людина, визначається лікарем [125, с.15].

Особливістю курортної послуги є те, що в процесі її надання використовуються природні фактори, які мають загальнодержавну цінність і належать усьому народу [70, с.68]. Вказане свідчить про те, що курортний ефект може отримати навіть людина, яка і не буде споживати курортну послугу як ринкове благо, а просто підпадатиме під вплив курортного (природного) фактора. З іншого боку, держава особливо регулює процес використання природного фактора у комерційних цілях, оскільки курортні ресурси є загальнодержавною власністю (власністю народу).

Наступною особливістю курортної послуги є те, що вона може бути вироблена (надана) у певній геопросторовій системі (тобто, в межах курорту або в безпосередній близькості до нього) з використанням технологічного обладнання та відповідної інфраструктури.

З економічної точки зору, курортне лікування – це діяльність, пов'язана з наданням послуг клієнтові (пацієнтові) шляхом використання людського капіталу, природних, матеріальних та нематеріальних ресурсів, спрямована на відновлення та поліпшення функцій людської життєдіяльності. На багатьох курортах, поряд із санаторним, проводиться й амбулаторно-курортне лікування на базі курортних поліклінік, бальнео-фізіотерапевтичних об'єднань, кліматолікувальних павільйонів, інгаляторіїв, інших загальнокурортних лікувально-діагностичних установ і центрів [73, с. 72].

Санаторно-курортне лікування, як послуга, має чітко виражену реабілітаційну спрямованість. Реабілітація при цьому розглядається як

комплекс взаємозалежних медичних, соціальних, психологічно-виховних, просвітницьких та інших заходів, що мають за мету відновлення соціальної (трудової, професійної, сімейно-побутової) дієздатності людини на основі максимально можливого відновлення функцій її організму, порушених хворобою. Саме відновлювальне лікування становить медичний аспект реабілітації. Поетапна система реабілітації передбачає взаємозалежну і спадкоємну лікувальну діяльність лікарняного, диспансерно-поліклінічного і санаторного етапів [143, с.32].

Основні властивості курортної послуги, як ринкового блага, зображено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Властивості курортної послуги як споживчого блага
(розроблено автором)

Споживачі (фізичні особи) нерідко оцінюють якість спожитих курортних послуг за тими емоціями, які вони отримали. Якщо ефекти та емоції від спожитої курортної послуги були відповідно до очікуваних, споживачі сприймають таку послугу як якісну, не залежно від дотримання стандартів та правил при їхньому виробництві (до того ж споживачі не мають

змоги об'єктивно оцінити дотримання цих стандартів та правил). Тобто, споживач сприйматиме курортну послугу як якісну лише в тому випадку, якщо споживач в результаті споживання курортної послуги отримав належний оздоровчий ефект (а він може бути фізичним, моральним, психоемоційним тощо) [5; 95; 134].

В сучасній економічній науці триває пошук методів та моделей визначення результативності та ефективності курортних послуг. Не вирішено питання про економічну оцінку здоров'я людини, втомлюваності людини, відновлення її працездатності [75, с.167].

Найбільш простий метод оцінки – врахування вартості спожитих курортних послуг. Натомість цей метод не є адекватним, оскільки одні і ті ж послуги можуть мати для споживачів різний ефект, а значить – і приводити до різних економічних наслідків.

У контексті нашого дослідження актуальним питанням є організація та регулювання розвитку ринку курортних послуг, адже вони виробляються (надаються) та споживаються в результаті складної дії механізмів та інструментів ринку курортних послуг.

Ринок послуг взагалі – це сукупність динамічних у часі і локалізованих у просторі соціально-економічних відносин, що формуються і реалізуються в процесі задоволення платоспроможного попиту з боку споживачів пропозицією послуг, забезпечують пропорційність їх відтворення [60, с. 220]. Вважається, що ринок послуг виконує наступні функції: інформаційну (поширення певної інформації), посередницьку (обмін результатами праці, в тому числі між виробником послуги та її споживачем), стимулювальну (внаслідок споживання послуги збільшується економічний та соціальний ефект суспільного відтворення), розподільчу (відбувається розподіл створених благ між різними економічними агентами), структурно-утворюючу (коригуються пропорції між виробництвом та споживанням) [46, с.101].

Попит на курортні послуги формується під впливом різних чинників, серед яких слід визначити поінформованість споживачів, сезонність, цілющий ефект природних лікувальних факторів, ступінь облаштування курорту, зручність місцевої інфраструктури, транспортне сполучення тощо [41, с.259].

Виходячи з розуміння понять «ринок послуг» та “курортна послуга”, можемо запропонувати наступне визначення: «Ринок курортних послуг – це сукупність динамічних у часі і локалізованих у просторі соціально-економічних відносин з приводу виробництва (надання) курортними закладами та споживання (отримання) фізичними особами курортних послуг за певну вартість (ціну)».

Ринок курортних послуг – це 1) місце купівлі-продажу курортних послуг, 2) сукупність економічних відносин з приводу купівлі і продажу курортних послуг, в результаті яких формується попит і пропозиція на курортні послуги, ціна на курортні послуги, конкуренція в сфері виробництва і надання курортних послуг.

Отже, ринок курортних послуг є одночасно сегментом і ринку туристичних послуг, і ринку медичних та оздоровчо-профілактичних послуг.

До ключових особливостей ринків послуг, в тому числі і ринку курортних послуг, можна віднести [7; 92; 150]:

- значний динамізм ринкових процесів (стрімкі зміни обсягу виробництва, обсягу попиту, цінових характеристик);
- висока чутливість до змін факторів макросередовища;
- значний вплив неформальної інформації (чуток, очікувань тощо);
- високий рівень сегментації та спеціалізації суб'єктів ринку, що виробляють подібні та унікальні послуги;
- локальність, що обумовлюється локальним характером споживання та виробництва будь-якої послуги.

Стан ринку курортних послуг та його сегментів характеризують попит, пропозиція, ціна та конкуренція. Основними суб'єктами, що формують пропозицію курортних послуг, є санаторно-курортні заклади, а попит на курортні послуги формують фізичні особи (люди) та рідше – роботодавці (підприємства, установи і організації), які прагнуть заохотити своїх працівників шляхом надання пільгових путівок на оздоровлення [140, с.78].

Підтримка балансу між попитом і пропозицією курортних послуг відбувається через механізм ціноутворення. Динамічна збалансованість ринку курортних послуг повинна базуватися на системі рівноважних цін на курортні послуги (за відсутності значимих зовнішніх шоків) [23, с.39]. Рівноважні ціни формуються завдяки спеціальним механізмам, який у країнах з ринковою економікою підтримується державою за допомогою реалізації заходів антимонопольної політики [152, с.214].

На стан ринку курортних послуг впливає багато факторів: рівень насиченості ринку пропозицією курортних послуг (кількість курортів та курортних територій), традиції громадян відпочивати на курорті (наприклад, у Німеччині середньостатистичний споживач відпочиває протягом року на курорті не менше 2 разів, а у Сирії – жодного), наявність платоспроможного попиту, стан розвитку курортної інфраструктури, сезонність.

Ринок курортних послуг, як і ринки інших економічних благ, розвивається циклічно. Процеси, що впливають на стан ринку курортних послуг, доволі динамічні, а характер впливу різних чинників постійно змінюється, що є причиною коливань ринкової кон'юнктури. У свою чергу, кон'юнктура ринку курортних послуг може бути виражена через певні стадії: підйом кон'юнктури; кон'юнктурний бум; послаблення кон'юнктури; кон'юнктурний спад [38, с.41].

Пропозиція курортних послуг формується суб'єктами курортної діяльності, які вони розповсюджують по спеціальних маркетингових каналах (туристичні агенції, виставки, мережа Інтернет, тендерні пропозиції).

Для оцінювання попиту на курортні послуги рекомендується виконати наступні дії [59, с.198]:

- чітко ідентифікувати види лікувально-профілактичних послуг, які можуть бути отримані в результаті споживання курортної послуги;
- проаналізувати рівень захворюваності відповідними хворобами і на цій основі визначити ємність сегмента відповідних лікувально-профілактичних послуг;
- здійснити оцінку платоспроможної частини попиту на відповідні лікувально-профілактичні попити;
- виявити незадоволений попит (ринкові ніші);
- здійснити прогноз перспективності розвитку курортної діяльності на певній курортній території, враховуючи незадоволений платоспроможний попит та наявну інфраструктуру;
- розробити різні сценарії формування платоспроможного попиту (оптимістичний, базовий, песимістичний) з урахуванням факторів макро- (інфляція, рівень доходів, споживчі очікування, тощо) та мікросередовища (наявність лікувальної бази, рівень сервісу, транспортне сполучення тощо).

Особливістю ринку курортних послуг є значний вплив на його кон'юнктуру соціокультурних та психологічних чинників, в результаті чого відбуваються так звані позаекономічні зміни у динаміці і структури попиту. Соціокультурні чинники – мода, імідж, настрої, споживчі очікування – проявляються через суб'єктивне сприйняття людей доцільності споживання курортних послуг у певній кількості на певному курорті. Наприклад, відомо, що окремі споживачі схильні споживати курортні послуги на морських узбережжях або в гірських районах, зважаючи на поради друзів та знайомих, в той час як насправді споживачу необхідне санаторне лікування у зовсім інших місцях. Психологічні чинники – доцільність або недоцільність лікування – проявляються через суб'єктивне сприйняття людей доцільності

споживання курортних послуг взагалі (сприйняття курортної послуги як блага, що має цінність та ціну) [176].

Залежно від стану ринку курортних послуг формується і економічна поведінка курортних закладів. Курортні заклади можуть використовувати власну інфраструктуру повністю або частково, надавати усі можливі курортні послуги або певну їхню кількість, підвищувати або знижувати ціни, пропонувати маркетингові рішення (акції, знижки) тощо [8; 128]. Як показують результати досліджень [47; 106; 165], у конкурентній боротьбі виграють, в першу чергу, ті заклади, які пропонують ринку унікальні послуги високої конкурентоспроможності (належна якість, при економічно обґрунтованій ціні), а також впроваджують інновації у сфері сервісу.

Курортний ринок можна розглядати як складне суспільно-економічне явище, яке об'єднує пропозицію та попит курортних послуг, в результаті чого уможлиблюється споживання цих послуг певної якості за певну ціну.

Курортний ринок також можна представити як механізм, який визначає спосіб поведінки виробників курортних послуг та споживачів курортних послуг на основі співвідношення попиту і пропозиції, з урахуванням дії законів ринкової саморегуляції.

Вважається, що ринок курортних послуг буде ефективним, якщо виконуються три основні умови [175, с.45]:

- наявність вільної конкуренції виробників курортних послуг;
- наявність однакових правил (приписів) щодо якості курортних послуг та безпеки їхнього споживання;
- підтримка вільного вибору споживачів.

Особливістю ринку курортних послуг є те, що на ньому конкуренція у чистому вигляді неможлива, оскільки на кожному курорті використовується унікальний (неповторний) рекреаційний ресурс, якого немає на іншому курорті. У той же час можливості використання цього рекреаційного ресурсу не безмежні (обмежені), а тому доступ до цього ресурсу має обмежене коло

виробників курортних послуг (курортних закладів), що пояснюється в переважній більшості випадків фізичним обсягом виробництва.

Крім того, курортні послуги, як і переважна більшість інших послуг, можуть надаватися лише у місці їхнього виробництва. Це означає, що можливість фізичного споживання унікального (неповторного) рекреаційного ресурсу присутня лише на конкретному курорті, на території якого діє обмежена кількість виробників курортних послуг (курортних закладів).

Усунути вказану особливість курортного ринку, яка може мати негативні прояви, повинна держава в особі уповноважених державних органів в рамках реалізації державного регулювання ціноутворення на курортні послуги.

У той же час на сучасних ринках курортних послуг розвинутих держав присутня конкуренція за обсяг платоспроможного попиту [85, с.120]. Фактично виробники курортних послуг конкурують один з одним не лише якістю наданих послуг, а в першу чергу ціною, оскільки споживач, як правило, має змогу обирати виробника курортних послуг (курортний заклад), але робить це, виходячи з наявного фінансового ресурсу (споживчий бюджет).

У багатьох країнах світу ринки курортних послуг розвиваються випереджаючими темпами, що говорить про підвищення уваги громадян (населення) до проблеми збереження здоров'я та прагнення психоемоційного розвантаження. Зростання кількісних параметрів ринку курортних послуг є прямим наслідком зростання рівня життя населення, поліпшення матеріального стану населення, реалізації комплексу просвітницьких заходів щодо охорони здоров'я та профілактики захворювань [4, с.11].

У той же час у провідних державах світу ринок курортних послуг – це не хаотичне утворення, на якому відбуваються неконтрольовані процеси, а в першу чергу добре упорядкований механізм, за допомогою якого обмежені

рекреаційні ресурси розподіляються поміж споживачами з урахуванням принципів та пріоритетів національної соціально-економічної політики. Національні уряди при проектуванні моделі національного курортного ринку, враховуючи його виняткове соціальне значення, виходять, як правило, з пріоритетів не економічної політики, а саме соціальної політики [113, с.185]. Модель курортного ринку має опиратися, в першу чергу, на наявну базу природних лікувальних ресурсів. Така база має бути привабливою для потенційних споживачів (курорти мають пропонувати різноманіття лікувальних ресурсів), а також містити достатню кількість рекреаційних ресурсів (що є запорукою конкуренції між виробниками курортних послуг і як наслідок – адекватних цін на курортні послуги).

Нині ринки курортних послуг в багатьох країнах розвиваються швидкими темпами, оскільки уряди та регіональні органи влади надають курортній діяльності певну підтримку, оскільки така діяльність:

- збільшує доходи до місцевих бюджетів (окремі регіони отримують основні надходження саме завдяки курортній діяльності);
- сприяє створенню робочих місць з достатнім рівнем доходу;
- максимізує рентні платежі;
- сприяє розвитку соціальної інфраструктури;
- каталізує зростання рівня життя місцевого населення;

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що курортна діяльність та ринок курортних послуг підлягають виваженому (особливому) державному регулюванню, націленому на вирішення різноспрямованих завдань (охорона природних ресурсів, ефективне лікування та оздоровлення громадян, збереження курортної території, підтримка належної ефективності економічної діяльності курортних закладів). Вказана парадигма обумовлена як особливостями курортної діяльності, так і підтверджується міжнародним досвідом.

1.3. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку курортної діяльності

Якщо економічну систему держави або регіону розглядати як історично сформовану систему пов'язаних між собою суспільним поділом праці і формами власності секторів, галузей і сфер діяльності в певних територіальних межах (регіон, країна, увесь світ) [32], то курортна діяльність відноситься до сфери обслуговування, хоча часто розуміється в значенні галузі діяльності. Суб'єкти курортної (санаторно-курортної) діяльності (або курортні заклади), як самостійні господарюючі структури утворюють сферу курортного обслуговування населення, яка називається курортним бізнесом у межах країни або регіону [188].

В контексті нашого дослідження доцільно дослідити проблематику формування та функціонування організаційно-економічного механізму регулювання курортної діяльності. У вузькому значенні йдеться про систему економічного регулювання курортної діяльності.

Економічне регулювання – це вплив на економіку з боку органів управління з метою підтримки якихось процесів на певному рівні або запобігання негативних явищ [138, с. 282]. Економічні регулятори – економічні важелі, які через механізм інтересів непрямо впливають на учасників економічних процесів [138, с. 282].

Сутність механізму регулювання розвитку економіки або певного виду діяльності визначається тим, що регулювання –це процес зовнішнього впливу на певний об'єкт (явище, процес, підприємства) з метою одержання певного економічно значущого результату [170]. Таким результатом в економічному регулюванні можуть виступати дохід, прибуток, ціна реалізації, обсяг споживання, обсяг виробництва, обсяг експорту тощо. Одержання певного економічно значущого результату, в тому числі

прибутку, не є випадковістю, а виступає результатом планування (планової діяльності).

Відтак, виходячи з наведеного нами розуміння курортної діяльності, як особливого виду економічної діяльності, можемо вказати, що регулювання курортної діяльності – це вплив компетентних органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів. Отже, економічне регулювання курортного (санаторно-курортного) бізнесу, ґрунтуючись на стратегії і тактиці курортної політики, зводиться до встановлення певних правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або непрямо впливають на параметри діяльності курортних закладів.

Однією із форм регулювання економіки або виду діяльності є економічне управління, яке будується на цілеспрямованих рішеннях, що приймаються на основі аналізу та багатоваріантних економічних розрахунків на майбутній (плановий) період з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку держави або регіону. Воно має характер рекомендацій (побажань) [78, с.113].

Отже, економічне управління курортним (санаторно-курортним) бізнесом зводиться до розроблення стратегії і тактики розвитку суб'єктів підприємництва у сфері курортної діяльності. Воно передбачає раціональне використання курортних та рекреаційних ресурсів за критеріями економічної, соціальної та природно-екологічної доцільності [14, с.15]. Об'єктом планування діяльності курортного закладу (підприємства санаторно-курортного бізнесу) є обґрунтування системи показників, в якій виражаються результати виробництва та споживання курортних послуг, комплектування, реалізації та споживання курортного продукту за певний проміжок часу, а також оцінювання економічно значущого результату (дохід, прибуток, обсяг податку тощо) [124, с.152].

Оскільки кожен суб'єкт курортної діяльності (підприємств санаторно-курортного бізнесу) в умовах ринку виступає як відкрита система, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем, то планування спрямоване на подолання невизначеності зовнішнього середовища, в першу чергу в частині провадження курортної діяльності з урахуванням проголошених державою пріоритетів та обмежень. Зовнішнє середовище в широкому розумінні – це сукупність інституцій, органів, установ, господарських суб'єктів, а також економічних, суспільних і природних умов, обмежень та викликів, інших зовнішніх для підприємства факторів, що можуть мати вплив на економічні результати діяльності [162, с.230]. Взаємодія суб'єктів курортної діяльності (підприємств санаторно-курортного бізнесу) із навколишнім середовищем має двоїсту спрямованість. З одного боку, суб'єкти курортної діяльності (підприємства санаторно-курортного бізнесу) одержують із зовнішнього середовища всі необхідні ресурси, а з іншого передають у зовнішнє середовище результати своєї діяльності як позитивні, так і негативні (шкідливі для екології, історичних пам'яток, заповідних зон, курортних територій і т.п.).

У літературі часто зустрічаються поняття «економічний механізм», «механізм господарювання» «механізм регулювання» тощо. Нині ці поняття не мають усталених визначень. Узагальнення положень наукових праць [1; 44; 68; 171] дає змогу дійти висновку, що під поняттям «економічний механізм» зазвичай розуміють спосіб, припис, порядок, технологію, процедуру розробки, ухвалення та виконання економічних рішень (тобто, рішень, які впливають на економічні відносини різних суб'єктів з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання вартостей).

З урахуванням наведеного, в контексті нашого дослідження доцільно виходити з розуміння, що організаційно-економічний механізм регулювання курортної діяльності – це система економічних відносин, що визначає загальний порядок провадження курортної діяльності на основі застосування

(виконання) певних правил, приписів, процедур з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів.

Організаційно-економічний механізм управління курортною діяльністю, або курортним (санаторно-курортним) бізнесом визначаються тим особливим місцем, яке ця діяльність займає в соціально-економічній системі країни.

З точки зору держави і суспільства курортна (санаторно-курортна) діяльність, як вид бізнесу, має як характерні, так і специфічні риси. Характерні риси полягають у наступному [33; 56; 144]:

- курортна (санаторно-курортна) діяльність, як вид бізнесу, має на меті отримання прибутку;
- у результаті позитивних результатів курортної діяльності уможлиблюється сплата до бюджетів різних рівнів податкових надходжень;
- на підприємствах, що займаються курортною діяльністю, створюються робочі місця, що позитивно впливає на рівень соціального спокою у суспільстві;
- у результаті курортної діяльності підтримується розвиток місцевої інфраструктури.

У той же час курортна (санаторно-курортна) діяльність, як вид бізнесу, має низку специфічних рис, обумовлених її змістовними характеристиками [33; 56; 144; 178]:

- курортна діяльність має яскраву виражену соціальну спрямованість, яка полягає у підтримці фізичного здоров'я населення, підвищенні працездатності громадян, продовженні тривалості життя, що безумовно відповідає пріоритетам державної соціально-економічної політики;
- курортна діяльність пов'язана з використанням особливо цінних природних ресурсів, які є власністю держави або народу, внаслідок чого виникає необхідність регламентування використання цих ресурсів та уможливлення їхнього доступу наступним поколінням;

- курортна діяльність пов'язана з впливом на фізичний стан людини, а тому окремим споживачам у випадку наявності медичних протипоказань може бути відмовлено у наданні курортних послуг (що, зазвичай, не допускається при споживанні інших видів послуг);

- кожен курортний заклад формує фактично монопольну пропозицію, оскільки використовує унікальний природний лікувальний фактор, держава має вживати заходів для підтримки здорової конкуренції на ринку курортних послуг та регулювати окремі питання ціноутворення на курортні послуги;

- споживання курортних послуг призводить до зміни характеристик фізичного здоров'я людини, а тому організація та безпосереднє надання курортних послуг має здійснюватися висококваліфікованими спеціалістами (лікарями, реабілітологами, курортологами), для чого держава формує вимоги до персоналу курортних закладів;

- ефективність курортної діяльності, значною мірою, залежить від розташування курорту (геопросторового розповсюдження основного курортного фактора, який використовується у курортній діяльності), а також від сезонності (особливо на приморських курортах).

Поєднання вказаних рис курортної (санаторно-курортної) діяльності обумовлює обрання конкретних параметрів організаційно-економічного механізму регулювання розвитку цієї діяльності.

Розвиток курортної діяльності може регулюватися на різних рівнях: глобальному (міжнародному), національному, регіональному, локальному (місцевому) [2].

На глобальному (міжнародному) рівні регулювання розвитку курортної діяльності здійснюють спеціальні міжнародні організації. Провідною міжнародною організацією, що здійснює непряме регулювання курортної діяльності, є Всесвітня туристична організація (ВТО) [188].

Всесвітня туристична організація (ВТО) була створена у 1975 р. і фактично стала правонаступницею Міжнародної спілки офіційних

туристичних організацій (UOTO), яке з 1946 р. об'єднувало національні туристичні організації майже 100 країн [188].

Структура Всесвітньої туристичної організації включає: Генеральну асамблею, Виконавчий комітет, Генеральний секретаріат, Регіональний комітет, Комітет членів, що приєдналися, а також різні комісії та спеціалізовані комітети [188].

Нещодавно в рамках моніторингової діяльності ВТО було створено робочу групу «Оздоровчий туризм», до складу якої увійшли представники (фахівці) різних країн і яка має визначати стратегічні пріоритети розвитку курортного господарства у міжнародному масштабі, з урахуванням глобальних викликів. Одним із таких викликів є стрімке погіршення екологічної ситуації, великий вплив негативних чинників на курортні фактори, висока забрудненість навколишнього природного середовища [179].

Іншою міжнародною організацією у сфері регулювання розвитку курортної діяльності є Міжнародне бюро соціального туризму (IBST), що створене у Брюсселі 1963 р. Вказана організація об'єднує національні туристичні організації багатьох країн, які визнають розвиток соціального туризму та курортів в якості одного із пріоритетів національної соціально-економічної політики. Існують також непрофільні міжнародні організації, які сприяють розвитку курортної діяльності у глобальному середовищі, приміром Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA) та Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) [34; 113; 182].

Існують міжнародні організації, що опікуються розвитком туризму та курортної діяльності в межах континентів (частин світу). Можемо виділити Європейську комісію подорожувальників (ETK), Азійсько-Тихоокеанську асоціацію подорожувальників (PATA), Карибську туристську організацію, Раду з питань туризму і курортів країн СНД та ін. Зусилля цих організацій спрямовуються в основному на формування та реалізацію проектів з

некомерційного просування туристичних та курортних продуктів, а також інформаційно-рекламну підтримку туристичної та курортної діяльності на визначених цільових ринках [4; 85; 113].

На національному рівні здійснюється державне регулювання курортної діяльності. Держава регулює розвиток курортної діяльності через уповноважені органи та установи [17; 120; 163]. Вказані органи поділяють на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Органи загальної компетенції – це ті органи, які можуть ухвалювати рішення щодо регулювання та управління у будь-якій сфері суспільної діяльності, у тому числі у сфері курортної (санаторно-курортної) діяльності. До вказаних органів відносяться Президент (глава держави), парламент (вищий представницький орган), уряд (вищий орган в системі виконавчої влади). Органи спеціальної компетенції – ці ті органи, яким надана компетенція здійснювати регулювання та управління в певній сфері (виді діяльності). Це може бути міністерство, департамент, комітет, комісія, агентство тощо [38; 101].

Регулювання розвитку курортної діяльності на національному рівні здійснюється на основі врахування пріоритетів та завдань державної курортної політики. Державна курортна політика – це комплекс стратегічних настанов та приписів в частині розвитку курортів (курортних територій) та провадження курортної політики з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку та наявних обмежень (в першу чергу екологічних). Державна курортна політика враховує як економічні, так і позаекономічні пріоритети і завдання [73, с.71].

Як правило, на національному рівні розвитком курортного господарства опікується спеціально визначене відомство або колегіальний орган (комісія, рада). Зазвичай це відомство уповноважене брати участь у формуванні і реалізації національної туристичної політики, а також здійснювати управлінські заходи щодо розвитку сфери туризму і курортів. В окремих

країнах за розвиток туризму і курортів відповідає структурний підрозділ (Департамент) відомства функціональної компетенції (Міністерство економіки або інше). Інколи за розвиток курортів та курортної діяльності відповідає відомство, що є уповноваженим органом у сфері охорони здоров'я. Рідше розвитком курортів та курортної діяльності опікується відомство, що опікується реалізацією регіональної політики. У країнах з федеральним устроєм за розвиток курортів та курортної діяльності відповідає федеральна влада, а також місцеві органи.

У переважній більшості країн створені Національні туристичні організації (Національні туристичні офіси) – некомерційні організації, що здійснюють маркетингові заходи у сфері просування на внутрішній та зовнішні ринки національного туристичного та курортного продукту, в першу чергу шляхом реалізації інформаційних, освітніх, культурних, виставкових та рекламних заходів. Діяльність Національних туристичних організацій фінансується за рахунок бюджетних коштів, а також інших джерел, у тому числі спонсорських внесків [167, с. 252].

Згідно рекомендацій ВТО, Національні туристичні організації мають виконувати такі завдання [188]:

- представництво урядових інтересів у галузі туризму і курортів у міжнародному масштабі;
- укладення (або сприяння укладенню) міжнародних угод у сфері туризму і курортів;
- організація сучасних маркетингових досліджень туристичного ринку;
- оптимізація національних туристичних та курортно-рекреаційних ресурсів;
- залучення можливостей технічного та фінансового співробітництва;
- забезпечення взаємного спрощення митного контролю між країнами-учасницями ВТО;

- участь в урядовому плануванні розвитку туризму та його секторів (у тому числі курортного туризму);
- оприлюднення результатів досліджень ринку туристичних та супутніх послуг;
- збут туристичних продуктів в інших країнах;
- забезпечення професійної підготовки у сфері туризму;
- реалізація заходів з охорони навколишнього природного середовища.

Протягом останніх 20 років провідні держави світу значно модифікували власні стратегії розвитку курортів (курортного господарства). Це відповідно відобразилось і на вимогах законодавства про курорти та курортну діяльність, і на параметрах механізмів регулювання курортного бізнесу. Ключовою метою курортної діяльності, як виду бізнесу, визнано не отримання прибутку та збереження курортного фактора (як це проголошувалося у середині ХХ ст.), а надання можливості якомога більшій кількості громадян отримати якісні курортні послуги відповідно до медичних показань задля поновлення здоров'я та працездатності. Провідні держави світу розуміють, що ефективна курортна діяльність здатна призводити до цілком відчутних економічних результатів, які можуть проявлятися у довгостроковій перспективі (зокрема, збільшення продуктивності праці та зростання кількості днів активної працездатності) [4; 85; 179]. Тобто, результатом курортної діяльності є зростання вартості (зміцнення) людського потенціалу, який в умовах постіндустріальної економіки стає ключовим.

Унаслідок розуміння вказаної парадигми провідні держави світу взяли курс на збільшення кількості споживачів курортних послуг. Вказане завдання вирішується через [34; 113; 184]:

- зростання мережі курортних закладів (підприємств санаторно-курортного бізнесу);
- підтримку диференціації курортних закладів різних рівнів комфортності, що призводить до цінової диференціації курортних продуктів;

- регулювання доступу закладів та установ на ринок виробництва і надання курортних послуг (зокрема, через ліцензування та сертифікацію);
- застосування різних економічних механізмів забезпечення доступності курортних послуг для соціально незахищених верств населення, у тому числі шляхом використання фондів соціального страхування;
- активне просування національного курортного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринку;
- виділення державних ресурсів (у тому числі державних інвестицій) для дослідження та ефективного використання курортних ресурсів;
- підтримку (фінансування) наукових досліджень у сфері курортної діяльності.

Внаслідок цих тенденцій курортна діяльність як вид бізнесу набуває особливих рис. Зокрема, у курортній діяльності беруть участь соціальні організації (пенсійні фонди, трудові колективи, профспілки, фонди соціального страхування), а також використовуються різноманітні механізми фінансової підтримки (у тому числі пряме державне фінансування путівок для окремих категорій громадян) [140, с. 213].

Важливою проблемою організації функціонування механізму регулювання курортної галузі є регулярне проведення економічної оцінки рекреаційних ресурсів [161, с.19]. Економічна оцінка рекреаційних ресурсів, як наукова проблема, є малорозробленою, а відповідні методичні підходи оцінювання ґрунтуються на догмах так званої «фізичної економіки» [16, с. 90], які враховують лише можливості отримання прямих матеріальних ефектів.

Вважається, що теоретичні основи економічної оцінки природних ресурсів заклав К.Маркс, оскільки у його праці «Капітал» подано узагальнення про доцільність оцінювання землі, яка є найціннішим природним ресурсом. Зміст оцінювання природних ресурсів визначається

їхньою споживчою вартістю, цінністю, рідкістю, специфікою використання [35, с.115].

Рекреаційні ресурси можуть мати цінність лише у тому випадку, якщо їхнє споживання забезпечує настання позитивних економічних наслідків. Указані наслідки мають бути відчутними одночасно для держави (податкові надходження), суспільства (зростання суспільної продуктивності праці та підвищення рівня життя громадян), підприємця (прибуток) і споживача (якісний відпочинок, зміцнення здоров'я).

Вважається, що рекреаційні ресурси можуть мати економічну цінність лише після того, як їхній позитивний вплив на здоров'я людини доведений на основі застосування коректних та науково обґрунтованих методик, а використання вказаних ресурсів уможливлується через наявні механізми продукування (виробництва) курортних послуг [21, с.280].

Цінність рекреаційного ресурсу може проявлятися лише у випадку отримання значимих економічних ефектів від його використання. До цих результатів відносять дохід, прибуток, податок тощо [24; 97]. Економічні результати можуть бути отримані лише у випадку запровадження ренти, яка стягується за користування рекреаційним ресурсом. До вартості курортних послуг, основою для вироблення яких є використання рекреаційного ресурсу, має включатися так звана «рекреаційна рента», внаслідок чого акумулюються необхідні фінансові ресурси та уможливлується отримання позитивних економічних результатів як для держави, так і для виробника послуг. У той же час «рекреаційна рента» може бути встановлена не прямо, а опосередковано, через завищення вартості деяких курортних та сукупних послуг.

Рекреаційні ресурси, навіть якщо вони спроможні справити позитивний ефект на здоров'я людини, можуть і не мати економічної цінності, якщо на їхню розробку потрібні чималі фінансові (інвестиційні) ресурси, обсяг яких перевищує очікувану віддачу (дохід) у перспективі. При цьому слід

врахувати, що потреба відпочинку та оздоровлення на природі займає дедалі більше місце на ринку послуг, а також слугує мірилом якості проведеного часу (якості життя).

Проведення науково обґрунтованої соціально-економічної оцінки рекреаційних ресурсів дозволяє вирішити низку завдань [18; 139; 161]:

- сформувані практичні висновки відносно можливостей використання рекреаційного ресурсу в господарському комплексі країни, регіону;
- визначити наявний рекреаційний (курортно-рекреаційний) потенціал території, спрогнозувати ефективність корисного використання (споживання) рекреаційних ресурсів за призначенням;
- сформувані науково обґрунтовані планові документи розвитку курортної діяльності (курортного господарства) та конкретних територій;
- забезпечити збереження унікальних рекреаційних ресурсів, в тому числі на основі дбайливого та заощадливого використання вказаних ресурсів суб'єктами курортної інфраструктури;
- забезпечити пріоритетне формування нових курортів (курортних територій), які мають унікальні рекреаційні ресурси;
- розширити пропозицію на ринку курортних послуг, що стимулюватиме зниження цін на курортні послуги та уможливить збільшення доступності громадян (у тому числі малозабезпечених) до курортно-рекреаційних ресурсів.

У випадку, якщо на певній території є рекреаційні ресурси, але стосовно них не проведено економічну оцінку, кажуть про рекреаційний потенціал території. Рекреаційний потенціал території – це обсяг потенційної ємності (суми) природних ресурсів, що мають оздоровчий та/або лікувальний ефект, але не мають економічної оцінки і знаходяться в межах певної території [148, с.352].

Нині у літературі описуються два основних підходи економічної оцінки рекреаційних ресурсів, що можуть бути застосовані в практиці регулювання

курортної діяльності: 1) рентний (дохідний) підхід, 2) витратний підхід [10; 28; 66; 93; 139; 144].

Рентний (дохідний) підхід передбачає проведення оцінки рекреаційних ресурсів, виходячи із прогнозу можливого доходу (ренти), що може бути отриманий внаслідок раціонального та найбільш вигідного використання цих ресурсів. Причому слід врахувати, що доходи можуть отримувати різні інституції: держава, територіальні громади, суб'єкти господарювання, підприємці. Також слід врахувати, що внаслідок раціонального та найбільш вигідного використання рекреаційних ресурсів можуть виготовлятися як речові продукти (товари), так і продукти у сфері послуги.

Витратний підхід передбачає проведення оцінки рекреаційних ресурсів, виходячи з обсягу можливих витрат на використання інших ресурсів (матеріальних, трудових, інтелектуальних), що уможливить використання рекреаційних ресурсів за призначенням. Методологічною основою такого підходу є положення про те, що вартість мають лише ті ресурси (у тому числі рекреаційні), на отримання яких витрачено суспільну працю, яка може бути уречевленою, фізичною та абстрактною.

У літературі також вказується на можливість проведення соціально-економічної оцінки рекреаційного ресурсу на основі застосування порівняльного підходу [139; 163]. Цей підхід передбачається визначення оцінки рекреаційного ресурсу, виходячи із зробленої оцінки аналогічного рекреаційного ресурсу, розташованого в іншому місці, або виходячи із загального обсягу ефектів, який був отриманий в результаті використання (споживання) аналогічного рекреаційного ресурсу у минулому.

На практиці економічну оцінку рекреаційного ресурсу можна проводити з використанням усіх трьох підходів (якщо це можливо). При узагальненні отриманих результатів доцільно враховувати конкретну спрямованість можливого використання рекреаційного ресурсу, а також походження

інвестицій, що мають бути освоєні (використані) для належної експлуатації вказаного ресурсу.

Економічна оцінка рекреаційного ресурсу є основою для планування розвитку певної території, визначення її курортного потенціалу та створення відповідної інфраструктури [56]. Планування розвитку курорту (курортної території) здійснюється з урахуванням доцільності застосування конкретних способів використання (експлуатації) рекреаційного ресурсу, з урахуванням вимог закону, інтересів територіальної громади, специфіки ландшафту та природних обмежень. Отримана оцінка рекреаційного ресурсу у майбутньому слугуватиме основою для визначення можливої цінності (ціни, вартості) курортних послуг [48, с.410].

У літературі описані випадки, коли експерти схильні занижувати оцінки цінності рекреаційних ресурсів з огляду на невизначеність можливого попиту (у натуральних та вартісних показниках) на певні курортні послуги, що будуть надаватися на основі використання вказаних ресурсів [82, с.147]. Крім того, інколи у занижених оцінках зацікавлена і держава, яка має здійснювати певні видатки капітального характеру на освоєння територій, які мають рекреаційний потенціал.

Суттєвою проблемою є також відсутність методик або методичних підходів для визначення справедливої вартості путівок (курортних продуктів). Нині вартість путівок у переважній більшості випадків визначається на ринку, виходячи із затратного підходу. У такому випадку ціна путівки, що визначена на основі урахування собівартості виробництва курортних та супутніх послуг, виконує лише дві функції – вимірювальну та розподільчу. На наш погляд, ціна путівки має виконувати й інші функції – стимулюючу та соціальну.

На будь-якій території, що має рекреаційний потенціал, ключовим ресурсом є земля (оскільки вважається, що саме земля забезпечує доступ до будь-якого природного ресурсу, у тому числі рекреаційного). Вважається, що

рекреаційним ресурсом володіє той, хто володіє землею, на якій вказаний ресурс розташований (знаходиться). Тому держава зазвичай вкрай обережно підходить до регулювання операцій із відчуження землі на територіях, що мають рекреаційний потенціал (або рекреаційний ресурс) [70; 77; 139].

Вартість землі, що розташована на територіях, які мають рекреаційний потенціал, визначається з урахуванням можливого економічного ефекту, який може бути отриманий внаслідок можливого використання рекреаційних ресурсів [70, с.69].

Вартість самого рекреаційного ресурсу (підземних вод, лікувальних грязей, солоної води – ропи та ін.) визначається на основі оцінювання ефектів комерціалізації цього ресурсу, який може проявлятися через позитивні результати певних видів господарської діяльності. У результаті вказаних видів господарської діяльності можуть бути створені або матеріальні предмети (пляшки мінеральної води, ліки, креми, гігієнічні засоби тощо), або певні послуги (курортні, туристично-екскурсійні, медичні тощо), які мають цінність.

Економічна оцінка рекреаційного ресурсу може бути проведена на основі стандартної методики визначення ефективності інвестиційного проекту, яка передбачає вивчення співвідношення інвестиційних видатків та інвестиційних доходів з урахуванням фактора часу. Натомість, на нашу думку, така оцінка буде спрощеною, оскільки не враховуватиме низку соціальних ефектів, а також необхідність збереження ресурсу для прийдешніх поколінь.

При проведенні оцінювання рекреаційних ресурсів враховують мінову вартість (мінову цінність) вказаних ресурсів. При вирішенні питання про перспективність використання територій, у тому числі тих, що мають рекреаційний потенціал, враховуються потенційні можливості використання землі та інших можливих ресурсів у різних сферах – промисловій (у тому числі добувній), аграрній, будівельній, курортно-рекреаційній та ін. Як

правило, очікуваний ефект від використання території з рекреаційною метою є меншим за очікуваний ефект від використання території в інших сферах. Вказане в значній частині випадків пояснюється складністю прогнозування економічного ефекту від можливості використання рекреаційного ресурсу при зависоких обсягах необхідних інвестицій. Слід врахувати, що основним результатом рекреаційного використання природних ресурсів є оздоровчий та/або лікувальний ефект, який проявляється у зниженні захворюваності, оздоровленні населення, підвищенні рівня якості життя тощо, а цей ефект не піддається точній економічній оцінці.

У той же час рішення про рекреаційне використання території може бути прийнято державою або місцевим органом влади, з огляду на необхідність розвитку курортного господарства, а також з урахуванням рідкості (цінності) виявленого рекреаційного ресурсу [163, с.120] Держава, як особливий соціальний інститут, в результаті реалізації курортної політики зацікавлена у всебічному розвитку курортної справи, яка має приносити значущі економічні і соціальні ефекти [65, с.28]. Цим пояснюється зацікавленість держави у підтримці гармонійного розвитку курортів (курортних територій), які мають цінні рекреаційні ресурси.

Однак в окремих випадках рекреаційні ресурси, які знаходяться на певній території, є настільки цінними, що визначають основну спеціалізацію території (району, регіону). Йдеться в основному про курортні (рекреаційні) території, які мають міжнародне значення [4; 11; 85; 113]. У цьому випадку використання рекреаційного ресурсу буде формувати усю конфігурацію економічної моделі господарювання на визначеній території, а також приносити основний обсяг ренти (доходу) учасникам відповідних економічних відносин.

Плата за користування рекреаційним ресурсом – це спосіб стягнення «рекреаційної ренти» з економічних агентів, що використовують рекреаційний ресурс. Ця плата входить до системи обов'язкових платежів,

що визначається законодавством та підтримується державним примусом [22; 25; 117]. Плату за користування рекреаційним ресурсом вносять ті, хто його безпосередньо отримує на місці джерела (завод, курортний заклад, спеціалізоване підприємство). Вказана плата, однак, через механізм ціноутворення включається до вартості курортних послуг, а тому кінцевим її платником є споживач курортних послуг.

Запровадження плати за користування рекреаційним ресурсом спрямовано не лише на отримання позитивних економічних результатів (податкові надходження), а в першу чергу на дбайливе та заощадливе користування цим ресурсом. Вважається, що висока ціна на певний рекреаційний ресурс змушує користувачів (споживачів) використовувати лише мінімально необхідний (економічно доцільний) обсяг цього ресурсу [57, с.140].

Важливим аспектом управління курортною діяльністю з точки зору раціонального використання рекреаційних ресурсів є впорядкування правил та приписів землекористування [70, с.69]. У багатьох країнах світу земля (земельні ділянки) знаходиться в оперативному управлінні підприємств і організацій, але належить конкретним територіальним громадам, інтереси яких представляють органи місцевого самоврядування. Тому держава з метою збереження цінних рекреаційних ресурсів має розробити такий механізм, аби землі курортів (курортних територій) зберігалися у власності або держави, або територіальної громади, але в той же час забезпечувалося раціональне використання рекреаційних ресурсів, у тому числі на основі залучення приватних інвестицій [36, с.49]. Указаний механізм має визначатися спеціальним законодавством, в рамках якого здійснюється нормативно-правове регулювання питань відчуження та користування відповідними земельними ділянками. Конкретна конфігурація моделей землекористування залежить від цінності рекреаційного ресурсу, який визначатиме унікальність курортного продукту. Вказане проявляється,

зокрема, через диференціацію курортів (курорти міжнародного значення, загальнодержавного значення, курорти місцевого значення тощо), що тягне за собою певні юридичні наслідки володіння і користування землею та рекреаційним ресурсом.

Держава має вживати заходів, спрямованих на унеможливлення забруднення природних територій курортів (або територій, на яких виявлено рекреаційний ресурс). Це досягається через обмеження господарської діяльності на певній території, як правило, за допомогою адміністративних методів (пряма заборона) [121, с.147]. У той же час в рамках реалізації комплексних цільових програм розвитку територій можуть передбачатися конкретні заходи, спрямовані на зменшення можливого антропогенного впливу на відповідну геопросторову систему, яка може бути значно більшою за курортну (рекреаційну) територію. Вказане проявляється у відмові від розміщення поблизу курортних (рекреаційних) територій шкідливих виробництв та інших потенційно небезпечних для екосередовища об'єктів господарської діяльності, що виступає запорукою збереження унікального рекреаційного ресурсу.

1.4. Інструменти регулювання курортної діяльності: теоретико-методичний аспект

Держава має низку можливостей для організації підтримки позитивних результатів курортної діяльності, але з урахуванням необхідності збереження природних курортно-рекреаційних ресурсів.

В економічній сфері вплив управляючої системи (держава) на керовану систему (підприємства, споживачів) здійснюється за допомогою інструментарію економічного та адміністративного регулювання. Інструменти регулювання – це способи та прийоми впливу на господарську діяльність, що використовуються державою задля підтримки пропорційності та збалансованості розвитку національної економіки, соціальної сфери та навколишнього середовища [35; 101].

Інструмент регулювання курортної діяльності – це конкретний спосіб впливу держави на курортну діяльність (діяльність курортних закладів) задля підтримки та збалансованості розвитку курортної сфери з урахуванням інтересів держави, суспільства, бізнесу і споживачів.

Спираючись на зроблені узагальнення щодо механізмів функціонування ринку курортних послуг, а також на проаналізовані джерела [17; 73; 120; 176], можна зробити висновок, що основні інструменти державного регулювання розвитку курортної діляться умовно на три великі групи:

- інструменти, що впливають на формування попиту на курортні послуги (регулювання економічної активності споживачів);
- інструменти, що впливають на формування пропозиції на курортні послуги (регулювання економічної активності виробників);
- заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва, у тому числі у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів і необхідністю їхнього збереження для наступних поколінь.

Серед основних інструментів впливу на формування попиту на курортні послуги, що визначають економічну активність споживачів курортного продукту, виділяють [20; 73; 77; 143; 166]:

1) державний маркетинг національного курортного продукту та продуктів (послуг) конкретних курортів, який зазвичай переслідує мету створення привабливого іміджу курортної діяльності;

2) стимулювання витрат на споживання курортних послуг (у тому числі шляхом часткового фінансування споживання курортних послуг);

3) регулювання цін на курортні послуги (включаючи застосування пільг з непрямих податків, які включаються до ціни курортної послуги, а також встановлення державних регульованих цін на окремі курортні послуги);

4) формальні обмеження діяльності підприємств курортного бізнесу (ліцензування, стандартизація та сертифікація курортних послуг, що надають курортні заклади);

5) вжиття заходів для полегшення доступу споживачів до курортних послуг;

6) підтримку заходів у сфері розвитку соціального партнерства у курортній сфері;

Державний маркетинг національного курортного продукту – це система заходів комерційного та некомерційного характеру, спрямованих на формування у свідомості потенційних споживачів високої привабливості (результативності) курортних продуктів, що представлені на ринку курортних послуг [167, с.252].

Державний маркетинг національного курортного продукту здійснюється спеціально уповноваженим органом державної влади та управління в межах бюджету його діяльності. Брати участь у формуванні державного маркетингу національного курортного продукту можуть також регіональні органи влади, які зацікавлені у формуванні привабливого іміджу курортів, що розташовані

в межах відповідних регіонів [81, с.187]. Указана робота проводиться в рамках реалізації державної курортної політики.

В рамках державного маркетингу національного курортного продукту із використанням коштів бюджету виготовляється та розміщується у провідних засобах масової інформації реклама національних курортів, проводяться спеціалізовані заходи інформаційно-пізнавального характеру (в тому числі рекламні тури для фахівців, прес-тури для іноземних та вітчизняних журналістів тощо), підтримується виставкова діяльність, безкоштовно розповсюджується друкована продукція серед зацікавлених осіб, здійснюється електронна розсилка новин про різні події, здійснюється стратегічний моніторинг курортної діяльності в світі та окремих країнах з метою формування пропозицій щодо коригування державної курортної політики тощо.

Заходи з просування національного курортного продукту (курортних послуг) є складовою частиною маркетингу, що здійснюється державою на некомерційних засадах та переслідує мету ініціювати попит у потенційних споживачів. Згідно рекомендацій ВТО, ці заходи мають бути спрямовані у першу чергу на створення якісного іміджу країни, заснованого на її привабливих характеристиках [188].

Стимулювання витрат на споживання курортних послуг здійснюється з метою збільшення платоспроможного попиту на курортні послуги, що виробляють національні курортні заклади [134]. Зазвичай стимулювання витрат на споживання курортних послуг здійснюється у тому випадку, якщо існує перевищення пропозиції над попитом. Вказане можливо у випадку наявності надлишкових курортних ресурсів, недостатності доходів населення, відсутності традиції споживання курортних послуг, високої популярності іноземних курортів тощо.

Держава може стимулювати витрати на споживання курортних послуг шляхом реалізації механізмів часткового фінансування споживання

курортних послуг. Приміром, розроблені і діють механізми, коли у визначених законом випадках частину спожитих курортних послуг сплачує держава (в особі уповноваженого органу) або інша публічна інституція, а частину – сам споживач [49, с.63]. На практиці цим створюється додатковий попит, оскільки значно здешевлюються курортні послуги для кінцевого споживача. Як правило, такі механізми застосовуються в особливих випадках (необхідність споживання курортних послуг особами, що є непрацездатними або мають особливі заслуги перед суспільством).

Держава вживає заходів для регулювання цін на курортний продукт. Доцільність вжиття вказаних заходів обумовлюється соціальною спрямованістю курортних послуг (необхідність забезпечення їхньої доступності для більшої кількості споживачів, у тому числі соціально незахищених), а також відсутністю традиційних механізмів конкуренції на ринку курортних послуг (штучне обмеження кількості виробників внаслідок необхідності збереження рекреаційних ресурсів).

У першу чергу слід врахувати, що рекреаційні ресурси знаходяться, як правило, у власності держави, а тому саме держава має змогу встановлювати на них ціни, тим самим впливаючи на ціну і доступність цих ресурсів (а відтак – і на ціну курортної послуги) [115, с.298].

Одним із розповсюджених інструментів регулювання цін на курортні послуги є встановлення податкових пільг за окремими непрямими податками (зокрема, ПДВ), які включаються в ціну курортного продукту. На практиці це дозволяє знизити ціну на курортний продукт, що призводить до збільшення платоспроможного попиту та підвищення рівня доступності курортних послуг [129, с.370].

Іншим напрямом державного регулювання цін на курортні послуги є безпосереднє встановлення державою (органом державної влади) цін на послуги, що виробляються (надаються) курортними закладами державної

форми власності (в багатьох державах окремі курортні заклади знаходяться у власності держави, державних установ, державних організацій) [88].

Органи державної влади в рамках реалізації курортної політики можуть також встановлювати державні (регульовані) ціни на окремі курортні послуги. Такий інструмент застосовується для забезпечення доступу до курортних послуг соціально вразливих верств населення (інваліди, окремі категорії пацієнтів, діти-сироти та ін.).

В окремих державах існує практика організації продажу туристичних та курортних продуктів у спеціалізованих агенціях, що розташовані в межах митних зон. Вказане дозволяє застосувати до таких угод умови пільгового оподаткування експорту [4, с.160].

У той же час цінове регулювання може використовуватися для штучного зниження попиту на курортні послуги. Вказане досягається, як правило, через запровадження обов'язкових платежів (податків, зборів), які стягуються як із споживачів курортних послуг, так і з закладів, що їх виробляють, а це тягне за собою підвищення ціни на курортну послугу та зниження попиту [56].

Держава в межах реалізації курортної політики використовує формальні обмеження діяльності підприємств курортного бізнесу. Вказане є необхідним елементом підтримки якості курортних послуг, що виробляються. Вважається, що якісні курортні послуги можуть вироблятися лише закладами, які відповідають формальним критеріям (мають належний рівень матеріально-технічного, кадрового, рекреаційного забезпечення). Формальні обмеження слугують механізмом обмеження доступу на ринок тих суб'єктів, які не відповідають формальним критеріям.

У рамках застосування інструментарію формальних обмежень використовують ліцензування (в основному для регулювання кількості закладів в межах курортних територій), стандартизацію (для визначення формальних критеріїв), сертифікацію (для підтвердження відповідності

наявного рівня роботи закладу встановленим вимогам та формальним критеріям) [34; 113]. В окремих випадках за допомогою сертифікації досягається цінова диференціація на курортні послуги різних рівнів якості (вища ціна за послуги преміум-класу; нижча ціна на послуги, що надаються на мінімально допустимому рівні)

Під час реалізації державної курортної політики органи державної влади вживають заходів для полегшення доступу споживачів до курортних послуг. В основному вказаний напрям торкається іноземних споживачів, яким держава може полегшувати формальні обмеження щодо в'їзду на територію країни (такі полегшення можуть мати постійний або сезонний характер). Наприклад, Чорногорія з метою полегшення доступу українських громадян до національних курортів щороку скасовує візи на термін курортного сезону [96, с.143]. Інша форма – збільшення квоти на кількість виданих віз (таку форму стимулювання стосовно українських громадян застосовує Іспанія, яка видає необмежену кількість туристичних віз і встановлює квоти на візи інших категорій).

З метою стимулювання попиту на курортні послуги держава також надає підтримку розвитку соціального партнерства у курортній сфері [105, с. 330]. Соціальне партнерство – це взаємодія між основними суб'єктами трудової сфери (державою, роботодавцями та найманими працівниками) з метою досягнення соціальних ефектів і соціальних компромісів. Як показує досвід, соціальні партнери нерідко досягають домовленостей про спрощений доступ окремих категорій працівників (в основному тих, що зайняті на шкідливих виробництвах) до спеціалізованих курортів (на яких через споживання курортних послуг зменшується шкідливий вплив виробництва на організм людини). Вказане досягається за рахунок як коштів держави (бюджет), так і коштів роботодавців (відповідні витрати можуть включатися до собівартості продукції).

Серед основних інструментів впливу на формування пропозиції курортних послуг, що визначають економічну активність виробників курортного продукту, виділяють [64; 87; 116]:

- 1) планування та регулювання розвитку курортів (курортних територій) з урахуванням наявних обмежень природно-рекреаційного потенціалу;
- 2) підвищений контроль за цільовим використанням природних ресурсів, розташованих в межах курортів (курортних територій), включаючи землю;
- 3) регулювання оподаткування надавачів курортних послуг (курортних закладів);
- 4) стимулювання інвестицій у розвиток та облаштування курортів (курортних територій).

Для того, аби курортна сфера розвивалася на засадах сталості, тобто забезпечувалося збалансоване використання курортно-рекреаційних ресурсів та уможлиблювалося їхнє використання наступними поколіннями, держава в особі уповноваженого органу державної влади має здійснювати планування розвитку курортів (курортних територій) з урахуванням наявних ресурсних обмежень. У результаті такого планування створюються (ухвалюються) різні планові документи (Стратегії, Плани заходів, Генеральні плани міст тощо), які є основою для геопросторового розвитку курортного бізнесу [73; 98]. Зрозуміло, що вказані планові документи обмежуватимуть свободу дій суб'єктів курортного підприємництва, оскільки виходять з інтересів збереження курортно-рекреаційного потенціалу. У той же час вважається, що свобода конкуренції та вільного ринку у цьому випадку не порушуються, оскільки доступ на ринок мають усі суб'єкти, які виконали запропоновану державою програму поведінки.

Планування курортної діяльності дозволяє чітко визначити цілі і завдання розвитку курортів та курортних територій, що є основою для прийняття відповідних рішень уповноваженими органами влади національного або регіонального рівнів.

Державні органи також вживають заходів для здійснення стратегічного та тактичного моніторингу стану курортів і курортних територій, у першу чергу через механізми екологічного моніторингу та економічної статистики [48, с.405]. На основі вказаного моніторингу розробляються заходи щодо удосконалення курортної політики, підвищення ефективності курортної діяльності, забезпечення збереження курортно-рекреаційних ресурсів.

Держава має забезпечити ефективний та дійовий контроль за цільовим використанням природних ресурсів, розташованих в межах курортів (курортних територій). Вказаний контроль має бути орієнтованим на створення можливостей для оперативного усунення виявлених недоліків (порушень) та відшкодування завданих збитків [87, с.214].

Ключовим об'єктом контролю у курортній діяльності є курортно-рекреаційний ресурс – тобто природний фактор, що має лікувальну та оздоровчу властивість. Вказаний контроль може здійснюватися в межах санітарної охорони курортів (курортної території) [24; 163]. Метою вказаного контролю є збереження властивостей наявних курортно-рекреаційних ресурсів, запобігання забрудненню та виснаженню цих ресурсів, створення умов для їхнього збереження, а за можливості – і навіть примноження.

У межах курорту (округ санітарної охорони) забороняється провадження господарської діяльності, яка може призвести до забруднення ґрунту, води, повітря, лісу, інших для навколишнього природного середовища шкідливих наслідків. Також забороняється діяльність, що може призвести до втрати або знецінення курортно-рекреаційного потенціалу курорту (курортної території), в тому числі якщо ця діяльність безпосередньо не пов'язана з впливом на природне середовище (приміром, якщо йдеться про спорудження закладів дозвілля, які заважають лікуванню та відпочинку пацієнтів) [97; 154].

В окремих державах в межах округу санітарної охорони можуть визначатися санітарні зони. В Україні, наприклад, застосовується тризонна градація [50]:

- перша зона (зона суворого режиму) охоплює місця виходу на поверхню лікувального фактора (мінеральної води, лікувальних грязей, солоної води – ропи, термальної води, а також прибережної смуги моря і прилеглої до пляжів території); на території першої зони заборонено прокладення кабелів, у тому числі підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій, спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом та охороною природних і лікувальних факторів курорту, влаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування, ремонту, миття тощо), скидання дренажно-скидних та стічних вод, влаштування вигребів (накопичувачів) стічних вод, проїзд автотранспорту, не пов'язаний з обслуговуванням цієї території, постійне і тимчасове проживання громадян (крім осіб, які безпосередньо забезпечують використання лікувальних факторів), вчиняти інші дії, які можуть викликати небезпечні геологічні процеси або негативно вплинути на екологічний баланс території;

- друга зона (зона обмежень) охоплює територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів; на території другої зони заборонено будівництво об'єктів і споруд, не пов'язаних з безпосереднім задоволенням потреб місцевого населення та громадян, які прибувають на курорт, проведення гірничих та інших видів робіт, не пов'язаних з безпосереднім упорядкуванням території, забруднення поверхневих водойм під час здійснення будь-яких видів робіт, влаштування звалищ, розміщення складів пестицидів і мінеральних добрив, здійснення промислової вирубки зелених насаджень, будь-яке інше

використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних і лікувальних факторів;

- третя зона (зона спостережень) охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

Одним із основних об'єктів контролю у курортній діяльності є цільове використання землі курортів (курортних територій). Стосовно земель, що розташовані у межах курортів (курортних територій), держава застосовує особливі умови регулювання, які спрямовані на максимальне збереження наявного курортно-рекреаційного потенціалу [70, с.72]. Землі курортів надаються у користування суб'єктам господарювання, діяльність яких відповідає завданням курортної діяльності та не призводить до шкідливих наслідків для навколишнього природного середовища.

Іншим інструментом державного регулювання пропозиції курортних послуг є оподаткування виробників (надавачів) цих послуг (курортних закладів) [22; 117]. Держава може встановлювати різні режими оподаткування для різних підприємницьких структур залежно від ступеню їхнього сприяння проголошеним пріоритетам соціально-економічної політики: звичайний, пільговий, посилений. У різних державах застосовуються знижені ставки податків на послуги тимчасового проживання (в тому числі у курортних закладах), а також на послуги громадського харчування в межах закладів тимчасового проживання (у тому числі курортних закладів). В окремих державах можливе спрощене оподаткування результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва, у тому числі у сфері курортного бізнесу.

Держава може також знижувати ставки ввізного мита для імпорту технологічного обладнання іноземного виробництва, яке призначене для використання в процесі надання курортних послуг [56]. Вказане призводить до збільшення якості курортного продукту та одночасно детермінізує зниження собівартості курортних послуг за рахунок зменшення амортизаційних відрахувань за використання імпортного обладнання.

Держава може стимулювати пропозицію курортних послуг шляхом стимулювання припливу інвестицій у розвиток інфраструктури курортів (курортних територій) [114, с.13]. Вважається, що інвестиції, вкладені у розвиток вказаної інфраструктури, здатні в перспективі збільшити пропозицію курортних послуг, а відтак – детермінувати поступове зниження цін та підвищити рівень доступності курортних послуг для соціально незахищених верств населення. Крім того, розвиток курортів та курортних територій призводить до збільшення кількості суб'єктів підприємництва у сфері курортного бізнесу, що каталізує кількість робочих місць та призводить до зростання обсягів податкових надходжень.

Інвестиційний режим у сфері курортного бізнесу має бути більш сприятливим, аніж загальний інвестиційний режим, з огляду на те, що держава вживає заходів, які призводять до зниження прибутковості господарської діяльності з виробництва (надання) курортних послуг [114, с. 11]. Крім того, господарська діяльність з виробництва (надання) курортних послуг є більш ризикованою, оскільки залежить від наявності достатнього курортно-рекреаційного ресурсу, а також від сезонності, що створює додаткові ризики, які мають бути компенсовані.

Слід розуміти, що у курортній діяльності більш активно, ніж у інших видах діяльності сфери послуг, використовуються державні інвестиції, тобто інвестиції, джерелом яких є капітальні видатки державного та місцевих бюджетів [129, с.370]. Державні інвестиції спрямовуються на виконання складних інфраструктурних проектів, інженерну підготовку території,

спорудження комунальної інфраструктури, облаштування курортів (курортних територій), будівництво доріг та інших засобів комунікації, тобто тих проектів, які не можуть бути реалізовані за рахунок коштів приватного інвестора.

Серед основних інструментів загального та спеціального характеру, що пов'язані з регулюванням курортної діяльності, але не впливають на зміну параметрів ринку курортних послуг, можна виділити наступні [49; 87; 129; 147; 188]:

- бюджетні видатки на розробку та реалізацію комплексних (цільових) програм розвитку курортів та курортної діяльності;
- видатки на нормативно-правове забезпечення курортної діяльності;
- розробка комплексних інформаційно-аналітичних систем управління у сфері курортної діяльності, у тому числі на основі аналізу наявної статистичної звітності;
- підтримка технічного стану (нормального функціонування) курортної інфраструктури;
- реалізація екологічних проектів;
- забезпечення функціонування системи захисту прав та інтересів споживачів курортних послуг;
- розвиток міжнародної діяльності у сфері курортного бізнесу;
- підтримка системи підготовки та перепідготовки кадрів для суб'єктів курортної діяльності;
- фінансування наукових досліджень у галузі економіки та організації курортної діяльності та курортології.

Бюджетні інструменти включають державне фінансування розвитку курортів та курортної діяльності за рахунок коштів державного та місцевого бюджету і можуть передбачати [22; 94; 131]:

- 1) пряме державне фінансування реалізації окремих проектів (особливо на початкових стадіях освоєння рекреаційних ресурсів),

- 2) державні позики за пільговими відсотковими ставками, що призначені для інвестування інфраструктурних проектів,
- 3) субсидія, які призначені для заохочення пріоритетних напрямів розвитку курортної індустрії,
- 4) видатки на здійснення державного управління у сфері курортів та курортної діяльності, включаючи проведення наукових та моніторингових досліджень, здійснення контролю, підготовку кадрів, реалізацію маркетингових заходів тощо.

Висновки до розділу 1

Курорт – це визначена відповідними нормативними документами територія з чіткими межами, на якій забезпечується виробництво та надання специфічних (унікальних) послуг лікування, оздоровлення та профілактики захворювань відповідно до наявних курортно-рекреаційних ресурсів, які експлуатуються спеціально підготовленим персоналом на відповідно облаштованій матеріально-технічній базі. Підставою для визначення території як курорту (або курортної території) є наявність природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності.

Курортна діяльність – це сукупність усіх видів розумової діяльності з організації та здійснення профілактики і лікування захворювань, реабілітації хворих на основі використання природних лікувальних ресурсів, включаючи вивчення їх властивостей, формування та реалізацію стратегій розвитку курорту (курортів), управління курортом (курортами), організацію курортної справи, будівництво курортної інфраструктури, забезпечення надання курортних та супутніх послуг, експлуатацію природних лікувальних ресурсів тощо.

Основні функції курортної діяльності:

- 1) медико-біологічна (полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні людини або споживача курортних послуг),
- 2) соціально-культурна (полягає у можливості задоволення культурних потреб споживача курортних послуг),
- 3) економічна (відновлення працездатності споживача, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів).

Курортна послуга – це специфічний вид послуги, що виробляють і надають суб'єкти курортної діяльності та передбачає здійснення (забезпечення) впливу на пацієнта (споживача) певної сукупності лікувальних природних факторів з лікувальною або оздоровчою метою відповідно до медичних показань.

Ринок курортних послуг – це сукупність динамічних у часі і локалізованих у просторі соціально-економічних відносин з приводу виробництва (надання) курортними закладами та споживання (отримання) фізичними особами курортних послуг за певну вартість (ціну).

Нині ринки курортних послуг в багатьох країнах розвиваються швидкими темпами, оскільки уряди та регіональні органи влади надають курортній діяльності певну підтримку, оскільки така діяльність:

- збільшує доходи до місцевих бюджетів (окремі регіони отримують основні надходження саме завдяки курортній діяльності);
- сприяє створенню робочих місць з достатнім рівнем доходу;
- максимізує рентні платежі;
- сприяє розвитку соціальної інфраструктури;
- каталізує зростання рівня життя місцевого населення.

Регулювання курортної діяльності – це вплив компетентних органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів і завдань державної політики у сфері розвитку курортів. Економічне регулювання курортного (санаторно-

курортного) бізнесу, ґрунтуючись на стратегії і тактиці курортної політики, зводиться до встановлення певних правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або непрямо впливають на параметри діяльності курортних закладів.

Основні підходи економічної оцінки рекреаційних ресурсів, що можуть бути застосовані в практиці регулювання курортної діяльності: 1) рентний (дохідний) підхід, 2) витратний підхід, 3) порівняльний підхід. Економічна оцінка рекреаційного ресурсу є основою для планування розвитку певної території, визначення її курортного потенціалу та створення відповідної інфраструктури.

Інструмент регулювання курортної діяльності – це конкретний спосіб впливу держави на курортну діяльність (діяльність курортних закладів) задля підтримки та збалансованості розвитку курортної сфери з урахуванням інтересів держави, суспільства, бізнесу і споживачів.

Серед основних інструментів впливу на формування пропозиції курортних послуг, що визначають економічну активність виробників курортного продукту, виділяють: планування та регулювання розвитку курортів (курортних територій) з урахуванням наявних обмежень природно-рекреаційного потенціалу; підвищений контроль за цільовим використанням природних ресурсів, розташованих в межах курортів (курортних територій), включаючи землю; регулювання оподаткування надавачів курортних послуг (курортних закладів); стимулювання інвестицій у розвиток та облаштування курортів (курортних територій).

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Економічна оцінка курортних ресурсів України

Ключовою специфікою санаторно-курортної діяльності є необхідність використання курортного ресурсу. Курортний ресурс матиме економічну цінність, якщо він знаходиться у достатній кількості для економічно виправданого використання. У свою чергу, як вже вказувалося, курортний ресурс за своїм змістом представляє собою будь-який природний ресурс, який здатен позитивно впливати на здоров'я людини. З цих позицій санаторно-курортна діяльність належить до групи ресурсномістких (тобто, наявність доступного ресурсу виступає неодмінною умовою економічної успішності).

Санаторно-курортна справа в Україні має давню історію. Перші згадки про природні можливості для оздоровлення датуються XV ст., а вже у XVIII було відкрито перші оздоровчі заклади. Археологи наводять відомості, що знамениті сакські грязі, розташовані на території сучасного Криму, використовувалися для лікування хвороб ще до нашої ери. За результатами розкопок кримських міст зроблено висновок, що на початку нашої ери люди використовували з оздоровчою метою мінеральні води у спеціальних купальнях [107, с.18].

Є письмові свідчення, що у Прикарпатті та Закарпатті у XV ст. місцеве населення використовувало лікувальні мінеральні води для лікування та профілактики різних хвороб. У карпатських регіонах була традиція облаштовувати так звані копанки, де «збиралася» мінеральна вода [12, с.33].

Курортна справа, як особливий вид економічної діяльності, почала розвиватися в Україні у XVIII ст. (курорти Моршин, Миргород, морські курорти Криму та Одеської області). Вважається, що перша бальнеолікарня з відповідним житловим фондом для відпочиваючих розпочала роботу 1814 р. на курорті Немирів (Львівська обл.), перша грязелікарня – у 1827 р. місті Саки (Крим). 1827 р. було відкрито бальнеолікарню у Трускавці, а у 1829 р. – відкрито грязьовий курорт біля Одеси. Згодом у зв'язку з розвитком медичних наук, у тому числі і профілактичної медицини та рекреації, почалося інтенсивне освоєння курортних ресурсів у найбільш сприятливих і доступних місцевостях сучасних Закарпатської, Львівської, Донецької, Одеської областей та у Криму [107, с.21].

Таким чином, вже у середині XIX ст. було створено кілька високотехнологічних (на той час) курортних об'єктів, які сформували потужну матеріально-технічну базу курортної діяльності. У XIX ст. інформація про можливості вітчизняних кліматичних курортів була добре відома російським та європейським лікарям.

В Україні санаторно-курортна галузь доволі швидко розвивалася на початку XX ст. У ці часи було також збудовано бальнеологічні і природно-кліматичні курорти у Передкарпатті, на Південному березі Криму, в Причорномор'ї. У Криму будувалися санаторні заклади, а знатні особи будували «літні палаци», які представляли собою санаторно-відпочинкові комплекси. У Лівадії оздоровлювалися члени царської родини. Почалося швидке освоєння рекреаційних ресурсів (Миргород) [142, с.60].

У перші роки радянської влади українські курорти занепали. Санаторні заклади закривалися, а в їхніх будівлях розміщувалися склади, військові частини, лікарні або адміністративні органи. Проте у 20-х рр. XX ст. радянський уряд ухвалив низку рішень, спрямованих на відтворення курортних ресурсів та створення мережі санаторно-курортних закладів. В

окремих курортних районах (Крим, Прикарпаття, Одеса, Бердянськ, Миргород) почалося будівництво нових закладів [142, с.61].

Під час Другої світової війни санаторно-курортна база на території України була фактично зруйнована. Лише поодинокі заклади збереглися через те, що в них розміщувалися госпіталі.

У 50-60-х рр. XX ст. санаторно-курортне господарство УРСР інтенсивно розвивалося. Було утворено потужні наукові школи курортології, готувалися відповідні кадри. Держава виділяла значні бюджетні ресурси на створення капітальної бази курортів, проведення наукових досліджень. Щоправда, наявна матеріально-технічна та побутова база була доволі скромною, оскільки основний акцент у курортній справі робився на споживання пацієнтами курортного ресурсу (фактора) [12; 107; 142].

До початку 90-х рр. курортне господарство України розвивалося в контексті розвитку радянських курортів і фактично було відірване від світової рекреаційної системи.

У радянський період система санаторно-курортного господарства України розвивалась в межах державної системи охорони здоров'я. Послуги, що надавали санаторно-курортні заклади, були соціально орієнтованими і привабливими для споживачів через застосування цінових знижок (частина вартості лікування оплачувалася за рахунок фонду соціального страхування). Однак більшість санаторіїв мали недостатню матеріально-технічну базу та низьку потужність (пропускну спроможність) [12, с.36].

У радянські часи громадяни отримували доступ до санаторно-курортних послуг через різні організаційні механізми. По-перше, діяла система розподілу путівок через профспілкову мережу (путівки надавалися до санаторіїв, що входили до профспілкового об'єднання оздоровчих закладів, нині – АТ «Укрпрофоздоровниця»). По-друге, діяла система розподілу путівок для колгоспників («Союзколгоспоздоровниця»). По-третє, діяли відомчі мережі санаторно-курортних закладів (партійні та радянські органи,

правоохоронні органи тощо). По-четверте, громадяни мали можливість придбати путівку або окремі послуги («курсівку») безпосередньо у санаторно-курортному закладі.

За часів СРСР політика регулювання доступу до санаторно-курортних послуг будувалася з урахуванням пріоритетів загальної соціальної політики. Держава намагалася підтримувати в першу чергу пільгові категорії населення (інваліди, багатодітні родини, пацієнти з необхідністю реабілітації), а також працівників, що задіяні на шкідливих або небезпечних виробництвах (шахтарі, будівельники). Соціальний ефект від санаторно-курортної діяльності полягав у зменшенні захворюваності, поліпшенні показників продуктивності праці, відновленні працездатності [63; 140].

Разом з тим через відсутність можливості лікування та відпочинку у санаторіях та інших закладах санаторно-курортного господарства, у курортних зонах розвивалася індустрія оренди приватного житла (переважно низької якості). Внаслідок цього у багатьох споживачів сформувалася традиція отримувати доступ до курортних ресурсів через так званий «неорганізований» ринок із використанням стихійно сформованих можливостей. Вказане явище призвело до відсутності культури цивілізованого споживання курортних послуг у більшості населення, що негативно позначилося на динаміці попиту на ці послуги у наступні періоди.

У роки незалежності українські курорти отримали нові можливості для розвитку, що пов'язані з можливостями впровадження передових технологічних рішень, а також диверсифікацією курортного продукту. Водночас значна частина санаторно-курортних закладів виявилися неспроможними працювати в нових ринкових умовах, частина з них закрилася через фінансову неспроможність (банкрутство).

Значна частина українських санаторіїв відчула недостатність попиту з боку потенційних споживачів. Основна причина — зависока ємність санаторно-курортної бази, оскільки вона створювалася в радянські часи з

урахуванням потреб населення всього Радянського Союзу [83, с.61]. Серед інших причин: відсутність культури споживання курортних послуг, низька платоспроможність населення, відсутність якісних продуктів, недостатня розвиненість курортної інфраструктури (що обмежує можливості формування комплексного курортного продукту).

В умовах ринкових відносин санаторно-курортне господарство України зазнає швидких трансформацій, у першу чергу в частині організаційно-економічного забезпечення діяльності. Вказане проявилось через комерціалізацію діяльності, формування індустрії курортного маркетингу, оформлення чіткої санаторно-курортної пропозиції, стандартизацію курортного продукту, формулювання вимог до надавачів цього продукту, подальшу сегментацію ринку (залежно від очікувань споживачів). Розширився сегмент приватних закладів розміщення у курортних зонах [115, с.297]. Набув поширення досвід надання додаткових послуг (як у санаторіях, так і в інших закладах розміщення).

Україна займає лідерські позиції у світі за показниками забезпеченості природними ресурсами, здатними генерувати економічні ефекти у зв'язку із виробництвом курортного продукту. За висновками курортологів, Україна має найбільші й найрізноманітніші в Центральній Європі запаси ресурсів для розвитку санаторно-курортного лікування [12, с.56].

Територія України знаходиться у чотирьох кліматичних зонах (субтропіки, степ, лісостеп, змішані ліси), які є найбільш привабливими для споживачів курортних послуг. Український курортний потенціал ґрунтується на морських узбережжях Чорного та Азовського морів, властивостях мінеральних питних вод, лікувальних грязей, унікальних озерах, цілощому клімату лісів та ін. Наша держава, за висновками курортологів, володіє унікальними курортними ресурсами (зокрема, на території країни існують усі відомі світовій науці типи мінеральних вод, а окремі зразки українських мінеральних вод вважаються еталонними) [12; 107; 142].

Курортні та рекреаційні території України (тобто, території, які мають певний курортний та рекреаційний потенціал) займають територію площею майже 9,1 млн. га (15% території) [107, с.11], що є одним із найвищих показників у світі.

Сприятливі кліматичні умови для сезонних видів відпочинку зберігаються в Україні протягом 9-11 місяців, що дозволяє говорити про можливості практично цілорічного функціонування санаторно-курортних закладів. Найбільш сприятливі кліматичні умови в гірських районах України: Карпатах та Кримських горах в Карпатах найбільш доцільно розвивати зимовий відпочинок, в горах Криму – літній, в Закарпатській області – круглорічний [99].

За висновками фахівців, Україна має потужні бальнеологічні запаси, одні з найбільших в Європі, серед яких найбільш цінними є мінеральні води та лікувальні грязі різних типів. Експлуатаційні запаси мінеральних вод складають більше 64 тис. куб. метрів на добу, з яких використовується лише 8% [142, с.77] (виробництво бутильованої води, виробництво води для потреб курортної галузі, медичне споживання води тощо).

Ресурсна база бальнеологічного лікування представлена такими типами мінеральних вод: сульфідні (Львівська, Закарпатська обл., Крим), бромні, йодо-бромні та йодні (Одеська, Херсонська обл.), радонові (Вінницька, Черкаська області), залізні (Донецька обл.), кремністі (Харківська обл.), вуглекислі (Закарпатська обл.), води з підвищеним вмістом органічних речовин типу «Нафтуся» (Львівська, Хмельницька обл.), води без специфічних компонентів (Харківська, Полтавська, Одеська обл.) [29; 88].

Грязьові курорти використовують торфові, мулові, сапропелеві грязі, поклади яких у промисловому масштабі сконцентровані на родовищах Криму, Одеської, Херсонської, Запорізької обл. [40; 115].

Кліматичні курорти охоплюють узбережжя Чорного та Азовського морів (морські курорти), гірські райони Криму та Карпат (гірські курорти), зону

Полісся, а також інші екологічно чисті території по всій країні. В соляних шахтах Донбасу та Закарпаття функціонують спелеокурорти [63]. Проте земля з такими цінними ресурсами належним чином не оберігається, в результаті чого часто спостерігається приватизація рекреаційних територій, їх нецільове використання [15; 99].

В Україні є цінні землі з унікальною флорою і фауною, що слугує базою для розвитку національних парків. Збереглася потужна база для розвитку заповідної справи. Достатня кількість санаторно-курортних установ України розташована на територіях природних парків. Це такі курорти, як курорт Слов'янськ, курорт Гопри та інші. Заповідними об'єктами на цих курортах є родовища природних лікувальних ресурсів – родовище лікувальної мулової грязі озера Ріпне, родовище лікувальної грязі та ропи озера Гопри, Сакське бальнеогрязьове родовище. Санаторно-курортні установи, розташовані поряд з вказаними родовищами використовують їх природні ресурси для відпуску лікувальних процедур (аплікацій, обгортувальних, різноманітних ванн), організації таласотерапії, тощо. При цьому, вказані установи приймають на себе державні зобов'язання по збереженню ресурсів природно-заповідного фонду. Розробка родовищ корисних копалин проводиться у відповідності до вимог природоохоронного законодавства на підставі погоджених з Міністерством екології та природних ресурсів України проектами, планами та квотами на відбір корисних копалин.

З наведеної таблиці видно, що кількісні показники розвитку заповідників та природних національних парків мають тенденцію до збільшення. Як правило, у заповідниках та природних національних парках збереглися унікальні ресурси, що використовуються або можуть бути використані у санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні. Тенденція зростання кількості та площ заповідників та природних національних парків, таким чином, веде до зміцнення курортного потенціалу України.

Таблиця 2.1

Заповідники та національні природні парки в Україні

Показники	Роки							Відношення 2014р. до 2010 р. \pm
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2014	
Кількість заповідників і природних національних парків	21	20	31	36	45	58	60	15
Їхня площа, га	407,0	417,6	887,5	1056,5	1310,5	1565,2	1576,1	265,6

Складено за даними Державного комітету статистики України [141].

В Україні фактично функціонує більше 100 курортів та курортних територій, санаторно-курортні заклади відкрито у всіх регіонах [63; 139]. Різні курортні зони мають різні за видами та інтенсивністю впливу курортні ресурси, що дозволяє стверджувати про спеціалізацію цих зон. Доволі стабільною є курортна діяльність у тому випадку, якщо виробники курортного продукту не просто використовують певні курортні ресурси, а надають додаткові лікувально-профілактичні послуги високої якості (кардіологічні санаторії, гастроентерологічні санаторії та ін.) [65; 132].

Значний санаторно-курортний потенціал, що знаходиться в Україні, а також потужна санаторно-курортна база, яка зазнає бурхливого розвитку, поставили на порядок денний проблему наукового осмислення процесів, що відбуваються на ринку санаторно-курортних послуг, зокрема в частині вивчення ресурсного забезпечення виробництва курортних продуктів як матеріальної основи формування ринкової пропозиції. В останні роки активізувалися дослідження актуальних проблем організації курортного господарства, оцінювання курортних ресурсів, курортного районування, стратегічних основ курортного менеджменту.

Вважається, що у санаторно-курортному господарстві України утворюються та функціонують територіальні санаторно-курортні підсистеми, які різняться за спеціалізацією, сформованістю, концентрацією ресурсів

тощо. Ці підсистеми залежно від масштабів поділяються на такі рівні [12; 107; 142]:

1) курортний регіон – визначає спеціалізацію на рівні області (Кримський регіон, Карпатський регіон);

2) курортний район – цілісна територія з розвинутою курортною інфраструктурою (Велика Ялта, Одеський район);

3) курортний підрайон – складається кількох курортів одного профілю (Трускавець, Алушта);

4) курортний центр – курорт, на якому компактно розміщені санаторно-курортні заклади (Ворохта, Кирилівка);

5) курортний пункт – окремий санаторій, пансіонат, лікувально-профілактичний заклад.

Найбільш організованими та стабільними (за показниками стійкості попиту) є бальнеологічні курорти (тобто, курорти, які в якості основного курортного ресурсу використовують мінеральну воду). Менш організованими та стабільними є ті, в основі діяльності яких покладено сезонний фактор (тепле море – влітку та в першій половині осені, гірськолижні зони – зимою та ранньою весною).

Основною ланкою санаторно-курортного комплексу України є санаторно-курортний заклад – санаторій, пансіонат з лікуванням, санаторій-профілакторій, які розміщені, як правило, у курортних зонах. Аналіз результатів економічної діяльності санаторно-курортних закладів наводиться у наступних параграфах [27, с.276].

За показниками ресурсної місткості та спеціалізації можемо виділити три курортні макрорегіони: Південний, Західний та Центральний.

Південний курортний регіон – це сукупність курортів, які розташовані переважно на півдні країни та в якості основного курортного фактора використовують тепле повітря та морську воду (курорти узбережжя Чорного та Азовського морів). На багатьох курортах Південного макрорегіону

використовуються також лікувальні грязі та мінеральна вода. Найбільш відомими курортами цього макрорегіону є курорти Великої Ялти (м.Ялта, селища Гурзуф, Масандра, Ливадія, Ореанда, Місхор, Алупка, Симеїз, Форос та ін.) та Алушти, що розташовані в унікальній зоні сухого субтропічного клімату на Південному узбережжі Криму. Унікальність цієї зони полягає у можливості поєднання трьох лікувальних природних факторів: сонячних променів, морської води, сухого гірського повітря. Можемо також згадати інші курортні зони, що розташовані у Криму (Саки, Євпаторія, Феодосія), Одеській області (Куяльник, Кароліна-Бугаз, Затока, Одеса), Херсонській обл. (Залізний порт, Скадовськ, Гола Пристань, Лазурне), Миколаївській обл. (Очаків, Коблево), Запорізькій та Донецькій областях Розташовані у цьому макрорегіоні санаторії спеціалізуються на лікуванні захворювань органів дихання, нервової та серцево-судинної систем [39; 88; 132].

Західний курортний регіон – це сукупність курортів, які розташовані переважно на заході країни та в якості основного курортного фактора використовують лікувальні бальнеологічні ресурси та цілюще повітря Карпатських гір (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська області). Найбільш відомими курортами є ті, які розташовані на гірських територіях, а також ті, які мають потужні (еталонні) курортні ресурси. Мінеральні води Трускавця (14 різноманітних джерел), Моршину та інших бальнеологічних курортів визнані одними з найкращих у світі. Заклади курортних зон гірських Карпат продукують курортні продукти на основі поєднання бальнеологічних ресурсів та цілющого повітря. Основна спеціалізація – лікування гастроентерологічних захворювань, сечо-статевої системи, хвороб серця та кровообігу, опорно-рухового апарату, нервових захворювань та ін. [39; 88; 132].

Центральний курортний регіон – це сукупність курортів, що розташовані у центральній та східній частині країни і які використовують специфічні (оригінальні) курортні ресурси (Миргород, Слов'янськ, Сатанів,

Немирів, Хмільник, Конча-Заспа, Пуща-Водиця та ін.). У Харківській області використовуються слабо мінералізовані гідрокарбонатно-кальцієві та хлоридно-натрієві води у поєднанні з лікувально-профілактичними властивостями лісостепового та степового повітря (Березівка, Рай-Єленівка). У Дніпропетровській області використовуються гідрокарбонатно-натрієві та радонові води, лікувальні лужні грязі материкових озер (Солоний лиман). У Київській області використовуються слабо- та мало-мінералізовані води із вмістом фтору, броду, марганцю та заліза у поєднанні з профілактичними властивостями поліського та лісостепового повітря. У Хмельницькій та Вінницькій області використовуються різні типи мінеральних вод [39; 88; 132].

Наведені узагальнення дають змогу зробити висновок, що основним фактором формування пропозиції на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг є наявність курортних ресурсів, які після вивчення та маркетингової підтримки мають здатність формувати економічно обґрунтований курортний потенціал, який при подальшій комерціалізації реалізується на ринку у вигляді курортних продуктів [41, с.259].

Курортні ресурси у регіональному розрізі розміщені досить нерівномірно. Є регіони, які мають значний курортний потенціал («курортні регіони»), і є регіони з невеликим курортним потенціалом.

Більша частина санаторно-курортних закладів України зосереджена в Криму, Донецькій, Одеській, Дніпропетровській областях [39, с.112]. На вказані регіони припадає майже половина всіх санаторно-курортних закладів країни. У Криму та Одеській області сконцентрований найбільший обсяг курортних ресурсів, а у Донецькій та Дніпропетровській – найбільша кількість населення (тобто, потенціальних споживачів курортних послуг) [130]. Таким чином, на регіональному рівні мотиви для розвитку санаторно-курортної діяльності можуть бути принципово різними. Для одних регіонів –

це унікальні фактори формування пропозиції, для інших – фактори формування стійкого попиту.

До прийняття Закону України «Про курорти» [50] на території України постановами Ради Міністрів СРСР, Ради Міністрів УРСР було затверджено межі округів та зон санітарної охорони 27 курортів та положення про 33 курорти [12; 107]. Нині, за висновками фахівців, за формальними ознаками до курортів можна віднести лише 27 територій, однак з юридичної точки зору жоден з курортів повністю не відповідає вимогам закону України «Про курорти» [50]. Концентрація промислових підприємств та агропромисловництва в межах окремих курортних територій створюють завелике антропогенне навантаження. Внаслідок відсутності належного фінансування протиерозійних та протизсувних заходів постійно руйнуються частина прибережних курортних територій та пляжів [18; 142].

Певні узагальнення про динаміку розвитку санаторно-курортного потенціалу, що використовується у національному господарстві України, дозволяють зробити аналітичні дані про кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів. При цьому ми виходимо з того, що курортний потенціал може ефективно використовуватися лише в системі функціонування вказаних закладів.

Станом на початок 2012 р. в Україні зареєстровано 2897 санаторно-курортних та оздоровчих закладів (до цієї категорії включаються санаторії, у тому числі дитячі санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки відпочинку, пансіонати, бази відпочинку, заклади 1-2 денного перебування та ін.). За даними звітності 2014 р. кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів різко впала (у тому числі у розрізі закладів усіх типів), що пояснюється виключенням із статистичної бази закладів, розміщених на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Україні, од.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади	Роки							Відношення 2014р. до 2010р. \pm
	1995	2000	2005/06	2009/10	2010/11	2012	2014	
Усього	3417	3327	3164	3011	3012	2897	1928	-1084
У тому числі: Санаторії з них дитячі	489	480	468	456	453	445	304	-149
Пансіонати з лікуванням	62	69	52	54	55	39	16	-39
Санаторії-профілакторії	517	377	277	234	224	185	118	-106
Будинки відпочинку, пансіонати	294	266	301	290	280	286	90	-190
Заклади 1-2 денного перебування	193	98	54	29	21	17	12	-9

Складено за даними Державного комітету статистики України [141]. Дані за 2014 р. наведено без врахування закладів, розміщених у Автономній Республіці Крим.

З наведених даних вбачається, що у період з 1995 р. найбільш помітно зменшувалася кількість санаторіїв-профілакторіїв. Вказане пов'язано з тим, що вказані заклади створювалися у радянський період, як правило, при підприємствах, установах, організаціях, і фінансувалися за рахунок прибутку засновників, а в роки незалежності підприємства відчували погіршення фінансового стану і були схильні позбавлятися так званих «непрофільних активів», у тому числі й об'єктів соціальної інфраструктури, куди входять і оздоровчі заклади.

Графічно динаміка санаторно-курортних закладів (окрім баз відпочинку) представлена на рис. 2.1.

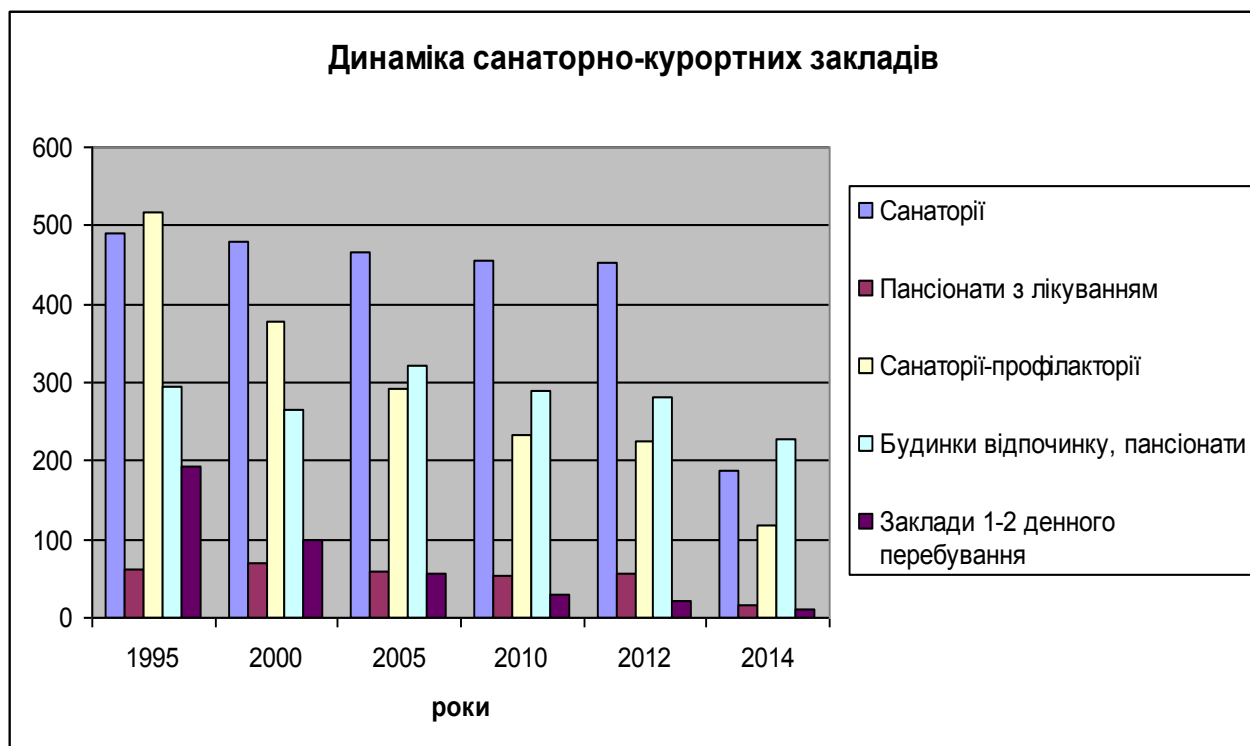

Рис. 2.1. Динаміка санаторно-курортних закладів (складено за даними табл.2.2)

З даних табл. 2.2 можна також зробити висновок про нестійкість протягом 1995-2014 рр. динаміки баз та будинків відпочинку та пансіонатів. Це пояснюється тим, що вказані заклади мають регулярно підтверджувати свою відповідність встановленим нормативам і стандартам (проходити акредитацію). Така перевірка проводиться, якщо заклад працює прибутково і планує працювати у майбутньому курортному сезоні. У випадку, якщо заклад тривалий час працює не прибутково, він ліквідується (закривається), а матеріальна-технічна база переходить до нового власника.

В Україні постійно знижується кількість санаторіїв – базових закладів системи санаторно-курортного лікування, які мають найвищий потенціал лікування та оздоровлення з використанням курортних ресурсів, а також потужну медичну базу. Це явище вказує на те, що курортний потенціал України має тенденцію до помірного зменшення. Щоправда, темпи зниження кількості санаторіїв невеликі (припинили функціонування 9 санаторіїв протягом 2005-2010 рр., 3 санаторії – протягом 2010-2012 рр.).

Розвиток курортного потенціалу стримується через невирішеність низки питань організаційно-економічного забезпечення курортних територій. Наприклад, досі не створено Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України, що гальмує проведення реалістичної економічної оцінки курортного потенціалу [21, с.280]. Механізм державного контролю за охороною лікувальних природних ресурсів є недосконалим і в цілому неефективним. Існує загроза руйнування (знищення) курортних ресурсів в окремих курортних районах [139, с.168].

Натомість розвиток курортів та курортних територій в Україні відбувається в умовах впливу деструктивних тенденцій, що пов'язано з об'єктивними (економічна криза, недостатність інвестицій) та суб'єктивними (корупція, недосконалість законодавства) причинами [15; 56; 65; 125]. У сучасних соціально-економічних умовах виникає необхідність вжиття заходів із стимулювання розвитку курортів. Таке стимулювання має базуватися на застосуванні інноваційних підходів до розробки та впровадження відповідних управлінських рішень.

2.2. Аналіз економічних та соціальних результатів санаторно-курортної діяльності в Україні

Санаторно-курортна діяльність характеризується кількісними та якісними показниками результативності функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Вказані заклади використовують природні лікувальні (курортні) ресурси на основі офіційно затверджених методик (стандартів), що мають відповідне наукове обґрунтування.

Кількість ліжок-місць у санаторно-курортних та оздоровчих закладів відбиває динаміку самих закладів. Щоправда, кількість місць протягом 1995 - 2014 рр. знижувалася більш повільно, ніж кількість самих закладів. Це говорить про те, що в Україні припиняють функціонування (закриваються)

переважно заклади з невеликим ліжковим фондом. Отже, значний ліжковий фонд є конкурентною перевагою на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг, оскільки дозволяє підтримувати функціонування виробника (надавача) послуг та отримувати прийнятні економічні результати. Дані про кількість ліжко-місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Кількість ліжко-місць у санаторно-курортних і оздоровчих
закладах, тис.**

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади	Роки							Довідково (2014)
	1995	2000	2005	2010	2012	2014	Відносне відношення 2014 р. до 2010 р. %	кількість закладів
Усього	562,0	502,0	482,0	445,0	421,0	271,0	60,89	1928,0
у тому числі: санаторії	145,0	136,0	136,0	126,0	123,0	77,0	61,11	187,0
пансіонати з лікуванням	14,0	15,0	12,0	15,0	10,0	3,0	20,00	16,0
санаторії-профілакторії	43,0	31,0	23,0	19,0	18,0	17,0	89,47	118,0
У закладах 1-2 денного перебування	14,0	10,0	5,0	2,0	2,0	1,0	50,00	12,0

Складено за даними Державного комітету статистики [141]. Розрахунки автора.

Спеціалізована мережа дитячих санаторних закладів (місткістю більше 18,0 тис. ліжок з можливістю розгортання в місяць максимального завантаження до 37,0 тис. ліжок) розрахована переважно на тривале лікування та оздоровлення дітей різного віку [108].

Проаналізуємо динаміку оздоровлених громадян (тобто, споживачів санаторно-курортних та оздоровчих послуг). Кількість покупців на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг України також має тенденцію до зниження, що є закономірним наслідком низки тенденцій, основна із яких – стрімке зростання пропозиції, які формуються іноземними виробниками (надавачами) послуг, тобто розширення можливостей споживання санаторно-

курортних та оздоровчих послуг за кордоном. Відповідні дані для аналізу наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Чисельність оздоровлених у санаторно-курортних і оздоровчих закладах, тис.осіб

Санаторно-курортні і оздоровчі заклади	Роки							Відносне відношення 2014р до 2010р %
	1995	2000	2005/06	2009/10	2010/11	2012	2014	
Усього	3515	2870	3278	2987	2942	2904	1610	54,7
у тому числі: санаторії	1223	1105	1321	1198	1278	1209	670	52,4
пансіонати з лікуванням	102	114	117	116	99	70	17	17,2
санаторії-профілакторії	511	274	236	198	193	156	100	51,8
будинки відпочинку, пансіонати	431	276	368	338	325	373	81	24,9
бази відпочинку	1175	1063	1211	1126	1038	1080	738	71,1
заклади 1-2 денного перебування	73	38	25	11	9	16	4	44,4

Складено за даними Державного комітету статистики України [141].

З поданих даних видно, що чисельність оздоровлених громадян (споживачів) у санаторно-курортних та оздоровчих закладах протягом 2005-2012 рр. мала стійку тенденцію до зниження, у тому числі у розрізі закладів різних типів. 2014 р. чисельність оздоровлених різко впала, що стало закономірним наслідком зменшення кількості закладів (причини цього явища ми вказали). У радянській період було престижно відпочивати під час відпустки у вітчизняному санаторії або пансіонаті, що пояснювалося закритістю кордонів. Нині престижно і доступно відпочивати на курортах іноземних держав, тим більше що у найбільш популярних державах (Єгипет,

Туреччина, Ізраїль) візовий режим для українських громадян максимально лібералізований, а окремі держави (Чорногорія, Болгарія, Кіпр, Греція, Хорватія) видають візи досить швидко на підставі мінімальної кількості документів.

Структуру закладів за кількістю оздоровлених представлено на рис. 2.2.

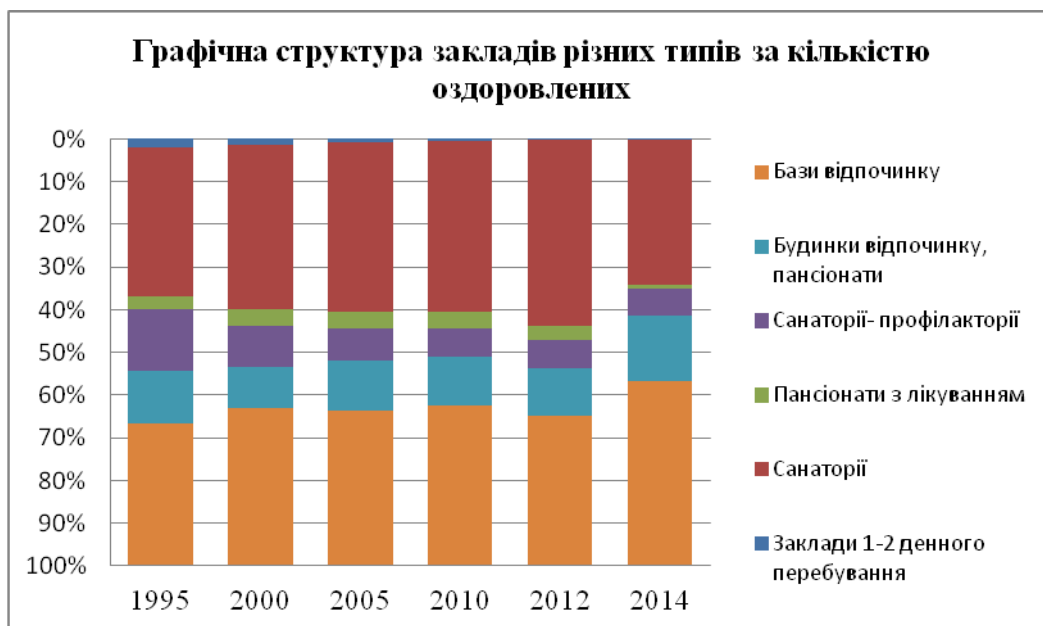

Рис.2.2 Графічна структура закладів різних типів за кількістю оздоровлених (складено за даними табл.2.4).

На основі даних таблиць 2.2 та 2.4 можемо розрахувати середню кількість оздоровлених, що припадає на один заклад. За допомогою цього показника ми зможемо оцінити середній рівень виробничої завантаженості, що припадає на один заклад, а також оцінити диференціацію завантаженості в залежності від типу закладу. Отримані результати представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Середній рівень завантаження санаторно-курортних та оздоровчих закладів (тис.осіб на один заклад)

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.	Відношення 2014р до 2010р, %
Усього	1,028	0,862	1,007	0,992	0,976	0,835	84,1
У тому числі: Санаторії	2,501	2,302	2,793	2,627	2,821	2,204	830,9
Пансіонати з лікуванням	1,645	1,652	2,186	2,148	1,800	1,063	49,5
Санаторії-профілакторії	0,988	0,726	0,838	0,846	0,861	0,847	100,1
Будинки відпочинку, пансіонати	1,465	1,037	1,199	1,165	1,160	1,079	92,6
Бази відпочинку	0,631	0,521	0,577	0,578	0,524	0,532	88,4
Заклади 1-2 денного перебування	0,378	0,387	0,421	0,379	0,428	0,333	87,9

Складено за даними таблиць 2.2 і 2.4

З наведених даних можна стверджувати, що найвище завантаження мають санаторії (у середньому 2,204 тис. осіб на один заклад в 2014 році), що і не дивно, оскільки більшість санаторіїв, як правило, мають велику кількість ліжко-місць (від 100 і більше) та приймають відпочивальників (тобто, надають послуги) цілорічно або не менше як 8 місяців на рік. Найменший рівень середньорічної завантаженості мають бази відпочинку та заклади 1-2 денного перебування.

Динаміку середнього рівня завантаження санаторно-курортних та оздоровчих закладів графічно представлено на рис.2.3.

Рис. 2.3. Динаміка середнього рівня завантаження санаторно-курортних та оздоровчих закладів.

Як свідчать представлені розрахунки, зниження показника завантаження санаторно-курортних та оздоровчих закладів спостерігалось і 2014 р., що стало наслідком падіння купівельної спроможності населення, відсутності цільового фінансування закупівлі санаторно-курортних путівок за рахунок коштів фондів соціального страхування, зростання загальної напруженості на приморських територіях.

Рівень середньорічної завантаженості санаторно-курортних закладів демонструє певні коливання. Цей показник зростав у період з 2000 по 2005 рік, падав до 2000 р., а також після 2005 р. Найвищий рівень завантаженості зафіксовано 1995 р. (1,028 тис. осіб на один заклад). Знаючи рівень завантаженості 2014 р. (0,834 тис. осіб), можемо припустити, що 2014

р. у середньому один заклад порівняно з 1995 р. «недоотримав» як мінімум 194 споживача (покупця) послуг, а у перерахунку на усю санаторно-курортну галузь – 374,0 тис. споживачів (покупців), хоча слід визнати, що ці розрахунки є досить абстрактними і не враховують конкретних ринкових тенденцій.

Цікаво, що середньорічний рівень завантаженості санаторіїв у 2012 р. становив 2,821 тис. осіб на один заклад, що є найбільшим показником за весь період спостережень. Вочевидь, це стало наслідком проведення менеджментом санаторіїв виваженої економічної політики, спрямованої на максимізацію ефективності використання наявного фонду, а також грамотної маркетингової політики. Докладно результати дослідження стану та умов економічної діяльності санаторіїв буде представлено у наступних параграфах.

У продовж 2012-2014рр. впав середньорічний рівень завантаження у пансіонатах з лікуванням (1,063тис.осіб на один заклад за підсумками 2014 р.), будинках відпочинку і пансіонатах (1,079тис. осіб на один заклад за підсумками 2014 р.), базах відпочинку (0,510тис. осіб на один заклад за підсумками 2014 р.). Це говорить про те, що вказані типи закладів мають шукати нові ринкові ніші, формувати нові цільові орієнтири розвитку відповідно до наявних ринкових викликів.

Проаналізуємо виробничу результативність діяльності санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Виробнича результативність – це загальна оцінка досягнутих в результаті виробничої діяльності результатів.

У санаторно-курортній галузі виробнича результативність вимірюється через систему таких показників: кількість ліжок усього, кількість ліжок у місяць максимального розгортання, кількість споживачів послуг (у розрізі строків споживання або оздоровлення), кількість фактично проведених ліжко-днів (людино-днів). Відповідні дані представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Основні показники виробничої результативності діяльності закладів санаторно-курортного господарства (за підсумком 2014 р.)

Тип закладу	Кількість закладів	З них		Кількість розміщених осіб	Кількість закладів, що не працювали
		ціло-річних	сезонних		
Усього:	1928	509	1419	1609719	308
Санаторії	187	171	16	544932	7
Пансіонати з лікуванням	16	8	8	16683	1
Санаторії-профілакторії	118	113	5	99899	9
Будинки відпочинку та пансіонати відпочинку	90	14	76	81545	9
Бази відпочинку	1367	75	1292	697100	265
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	12	2	10	4251	5

Складено за даними Державного комітету статистики[141].

Дані свідчать, що найбільшу кількість споживачів курортних та оздоровчих послуг мали бази відпочинку (697 тис. осіб 2014 р.).

У той же час основним економічним суб'єктом ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг є санаторії, оскільки переважна їхня кількість працює цілорічно, і таким чином вони постійно використовують та зберігають курортні, рекреаційні ресурси. Крім того, сектор санаторіїв, маючи менше 10% від загальної кількості закладів, забезпечує виробництво майже 35% економічних благ (курортних продуктів).

На ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг формально функціонують заклади, які фактично не надають послуги. Це відбувається з різних причин. Найбільша кількість закладів, що не працюють, представлено у сегменті баз відпочинку (265 закладів). Основна причина припинення діяльності – відсутність обігового капіталу (обігових коштів), який необхідний для проведення належної підготовки до прийому споживачів (покупців) послуг. З цієї причини 2014 р. не працювала майже половина від загальної кількості непрацюючих закладів. Серед інших причин відсутності діяльності – капітальний ремонт (130 закладів), відсутність дозвільної документації на провадження діяльності (ліцензії, дозволи санітарно-епідеміологічної служби, свідоцтва тощо) (39 закладів), відсутність належної

кількості потенційних споживачів послуг (38 закладів), відсутність доступу до курортних ресурсів, перепрофілювання закладу, правові суперечки та ін.

На основі вивчення статистичних даних за 2005-2012 рр. [108; 130; 141] можна визначити цікаву тенденцію: кількість санаторно-курортних закладів (у тому числі санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв) скорочується, в той час як кількість оздоровлених (споживачів курортних послуг) збільшується. Вказане явище можна пояснити зростанням місткості ліжкового фонду санаторно-курортних закладів, ліквідацією закладів з невеликим потенціалом, а також зменшенням середньої тривалості оздоровлення (раніше оздоровлення тривало, як правило, не менше 21 доби, а нині ці строки скоротилися у середньому до 12 діб).

Проаналізуємо загальні економічні результати роботи санаторно-курортних та оздоровчих закладів.

Таблиця 2.7

Основні економічні результати діяльності закладів санаторно-курортного господарства (за підсумком 2014 року)

Тип закладу	Кількість закладів	Середньо-облікова кількість працівників	Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Операційні витрати, тис. грн.	Чистий дохід, тис. грн.
Усього:	1928	51774	3174075,6	2924379,2	249696,4
Санаторії	304	36558	2353849,0	2119521,7	234327,3
Пансіонати з лікуванням	16	692	40665,9	38812,0	1853,9
Санаторії-профілакторії	118	4163	169956,6	198918,1	-28961,5
Пансіонати відпочинку	90	1664	96702,5	95387,9	1314,6
Бази відпочинку	1388	8651	512575,9	471398,0	41177,9
У закладах 1-2 денного перебування	12	46	325,7	341,5	-15,8

Складено за даними Державного комітету статистики України [141].

З наведених даних видно, що 2014 р. у санаторно-курортних та оздоровчих закладах (окрім санаторіїв-профілакторіїв) сума отриманого доходу була більшою, аніж сума витрат.

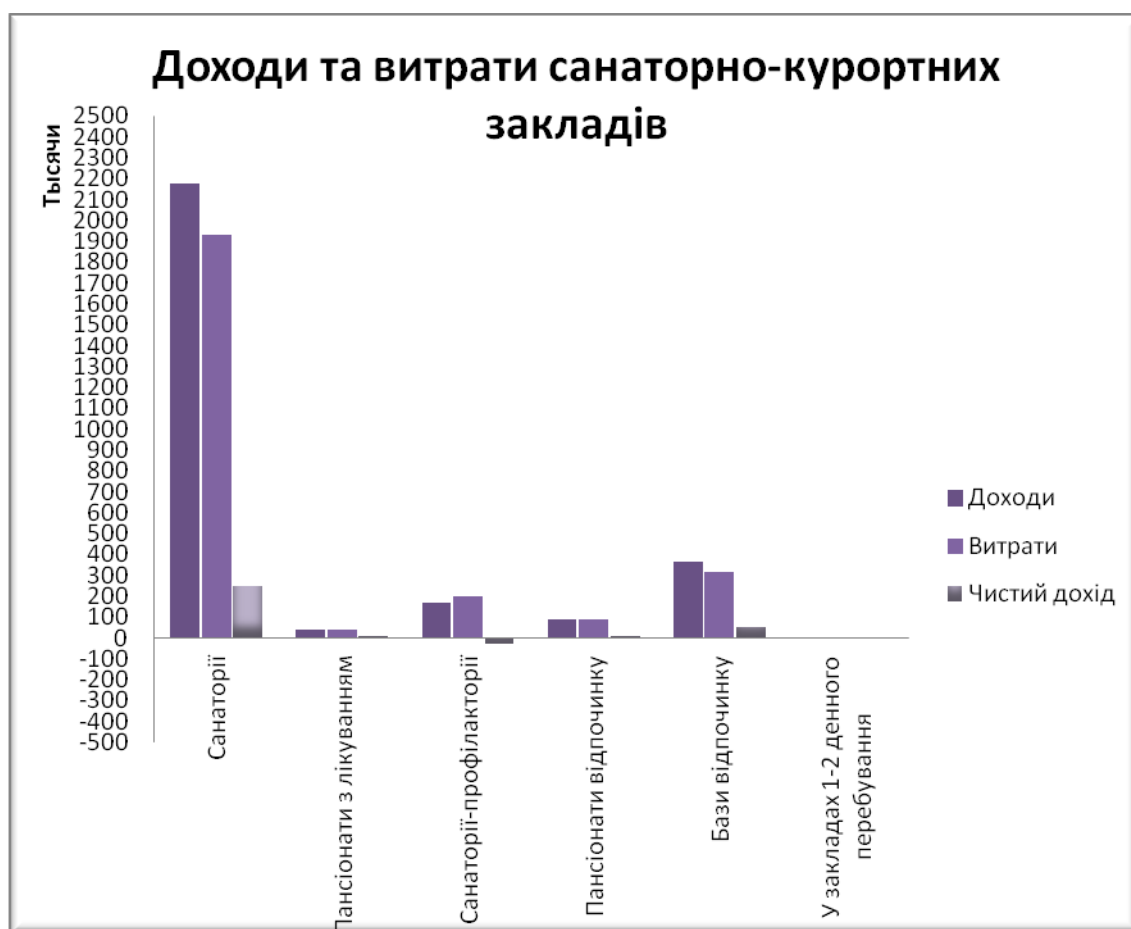

Рис. 2.4. Доходи та витрати санаторно-курортних закладів різних типів 2014 р. (складено за даними табл. 2.7).

Найпотужнішим оператором українського ринку санаторно-курортних послуг є ПрАТ «Укрпрофоздоровниця». Станом на початок 2015 р. ліжкова мережа в дочірніх підприємствах ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» складає 20768 ліжок максимального розгортання, в тому числі 10 313 ліжок цілорічного функціонування. 2014 р. план по проведених ліжко-днях виконаний на 85,6 % і фактично складає 2900911 ліжко-днів [159].

Соціально-політична ситуація в державі призвела до падіння попиту на путівки за власний рахунок не тільки в період міжсезоння, а навіть в період розпалу курортного сезону. У 2014 р. від всіх видів діяльності дочірніми підприємствами ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» отримано 817,1 млн. грн. доходів, що складає 91% до плану. Події які на даний час відбуваються в Україні, призвели до того, що в порівнянні з відповідним періодом минулого року доходи зменшились на 12 %, абсолютне зменшення становить

111,2 млн. грн. Загальний обсяг наданих послуг та виконаних робіт профільної діяльності 2014 р. зменшився у порівнянні з минулим роком на 114,6 млн. грн. і складає 789,9 млн. грн., у тому числі обсяг санаторно-курортних послуг – 728,9 млн. грн. або 92,3 відсотка від загального обсягу реалізації.

2014 р. ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» отримано прибутку в сумі 52,9 млн.грн. Основну частку прибутку отримано за рахунок доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі в сумі 49,2 млн. грн. за результатами діяльності дочірніх та акціонерних товариств, що створені за участю ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» за 2013 р. та 3,7 млн.грн. прибуток Правління ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» від ведення господарської діяльності.

Результат фінансово-господарської діяльності дочірніх підприємств ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» за 2014 рік (без урахування результатів господарської діяльності підприємств, що розташовані на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) складає 24,5 млн. грн. прибутку при плані 25,4 млн.грн. Дочірніми підприємствами ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» за 2014 рік сплачено 209,6 млн. грн. податків та обов'язкових платежів. Дебіторська заборгованість на кінець звітного періоду порівняно з початком року зменшилась на 11,8 млн. грн. і фактично становила 122,0 млн.грн., з них дебіторська заборгованість за санаторно-курортні послуги –94,9 млн. грн., за розрахунками з бюджетом – 5,3 млн. грн., за авансами виданими 1,8 млн. грн., інша дебіторська заборгованість – 16,2 млн. грн., за внутрішніми розрахунками 3,8 млн. грн.

Середньооблікова чисельність працівників дочірніх підприємств приватного акціонерного товариства «Укрпрофоздоровниця» за 2014 рік становила 7669 осіб і зменшилась у порівнянні з відповідним періодом минулого року на 594 особи, що становить 7,2 %, в тому числі по санаторно-курортних закладах чисельність становить 7334 особи, що менше на 567 осіб

(7,2 %). Фонд оплати праці в дочірніх підприємствах за 2014 рік склав 187,7 млн. грн. і зменшився проти аналогічного періоду минулого року на 10,7 % на суму 22,6 млн. грн., в тому числі фонд оплати праці в санаторно-курортних закладах за звітний період склав 178,1 млн. грн. і зменшився на 11,0 % на суму 21,9 млн. грн. Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в дочірніх підприємствах за 2014 рік становила 2040 грн. і зменшилась на 81 грн. (3,8%). У санаторно-курортних закладах середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника за 2014 рік становила 2023 грн. і зменшилась на 86 грн. (4,1 %). Капітальні вкладення (інвестиції) за 2014 рік склали 27,0 млн. грн. (план – 57,6 млн. грн.); це є 46,9% від запланованого, в тому числі: будівельно-монтажних робіт – 12,8 млн. грн., придбано основних засобів в сумі 14,2 млн. грн., введено в експлуатацію основних засобів на суму 24,6 млн. грн.

Однією із значимих проблем санаторно-курортного бізнесу є недостатність матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів [21, с.279]. Ця база не відповідає визнаним світовим стандартам. Основна причина – недостатність капітальних інвестицій, вкладених у створення матеріально-технічної бази, створення та впровадження нових технологій, розробку новітніх лікувальних методик [114, с.11].

Не відповідають світовим стандартам також асортимент та якість курортних послуг, що їх надають більшість санаторно-курортних закладів [5; 95].

Не можна визнати задовільним стан інфраструктурного забезпечення українських курортів. Найбільші проблеми спостерігаються у сфері забезпечення курортів мережею транспортної та комунальної інфраструктури. В окремих курортних районах під час настання «високого» курортного сезону відчувається неспроможність забезпечити вивіз та утилізацію сміття, задовольнити зростаючий попит на продукти харчування, підтримати нормальну напругу у електромережі та ін. [83, с.62].

Можна вказати на наступні проблеми інфраструктурного забезпечення українських курортів, що об'єктивно знижують якість та привабливість національного курортного продукту [29; 40; 65; 115; 132]: недостатній рівень розвитку загальної транспортної мережі, що обумовлює складність фізичного прибуття споживачів до санаторно-курортних закладів (на сьогодні значна частина санаторіїв розташована на значних відстанях від транспортних магістралей, а до окремих санаторіїв навіть не організовано регулярного руху громадського транспорту);

- незадовільний стан дорожнього покриття на більшості території країни, що знижує можливості для прибуття споживачів власним автотранспортом;
- низький рівень придорожного сервісу, що знижує можливості використання автобусів як засобу пересування на значні відстані;
- фізична зношеність більшості об'єктів інженерної та комунальної інфраструктури, відсталість технологій асенізації та переробки сміття;
- дефіцит питної води у більшості населених пунктів, що розташовані в межах курортних територій;
- дефіцит електричної та теплової енергії, особливо під час сезону пікових навантажень («високий сезон»), відсутність енергоменеджменту та енергозберігаючих технологій, високий рівень зносу теплогенеруючого обладнання (котельного господарства);
- наявність звалищ, довгобудів в місцях компактного споживання курортних ресурсів.

Серед значущих проблем, що стримують розвиток унікального курортного потенціалу України та підтримку економічної діяльності санаторно-курортних закладів, можна назвати відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного супроводження [41, с.258]. В Україні фактично відсутні можливості бронювання курортних продуктів в режимі он-лайн через Інтернет, не створено туристичних представництв за кордоном,

участі курортів та санаторно-курортних закладів у міжнародних виставках та ярмарках є поодиноким [128].

Результати проведеного аналізу також дають змогу зробити висновок, що національний курортний продукт (який у вузькому значенні можна розглядати як сукупність стандартизованих комплексних туристично-курортних послуг, що пропонуються спеціалізованими організаціями) має низьку (недостатню) конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному туристичному ринках. Основною причиною цього явища є відсутність належного організаційно-економічного та інноваційно-технологічного забезпечення курортної діяльності [81, с.187].

Розвиток санаторно-курортної діяльності в Україні потребує державної підтримки, у першу чергу із використанням організаційно-економічних інструментів, оскільки у вказаному виді діяльності використовуються особливо цінні природні ресурси, що мають важливе значення в контексті сталого розвитку. Має бути створена модель, яка зможе поєднати інтереси суспільства (збереження та примноження цінних природних ресурсів), держави (забезпечення доходів бюджету, розвиток територій, оздоровлення нації, зменшення захворюваності), санаторно-курортного бізнесу (отримання прибутку, забезпечення окупності інвестицій) та громадян (споживання якісного курортного продукту за доступними цінами). Особливість цієї моделі обумовлюється необхідністю використання у санаторно-курортній діяльності природних ресурсів, які мають властивість вичерпуватися або навіть завдавати шкоди людині у випадку неправильного використання [56].

Доцільність запровадження особливої моделі регулювання та стимулювання розвитку санаторно-курортного бізнесу обумовлюється тим, що курортно-лікувальний туризм, як вид економічної діяльності виступає одним з пріоритетних напрямків розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, сприяє структурній перебудові національного господарства (оскільки збільшує частку сфери послуг у структурі валового виробництва), створює

соціальні ефекти, сприяє зростанню продуктивності праці та збільшенню строків активного життя [129, с.366]. Ринок курортних послуг визнається одним з найбільш перспективних видових туристичних ринків.

Умовою подальшого розвитку курортної справи в Україні на засадах стійкості є створення умов формування та впровадження інноваційних рішень у технології курортного обслуговування. На жаль, в Україні у сфері курортів, як і в інших видах економічної діяльності, інновації не забезпечують високої результативності та ефективності, оскільки не створене відповідне економіко-правове середовище. Відтак, державні органи мають вжити заходів, спрямованих на реалізацію програм і проектів з державної підтримки інновацій у курортній справі [54, с.310].

Як наслідок, за висновками експертів, з якими ми згодні, сфера санаторно-курортної діяльності не забезпечує повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, зокрема, підвищення якості життя населення; формування гармонійно розвиненої особистості; збереження довкілля та культурної спадщини; наповнення бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць; збільшення питомої ваги сфери послуг у структурі ВВП [112, с.80]. Разом з цим, процес розвитку курортів та курортних територій має підтримуватися державою із застосуванням економічних та неекономічних інструментів. Необхідно здійснити кардинальний перехід до застосування міжнародних (інноваційних за змістом) стандартів у туристичному і рекреаційному процесі.

Таблиця 2.8

**Основні показники результативності виробничої діяльності
санаторно-курортних та оздоровчих закладів у розрізі регіонів у 2012
році**

Регіон	Кількість		У тому числі оздоровлені протягом		Кількість оздоровлених на 10000 постійного населення регіону
	закладів, усього	оздоровлених, усього	тривалого часу	1-2 днів	
Україна (усього)	3012	2941566	2663976	277590	645
АР Крим	544	852331	821074	31257	4360
Вінницька	30	67886	61220	666	379
Волинська	78	31241	27997	3244	302
Дніпропетровська	131	139517	84194	55323	419
Донецька	332	226421	210147	16274	512
Житомирська	20	16706	16706	-	131
Закарпатська	60	80528	63403	17125	647
Запорізька	220	188687	177338	11349	1048
Івано- Франківська	35	43590	27552	16038	317
Київська	81	53330	50498	2832	312
Кіровоградська	41	17906	10453	7453	178
Луганська	74	46885	32869	14016	205
Львівська	108	335327	328038	7289	1328
Миколаївська	205	117798	102432	15366	996
Одеська	428	273716	239818	33898	1151
Полтавська	40	63636	57927	5709	430
Рівненська	22	23530	22466	1064	204
Сумська	24	12676	11266	1410	109
Тернопільська	18	15906	14367	1539	147
Харківська	93	57456	45769	11687	210
Херсонська	229	138644	130032	8612	1275
Хмельницька	16	17351	17168	183	131
Черкаська	61	31850	26356	5494	248
Чернівецька	12	6072	3092	2980	67
Чернігівська	38	14005	12896	1109	128
м.Київ	50	54075	48402	5673	196
м.Севастополь	22	20496	20496	-	541

Більшість регіонів України мають значний рівень диференціації за показниками кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів, наявного в них ліжкового фонду, а також чисельністю споживачів (покупців) курортних послуг. Регіонами, які займають лідерські позиції за кількістю закладів, є АР Крим (544), Одеська (428), Донецька (332), Херсонська (229), Запорізька (220), Дніпропетровська (131), Львівська (108) області. За відносною кількістю споживачів курортних послуг у розрахунку на душу місцевого населення лідирують АР Крим (4360 осіб або у 7 разів вище за середній по країні показник), Львівська (1328), Херсонська (1275), Одеська (1151) та Запорізька (1048) області.

За абсолютними показниками виробничої результативності діяльності санаторно-курортних та оздоровчих закладів лідерство демонструють регіони, які володіють потужним курортним потенціалом. Регіональні особливості курортного потенціалу обумовлюються в першу чергу природно-кліматичними умовами певних місцевостей.

Проаналізуємо курортний потенціал за розподілом санаторно-курортних та оздоровчих закладів та розподілом оздоровлених у розрізі регіонів за 2014 рік. Відповідні дані представлено у табл. 2.9.

Наведені у поданій таблиці дані свідчать, що регіони демонструють неоднаковий рівень використання наявного санаторно-курортного потенціалу. Умовно регіони можна розділити на три групи:

1) ті, в яких частка оздоровлених значно (на 0,5% і більше) перевищує частку санаторно-курортних та оздоровчих закладів (ці регіони демонструють високий рівень використання наявного курортного потенціалу);

2) ті, в яких частка оздоровлених значно (на 0,5% і більше) менша за частку санаторно-курортних та оздоровчих закладів (ці регіони демонструють недостатній рівень використання наявного курортного потенціалу);

Таблиця 2.9

**Розподіл санаторно-курортних та оздоровчих закладів та розподіл
оздоровлених у розрізі регіонів у 2014 році**

	Розподіл закладів, %	Розподіл оздоровлених, %	Структурна різниця
Україна (усього)	100,0	100,0	-
АР Крим	18,1	29,0	10,9
Вінницька	1,0	2,1	1,1
Волинська	2,6	1,1	-1,5
Дніпропетровська	4,3	4,7	0,4
Донецька	11,0	7,7	-3,3
Житомирська	0,7	0,6	-0,1
Закарпатська	2,0	2,7	0,7
Запорізька	7,3	6,4	-0,9
Івано-Франківська	1,2	1,5	0,3
Київська	2,7	1,8	-0,9
Кіровоградська	1,4	0,6	-0,8
Луганська	2,5	1,6	-0,9
Львівська	3,6	11,4	7,8
Миколаївська	6,8	4,0	-2,8
Одеська	14,2	9,3	-4,9
Полтавська	1,3	2,2	0,9
Рівненська	0,7	0,8	0,1
Сумська	0,8	0,4	-0,4
Тернопільська	0,6	0,5	-0,1
Харківська	3,0	2,0	-1
Херсонська	7,6	4,7	-2,9
Хмельницька	0,5	0,6	0,1
Черкаська	2,0	1,1	-0,9
Чернівецька	0,4	0,2	-0,2
Чернігівська	1,3	0,5	-0,8
м.Київ	1,7	1,8	0,1
м.Севастополь	0,7	0,7	0

Розраховано за даними Державного комітету статистики України [141].

3) ті, в яких частка оздоровлених приблизно співпадає з часткою санаторно-курортних та оздоровчих закладів (ці регіони демонструють належний рівень використання наявного курортного потенціалу).

До регіонів першої групи, які використовують наявний курортний потенціал ефективно, можна включити АР Крим, Львівську, Закарпатську, Полтавську та Вінницьку області. До регіонів другої групи, які використовують наявний курортний потенціал малоефективно, можемо

віднести Волинську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Одеську, Херсонську, Черкаську і Чернігівську області. Усі інші регіони можна віднести до третьої групи.

Наведені результати розрахунків диференціації регіонів за розподілом частки кількості санаторно-курортних та оздоровчий закладів і частки оздоровлених осіб (споживачів санаторно-курортних послуг) можуть бути використані для корегування державної політики розвитку курортів, у першу чергу на регіональному рівні. Результати аналізу можуть слугувати основою для вироблення управлінських рішень про стимулювання розвитку регіональних ринків санаторно-курортних послуг, оскільки наочно показують про достатність (недостатність) використання наявного потенціалу. У подальшому за результатами цього аналізу можна досліджувати фактори і причини, які уможливили формування певного стану використання курортного потенціалу на рівні конкретних регіонів (вирішення цих проблем не входить до завдань нашого дослідження).

Розглянемо проблему модернізації курортного та рекреаційного потенціалу на прикладі Закарпатської області.

У системі територіальної організації вітчизняної курортної галузі Закарпатська область посідає особливе місце та має високий природно-рекреаційний і туристично-курортний потенціал. На її території виявлено більше 700 водопроявів мінеральних (у т.ч. термальних) вод майже 30 типів, які за своїми властивостями не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Франції [12, с.10]. На сьогодні мережа санаторно-курортних та туристично-рекреаційних закладів області нараховує 171 об'єкт, з них 36 санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв, 87 туристичних баз та баз відпочинку [130]. Крім цього, у регіоні є 48 готелів (мотелів) та 57 суб'єктів підприємницької

діяльності, що отримали дозволи (ліцензії) на надання туристичних послуг [55, с.124].

Однак рівень розвитку туристично-курортної галузі наочно доводить, що в контексті сталого розвитку Закарпаття природно-кліматичний, рекреаційний, соціально-економічний та історико-культурний потенціал області використовується в обсягах, значно менших від потенційних можливостей. Це обумовлено передусім тим, що після розпаду СРСР Закарпаття частково втратило традиційні ринки туристичних послуг (Росія, країни Балтії, Білорусь, Молдова) [107, с.200]. Ситуація ще більше ускладнилася після введення візового режиму стратегічними партнерами Закарпаття – Словаччиною, Чехією, Польщею та Угорщиною, в результаті чого обмін туристичними потоками між Закарпаттям і цими країнами різко скоротився [99]. Аналітичні дані свідчать, що не працюють або працюють неефективно більше 60 закладів туристично-рекреаційного призначення [55, с.125]. Вкрай неефективно використовується гідромінеральний ресурс області. Цілющі властивості закарпатських мінеральних вод використовуються з лікувальною метою неповною мірою, застосування їх здебільшого обмежується пляшковим розливом [65, с.30].

Проте останнім часом у Закарпатті активізується будівництво закладів розташування, що відповідають європейським стандартам. За нашою оцінкою, протягом 2005-2012 рр. в області введено в експлуатацію майже 45 нових закладів, триває будівництво понад десяти інших об'єктів курортної інфраструктури [145, с.30]. Щороку збільшується консолідований обсяг туристично-рекреаційних послуг. Щоправда, позитивні показники розвитку курортної сфери області дещо призупинилися у 2009-2011 рр. в наслідок впливу глобальної економічної кризи.

Розглянемо соціальні аспекти діяльності санаторно-курортного закладу на прикладі ДП «Клінічний санаторій «Хмільник».

Рада Міністрів УРСР 1938 р. визнала район залягання лікувальних вод навколо Хмільника курортною місцевістю. З того часу в місті розпочинається будівництво водолікарень, перерване Великою Вітчизняною війною. 1960 р. Хмільник стає курортом союзно-республіканського значення і вже 1961 р. в правічному листяно-хвойному лісі, осторонь міста зростають перші корпуси профспілкового санаторію «Хмільник». Нині – це найпотужніша оздоровниця курорту з прекрасно розвинутою сучасною інфраструктурою. Винятковість санаторно-курортного комплексу санаторію «Хмільник» полягає у використанні цілої низки сприятливих природних факторів – радонової води, торф'яної грязі, Збручанської мінеральної води (типу Трускавецької), озокериту та лікувального клімату, котрі за умов комбінації з методами традиційної й нетрадиційної медицини справляють максимальний ефект. Базовим методом лікування більшості недуг є саме радонотерапія. Радонова вода в наших санаторії з успіхом використовується в терапії патологій опорно-рухового апарату, нервової, серцево-судинної, ендокринної систем, гінекологічних, урологічних, дерматологічних, стоматологічних захворювань, розладів обміну речовин.

Доведено, що курсовий прийом радонових ванн дозволяє досягнути не тільки значного полегшення симптомів хвороби на термін від 12 до 18 місяців, але й знизити дозу вживаних ліків протягом 1-го року.

Регулярне проведення радонотерапії значно покращує якість життя пацієнтів. Окрім того, навіть здоровим людям корисно 1-2 рази на рік приймати радонові процедури з метою профілактики захворювань (радонопрофілактика) і загального оздоровлення.

Основні показники діяльності ДП «Клінічний санаторій «Хмільник» наведено у таблиці 2.10. Як видно з представлених даних, протягом 2010-

2013 рр. доходи підприємства зростали, а у 2014 р. знизилися, що стало закономірним наслідком політичної та соціально-економічної кризи, що триває у державі. Основний обсяг доходів підприємства у 2014 р. сформований за рахунок реалізації санаторно-курортних послуг через систему соціального страхування.

У той же час у 2014 р. обсяг вільної реалізації санаторно-курортних послуг знизився порівняно з попереднім роком майже на 40%, що і стало причиною зниження загального обсягу доходів. Обсяг використаних капітальних інвестицій у 2014 р. також зазнав падіння, хоча протягом 2010-2013 рр. цей показник демонстрував стійку позитивну динаміку. Зниження інвестиційної активності підприємства загрожує конкурентній позиції санаторію, оскільки за таких обставин відбувається пришвидшене зношування основного обладнання, у тому числі медичної, діагностичної та реабілітаційної апаратури.

Таблиця 2.10

**Основні показники результативності діяльності
ДП «Клінічний санаторій «Хмільник» за 2010-2014 р.р., тис.грн.**

Рік	Об'єм доходів			Об'єм використаних інвестицій
	всього	в т.ч.		
		від соцстраху	від вільної реалізації	
2010	64342,9	20570,9	43772,0	1085,5
2011	65252,6	14597,7	50654,9	1747,8
2012	75231,6	25582,2	49649,4	2073,9
2013	80453,4	23041,3	57412,1	2493,0
2014	76484,2	43963,4	32520,8	2379,0

Складено за даними ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» [62; 159]

Показники використання трудового потенціалу ДП «Клінічний санаторій «Хмільник», а також дані про обсяг сплачених податків наведено у таблиці 2.11.

Представлені дані свідчать, що обсяг сплачених податків у 2014 р. продемонстрував зростання, що вказує на збільшення податкового тиску (оскільки обсяг доходів зменшився). У той же час кількість робочих місць та середня заробітна плата зменшилися, що може вказувати на звуження трудового потенціалу. Підприємству доцільну вжити заходів з оптимізації оподаткування, а також віднайти реалістичні джерела інвестиційного забезпечення свого перспективного розвитку.

Таблиця 2.11

**Окремі показники використання трудового потенціалу та обсяг
сплачених податків ДП «Клінічний санаторій «Хмільник»
за 2010-2014 р.р.**

Рік	Кількість робочих місць	Середня заробітна плата, грн..	Податки		
			всього	в т.ч.	
				державний бюджет	місцеві податки
2010	672	2322	25256,6	25223,9	32,7
2011	657	2322	26088,8	26068,0	20,8
2012	644	2605	30798,0	29574,7	1223,3
2013	633	2573	30530,6	28722,5	1808,1
2014	606	2353	30746,9	27744,5	3002,4

Складено за даними ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» [62; 159]

На основі проведеного аналітичного дослідження, а також на основі узагальнення наукових джерел [2; 29; 40; 63; 83; 115; 139] можна виділити такі основні чинники, які негативно впливають на стійкий розвиток санаторно-курортної та рекреаційної діяльності в Україні:

- недостатній рівень усвідомлення суспільством, державними органами, громадянами ролі та значення санаторно-курортної діяльності для підтримки належних параметрів соціально-економічного розвитку;
- відсутність єдиних концептуальних підходів до формування моделі збереження та розвитку національних курортних ресурсів;

- слабкість нормативного та методичного забезпечення процесу раціонального використання курортних ресурсів;
- відсутність дієвих механізмів захисту прав та інтересів споживачів курортних послуг;
- недостатня результативність контролю і нагляду за дотриманням безпечних умов лікування та оздоровлення на об'єктах санаторно-курортної діяльності;
- недоступність курортних послуг для багатьох верств населення, у першу чергу малозабезпечених громадян, які потребують санаторно-курортного лікування та реабілітації;
- відсутність традицій організованого санаторно-курортного лікування у значної частини населення;
- бажання найбільш платоспроможної частини населення проходити оздоровлення на іноземних курортах, що частково пояснюється відсутністю національної рекламної-інформаційної кампанії з популяризації українських курортів та недостатньою рекламною активністю вітчизняних санаторно-курортних закладів;
- недостатня привабливість інвестиційного клімату у сфері санаторно-курортного бізнесу, внаслідок чого відчувається дефіцит капітальних інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів;
- відсутністю організаційно-економічних та інституційних передумов для формування широкого спектру інновацій і передових технологій у санаторно-курортній діяльності, а також економічних стимуляторів для впровадження цих інновацій та технологій у реальну практику;
- відсутність методик комплексного прогнозування та планування розвитку курортів та курортних територій, що тягне за собою хаотичність освоєння територій та використання курортних ресурсів;

- наявність значних прогалин у сфері науково-методичного, кадрового та інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку курортів і санаторно-курортної діяльності.

2.3. Стан економічного регулювання розвитку санаторно-курортного комплексу

Держава (в особі компетентних державних органів) не може усунутися від регулювання та стандартизації санаторно-курортної діяльності, оскільки ця діяльність пов'язана зі здоров'ям людини (фактично санаторно-курортні заклади є медичними), використанням унікальних природних ресурсів, необхідністю здійснення постійного моніторингу їх якості та фізичних властивостей, доцільністю відтворення та примноження курортних ресурсів для майбутніх поколінь [66]. Ринкове саморегулювання вказаних проблем (завдань) вирішити не може.

У контексті нашого дослідження інтерес представляє в першу чергу економічне регулювання, тобто регулювання, яке здійснюється через застосування економічних важелів (інструментів) та які здатні впливати на параметри діяльності через управління певними економічними процесами (результатами) [101, с.30].

Виходячи з результатів проведеного дослідження, а також враховуючи результати розвідок інших науковців [14; 77; 129; 161], можна виділити основні причини неефективної реалізації конкурентних переваг унікального курортного потенціалу України:

- низька якість складових національного туристичного продукту: значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для туристичних відвідувань, туристична інфраструктура в

цілому не відповідає якісним параметрам, а туристичні послуги у більшості секторів туристичної індустрії – вимогам щодо якості обслуговування;

- відсутність комплексної політики держави: несформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму і діяльності курортів, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму.

Інноваційний розвиток сфери туризму і курортів можливий через встановлення і підтримання рівноваги між [54, с.299]:

- збереженням природних та історико-культурних ресурсів;
- економічними інтересами, соціальними потребами та розвитком туризму;
- розвитком інновацій та підтримкою сприятливих умов для формування якісного національного туристичного продукту, який має зберігати певну автентичність та унікальність.

За таких умов ефективне використання наявного курортного потенціалу слід забезпечити через запровадження комплексного управління туристичними ресурсами, туристичне районування, встановлення системи пріоритетів (як за видами туризму, так і територіальних), максимального рівня розвитку туризму та курортів в межах визначених територій через аналіз їх несучої ємності, гранично припустимих навантажень на об'єкти туристичних відвідувань та оцінки впливу курортної діяльності на навколишнє середовище.

Вплив державних органів на природоохоронні, економічні та соціальні чинники розвитку курортів і курортних територій забезпечується через реорганізацію системи та зміну механізмів управління на державному і місцевому рівнях, запровадження стратегічного планування, відповідне нормативно-правове, регуляторне, інституційне, науково-методичне,

фінансове забезпечення тощо. При цьому стратегічне планування у сфері туризму та курортів здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку [17, с.329].

Санаторно-курортна діяльність в Україні регулюється численними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, норми яких виражають зміст державної політики розвитку курортів, курортних територій та санаторно-курортної справи. Базовим законодавчим актом, що регулює розвиток санаторно-курортного комплексу, є Закон України «Про курорти» [50], прийнятий у жовтні 2000 р. У вказаному законодавчому акті врегульовані окремі питання організації санаторно-курортної діяльності, у тому числі щодо раціонального використання природних лікувальних ресурсів та їхньої охорони. Держава проголосила доступність санаторно-курортного лікування для всіх громадян, і в першу чергу для інвалідів, ветеранів війни і праці, учасників бойових дій, громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, хворих на туберкульоз дітей та ін.

Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку курортів (курортних територій) та діяльності курортів частково описаний у Законі України «Про курорти» [50], який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні, спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони [10; 28; 95; 99; 115].

Відповідно до ст.3 Закону України «Про курорти», державна політика у сфері курортної справи визначається Верховною Радою України і будується на принципах [50]:

- законодавчого визначення умов і порядку організації діяльності курортів;

- забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян, в першу чергу для інвалідів, ветеранів війни та праці, учасників бойових дій, громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, дітей, жінок репродуктивного віку, які страждають на гінекологічні захворювання, хворих на туберкульоз та хворих з травмами і захворюваннями спинного мозку та хребта;
- врахування попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку курортів;
- економного та раціонального використання природних лікувальних ресурсів і забезпечення їх належної охорони;
- сприяння перетворенню санаторно-курортного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки.

Кожен курорт має медичний профіль (спеціалізацію), що визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів. За своєю спеціалізацією курорти поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань [129, с.368].

Регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності здійснюють державні органи, яким надану компетенцію і повноваження ухвалювати відповідні управлінські рішення.

В Україні органами загальної компетенції, які можуть вирішувати загальні питання регулювання соціально-економічного розвитку, є Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Ці органи можуть ухвалювати так звані «базові» нормативно-правові акти, які визначають стратегічні орієнтири та засади регулювання курортів і курортної діяльності [143, с.34]. Наприклад, Верховна Рада України, маючи повноваження ухвалювати закони, 2004 р. ухвалила Закон України «Про курорти» [50], який є «базовим» сфері правового регулювання курортів та курортної діяльності. Президент України має повноваження оголошувати

окремі території курортними, створювати заповідники та національні природні парки, призначати вищих посадових осіб (керівників) органів спеціальної компетенції.

У статті 39 Закону України «Про курорти» визначено повноваження органів управління у сфері організації курортів та курортної діяльності. До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері діяльності курортів належать [50]:

- реалізація державної політики у сфері діяльності курортів;
- забезпечення розроблення і виконання державних програм та прогнозів розвитку курортів;
- встановлення норм і правил користування природними лікувальними ресурсами;
- затвердження режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення;
- проведення державної експертизи державних програм розвитку курортів і генеральних планів курортів, що мають державне значення, та їх затвердження;
- затвердження порядку ведення моніторингу природних територій курортів;
- затвердження типового положення про санаторно-курортний заклад;
- вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

В Україні органами спеціальної компетенції, відповідальними за розвиток курортів та курортної діяльності, є Міністерство інфраструктури України (курортна діяльність), Міністерство будівництва, житлово-комунального господарства та регіонального розвитку (курортні території), Міністерство охорони здоров'я (організація санаторно-курортного лікування, надання медичної допомоги), Міністерство екології та природних ресурсів

(використання, збереження, охорона та примноження природних лікувальних ресурсів) [20; 66; 120].

Таким чином, процес курортної діяльності та розвитку курортних територій регулюється і координується різними органами спеціальної компетенції, а також органами місцевої влади. Тому з метою координації дій та рішень цих органів, спрямованих на уможливлення реалізації визначеної стратегії розвитку курортів та курортної діяльності, в 2012 році було створено орган, на який покладено завдання проведення такої роботи – Державне агентство України з туризму та курортів, яке функціонує у структурі Міністерства інфраструктури України.

Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів. Положення про Державне агентство України з туризму та курортів затверджене Указом Президента України від 8 квітня 2011 року № 444. Виходячи з вимог зазначеного Положення, Держтуризмкурорт України відповідно до покладених на нього завдань має такі повноваження [11; 28; 120]:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України;

- готує та поширює інформацію про Україну і її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;

- організовує створення загальнодержавної інформаційної мережі у туристичній і курортній сферах;

- організовує поширення соціальної реклами в галузі туризму та курортів;
- організовує ведення обліку туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону;
- забезпечує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму та курортів;
- забезпечує створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів України, а також бере участь у створенні та веденні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України.

Щоправда, реальних повноважень у Держтуризмкурортів недостатньо, оскільки цей орган не має мережі підвідомчих установ і організацій, а також на реалізацію програм у сфері розвитку курортів та курортної діяльності виділяється вкрай обмежене фінансування.

Нині відповідальність за реалізацію державної туристичної та курортної політики покладено на Мінекономрозвитку. Натомість у структурі Мінекономрозвитку станом на 01.06.2015 р. не створено окремого органу або структурного підрозділу, до повноважень якого належать питання розвитку сфери туризму та курортів.

Згідно ст.23 Закону України «Про курорти», економічні заходи забезпечення організації та функціонування курортів передбачають [50]:

- ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, здійснення їх економічної оцінки;
- розробку та здійснення програм збереження та розвитку курортної галузі України та забезпечення її державної підтримки;
- податкові, митні, кредитні пільги, що надаються у порядку, встановленому законом, і спрямовані на сприяння збереженню та розвитку курортів;
- застосування спеціальних платежів та зборів, забезпечення в установленому законодавством порядку компенсації збитків, завданих внаслідок порушення законодавства про курорти;

- матеріальне та фінансове забезпечення курортної галузі.

Згідно ст.25 Закону України «Про курорти», фінансування курортів державного та місцевого значення, включаючи розвиток транспорту, систем водопостачання та каналізації, телерадіомовлення та зв'язку, енергозабезпечення, проведення природоохоронних заходів здійснюється відповідно до державних і місцевих програм за рахунок джерел, передбачених законом України. Для цієї мети можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій і громадян [50].

З метою охорони цінних лікувальних ресурсів, що використовуються у курортній діяльності, держава обмежує господарську діяльність навколо джерел цих ресурсів. Законом України «Про курорти» запропоновано поняття округів та зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів. Округ санітарної охорони поділяється на три зони: перша зона (зона суворого режиму); друга зона (зона обмежень); третя зона (зона спостережень) [50].

Одним із ключових елементів державного регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності є забезпечення охорони та раціонального використання природних лікувальних ресурсів.

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують спеціально визначені природні території, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Виявлення природних лікувальних ресурсів здійснюється шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт [39, с.60]. Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюються компетентним органом виконавчої влади на підставі даних дослідницьких робіт [15]. Визначені за результатами

геолого-розвідувальних робіт експлуатаційні запаси родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ, корисних копалин України і передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства України [50; 107; 139].

Родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу.

Державний нагляд і контроль за дотриманням правил та норм використання природних лікувальних ресурсів здійснюють центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я, зі здійснення державного нагляду (контролю) у сферах охорони праці, геологічного вивчення та раціонального використання надр, охорони навколишнього природного середовища, інші органи виконавчої влади відповідно до закону [21; 50; 163].

Спеціальне використання природних лікувальних ресурсів здійснюється за плату відповідно до Кодексу України про надра. Нормативи плати за користування природними лікувальними ресурсами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюється за спеціальним дозволом на користування надрами. Мінеральні води, лікувальні грязі, що належать до природних лікувальних ресурсів, видобуваються в обсягах, ліміт яких затверджується компетентним центральним органом виконавчої влади. Якість природних лікувальних ресурсів регламентується спеціальним медичним (бальнеологічним)

висновком, який визначає кондиційний склад корисних і шкідливих для людини компонентів. Медичний (бальнеологічний) висновок надається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я [2; 50; 139].

Видобуток, підготовка, переробка та використання підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюються згідно із затвердженими проектами та встановленими центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр квотами [9; 50; 125].

Важливим елементом державного регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності є визначення правил (нормативів) забудови та іншого використання курортних територій. Згідно ст.12 Закону України «Про курорти», забудова курортів здійснюється відповідно до затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів курортів, іншої містобудівної документації. Будівництво на курортах нових і розширення діючих промислових підприємств та інших об'єктів, не пов'язаних безпосередньо із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, потреб курортного та житлового будівництва, або таких, що можуть негативно впливати на природні лікувальні фактори, забороняється. При цьому надання земельних ділянок для створення або розширення курорту здійснюється у порядку, встановленому Земельним кодексом України, на підставі розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання землі та проектів відведення земельних ділянок з урахуванням затверджених округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, схем медичного зонування [50].

Основною категорією виробників (надавачів) курортних послуг є санаторно-курортні заклади. Тобто, такі заклади виступають ключовим агентом (суб'єктом) ринку курортних послуг, що формують пропозицію на

цьому ринку. Згідно ст.22 Закону України «Про курорти», санаторно-курортні заклади – це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів. В Україні напрями спеціалізації санаторно-курортних закладів визначаються МОЗ з урахуванням лікувальних властивостей природних лікувальних ресурсів курортів. Типове положення про санаторно-курортний заклад затверджується Кабінетом Міністрів України [18; 50; 88].

Держава також встановила правила, спрямовані на захист прав споживачів курортних послуг.

Згідно ст.20 Закону України «Про курорти», організація лікування на курортах спрямовується на забезпечення громадян природними лікувальними ресурсами і здійснюється відповідно до науково обґрунтованих методик, що розробляються для кожного виду (типу) природних лікувальних ресурсів і затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Направлення хворих на лікування в санаторно-курортні заклади, незалежно від їх форми власності і відомчого підпорядкування, проводиться відповідно до медичних показань [50].

Згідно ст.21 Закону України «Про курорти», організація обслуговування на курортах здійснюється санаторно-курортними закладами різних форм власності, створеними в установленому законодавством України порядку, і спрямовується на забезпечення умов для повноцінного лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань шляхом прийняття громадянами лікувальних процедур, а також забезпечення належних умов їх проживання, харчування, одержання культурно-побутових послуг. У разі виникнення у громадян, які прибули на курорт, гострих інфекційних та інших захворювань, а також різкого погіршення здоров'я амбулаторна та стаціонарна медична

допомога їм надається закладами охорони здоров'я за місцем розташування курорту [50].

У той же час, за висновком фахівців, з якими ми згодні, держава має встановити деякі базові (фундаментальні) принципи (правила, стандарти) провадження санаторно-курортної діяльності, що застосовуються учасниками ринку на всій території країни. У цьому контексті основним напрямом регулювання є встановлення вимог (стандартів) до санаторно-курортного продукту (йдеться про визначення якості курортної послуги). Стандартизація курортних послуг забезпечується через запровадження нормативних вимог до основних, найважливіших для споживача параметрів якості будь-яких характеристик курортної послуги, а також об'єктів санаторно-курортної діяльності, незалежно від їх категорії або рівня обслуговування. Зазначений набір якісних параметрів встановлює мінімальний рівень захисту прав споживача та охоплює сукупність таких основних споживчих властивостей, як безпечність, відповідність санітарно-гігієнічним нормам, доступність, оздоровчий ефект тощо [5; 8; 95; 128].

Згідно висновків науковців, система управління курортною та рекреаційною діяльністю в Україні та її регіонах ще не відповідає сучасним вимогам. Органами управління курортною та рекреаційною діяльністю не використовуються сучасні управлінські технології (геоінформаційні та експертні системи, бази та банки даних), що не дозволяє організувати ефективний облік об'єктів управління, організувати кадастри природних лікувальних і туристичних ресурсів, здійснювати прогнозування якості та обсягу використання природних лікувальних ресурсів, формувати обґрунтовані стратегічні програми розвитку курортів, курортних територій тощо [14; 26; 73; 129; 163; 176].

Відсутня необхідна нормативно-методична база для управління курортним та рекреаційним потенціалом як елементом регіонального

економічного комплексу. Перевага відомчих підходів у розвитку курортів та курортних територій призвела до хаотичного їхнього освоєння [146, с.355].

У межах курортних територій механізм координації діяльності суб'єктів санаторно-курортної діяльності різних форм власності та відомчої підпорядкованості фактично відсутній [38, с.122].

Нині в управлінській практиці не використовуються методики моніторингу, обліку і аналізу використання природних лікувальних ресурсів з метою виробництва курортних продуктів, не розроблено методик оцінки економічного ефекту, що виникає у санаторно-курортній та суміжних видах діяльності [139, с.166].

Крім того, держава (в особі компетентних органів) об'єктивно не може врегулювати абсолютно всі питання, пов'язані із розвитком курортів, провадженням санаторно-курортної діяльності, в першу чергу через те, що кожен курорт представляє собою унікальне поєднання різних природних та інших ресурсів, і до організації їхнього використання в межах певних територій необхідно застосовувати унікальні підходи [18; 125].

Проблемою розвитку курортних територій в Україні є розміщення на цих територіях не лише санаторно-курортних закладів та відповідної інфраструктури, а й суб'єктів інших видів діяльності, які використовують курортні ресурси. Йдеться, передусім, про заклади готельного та ресторанного господарства, громадського харчування, інфраструктуру відпочинку та розваг тощо. З одного боку, вказана «суміжна інфраструктура» збільшує місткість туристичного ринку, а також дозволяє збільшити ринкову пропозицію курортних послуг, але з іншого – призводить до неефективного використання курортних ресурсів та фактично створює загрози негативного впливу на лікувальне природне середовище. Згідно висновків експертів структура закладів готельного господарства, що розташовані на курортних територіях, не є оптимальною, оскільки вона формувалася, виходячи з ринкової кон'юнктури, а не потреб та можливостей курортної справи.

Протягом радянського періоду та в роки незалежності в межах курортів (на курортних територіях) з'явилася значна кількість приватних будівель (домоволодінь, садиб, міні-готелів, хостелів тощо), в яких надаються послуги з тимчасового розміщення. Не секрет, що доходи вказаних суб'єктів належним чином не обліковуються та не оподатковуються, а їх діяльність помітно збільшує навантаження на місцеву інженерну, транспортну та комунальну інфраструктуру. Вказана мережа формується хаотично та не враховує науково обґрунтованих рекомендацій і нормативів щодо використання курортних ресурсів.

Частково вказані негативні явища пояснюються відсутністю затверджених меж округів та зон санітарної охорони курортів, внаслідок чого унеможлиблюється визначення нормативної (рекомендованої) кількості закладів тимчасового розміщення різних форм власності та спеціалізації.

Нині в сфері діяльності курортів, розвитку курортних територій та організації санаторно-курортної справи наявна низка організаційно-економічних проблем, серед яких [5; 26; 95; 163]:

- недостатня результативність застосування організаційно-економічних механізмів реалізації державної політики у сфері курортів та санаторно-курортної діяльності курортів;

- недостатній рівень координації та взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування в питаннях розвитку курортних територій;

- відсутність системи управління курортними ресурсами країни, що викликано відомчою розпорошеністю та хаотичністю освоєння курортів, а також слабкістю наявних управлінських механізмів у сфері регулювання та стимулювання розвитку діяльності курортів та санаторно-курортної справи;

- недостатнє нормативно-правове, інформаційно-аналітичне та методичне забезпечення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій у сфері діяльності курортів;

- відсутність належних інституційних умов для залучення системних інвестицій, передових інновацій, новітніх технологій у розвиток санаторно-курортного бізнесу.

Актуальною проблемою формування та реалізації державного регулювання курортної діяльності санаторно-курортних і оздоровчих закладів є організація моніторингу стану використання курортних ресурсів, а також результативності функціонування зазначених закладів [48, с.402]. У розвинутих країнах, на відміну від країн, що розвиваються, створено доволі потужні системи збору та обробки статистичної інформації, регулярно проводяться опитування зацікавлених осіб (керівників санаторно-курортних закладів, експертів, споживачів курортних послуг). Статистична інформація про стан курортів та результативність курортної діяльності включає доволі багато показників (наявність курортних ресурсів, їх використання, результативність та ефективність діяльності курортів, курортних закладів, ступінь задоволеності якістю курортних послуг, місткість наявної санаторно-курортної бази, впровадження новітніх технологій курортного обслуговування та ін.). Обробка статистичної інформації у розвинутих країнах здійснюється за допомогою комп'ютерних інтерактивних систем, що побудовані на апробованих економіко-статистичних моделях. Таким чином уможливлуються науково обґрунтовані розрахунки щодо потенційних доходів від курортної діяльності, напрямків перспективного використання курортних ресурсів, можливих обсягів необхідних інвестицій тощо [48; 56; 187]. У випадку відхилення розрахованого обсягу потенційних доходів від фактично отриманого обсягу можна зробити висновки про зниження продуктивності використання курортних ресурсів, що вказуватиме на доцільність впровадження інновацій або про відмову від певного напрямку діяльності.

Держава в рамках реалізації державної політики розвитку курортів вживає заходи, спрямовані на активізацію комплексних досліджень

різноманітних природних лікувальних ресурсів, чіткої оцінки їх сучасного стану, що обумовлюють розвиток курортів різного профілю. У рамках цієї роботи доцільно:

- провести реалістичну еколого-економічну оцінку і паспортизацію курортних (рекреаційних) ресурсів України, а також глибокий аналіз ефективності їх фактичного використання;

- організувати комплексні науково-практичні дослідження курортної (рекреаційної) інфраструктури та ресурсів у розрізі окремих територій (курортних зон);

- забезпечити належне фінансування науково-дослідних та прикладних робіт з актуальних проблем санаторно-курортного лікування.

Елементом регулювання розвитку курортної діяльності є також стимулювання розвитку курортів та курортно-оздоровчих заходів за допомогою ресурсів регіональної (місцевої) інфраструктури. При цьому органи регулювання виходять з того, що курортні території та курортно-оздоровчі заклади у випадку належного функціонування здатні створити позитивні ефекти для розвитку регіональних економік. Такі ефекти (підвищення рівня зайнятості, забезпечення підвищення доходів місцевого бюджету та місцевого населення, розвиток місцевої інфраструктури, підвищення рівня раціонального використання природних ресурсів, надходження іноземної валюти тощо) уможливають зростання регіонального добробуту та сприяють усуненню диференціації соціально-економічного розвитку регіонів [15; 98; 140].

Окрім аналізу кількісних показників стану та результативності діяльності курортних територій (курортів) та санаторно-курортних закладів, як це має місце у традиційних підходах, слід вивчити і запровадити досвід визначення та оцінки якісних показників, які дають уявлення про характер складних процесів, що впливають на формування та використання курортного потенціалу [48, с.408]. Мова йде про показники, які здатні

охарактеризувати ступінь причинно-наслідкових взаємодій між різними соціально-економічними процесами з урахуванням економіко-екологічних наслідків курортної діяльності як такої. Також в рамках цієї роботи в розвинутих країнах оцінюється структура використання курортних ресурсів з урахуванням потенційного та реального попиту на використання таких ресурсів, у тому числі на зовнішньому та внутрішньому ринках. На підставі відповідних результатів формуються висновки і узагальнення, а з урахуванням прогнозних оцінок та експертно-аналітичних узагальнень уможлиблюється формування висновків про напрями формування відповідної державної політики на перспективу [24; 73; 97].

У практиці формування орієнтирів розвитку складних соціально-економічних систем, у тому числі окремих видів економічної діяльності, набула поширення методологія прогнозування за допомогою інструментарію прогнозних сценаріїв. Йдеться про прогнозування та програмування певного об'єкта на основі складання різних сценаріїв, при реалізації яких необхідні різні ресурси, але і уможлиблюється отримання різних результатів. При цьому остаточне рішення про застосування того або іншого сценарію ухвалює вище (політичне) керівництво, виходячи зі проголошених пріоритетів соціально-економічного розвитку держави, а також враховуючи стан справ в інших сферах. Вважаємо, такий інструментарій доцільно застосовувати і під час прогнозування та програмування розвитку курортів (курортних територій) і санаторно-оздоровчих закладів. Річ у тому, що формування курортів та курортних територій завжди викликає певні зміни у територіальній організації господарства, оскільки на курортних територіях, як правило, унеможлиблюється ведення господарської діяльності за багатьма іншими напрямами, які можуть нанести шкоду раціональному використанню природних лікувальних ресурсів, а також здоров'ю пацієнтів (споживачів), які потребують санаторно-курортного лікування та оздоровлення.

Непоодинокі випадки, коли рішення про розвиток курортної діяльності на певній території означали відмови від провадження економічно вигідної господарської діяльності в інших секторах. Приміром, влада Куби ухвалила рішення про розвиток курортної діяльності у провінції Варадеро, одночасно відмовившись від видобутку нафти у приморській зоні та від сільськогосподарського виробництва [4, с.134]. Аналогічні випадки є і в Україні (м.Миргород Полтавської області, м.Моршин Львівської області).

У сучасному науково-експертному середовищі вважається, що держава може здійснювати управління розвитком курортних територій та курортної діяльності на основі застосування низки правових умов, стандартів та нормативів [18; 125], а також через підтримку розвитку відповідної інфраструктури [21; 55; 114].

Таким чином держава може здійснювати вплив на розвиток сфери курортів через управління потенційним попитом та пропозицією з визначенням рівнем якості ринкового продукту (ринкових послуг).

Для управління попитом на ринку курортних послуг держава використовує маркетингові інструменти (організація виставок, розповсюдження інформації, підтримка веб-ресурсів, видання друкованої продукції), регулювання цін (встановлення регульованих цін та тарифів, а також ставок екологічного оподаткування), обмеження доступу (ліцензування, сертифікація, стандартизація) [41, с.255]. Згідно рекомендацій Всесвітньої туристичної організації заходи з просування курортного продукту мають бути спрямованими одночасно на створення привабливого іміджу самої країни, а також на можливість отримання високоякісних послуг за доступними (розумними) цінами [181].

В Україні реалізовувалося кілька програм (проектів), спрямованих на популяризацію серед вітчизняних та іноземних потенційних споживачів привабливості українських туристичних та курортних продуктів (послуг). Такі проекти передбачали рекламування у зарубіжних і вітчизняних засобах

масової інформації переваг туристичних і курортних продуктів, що виробляються на території України, забезпечення участі вітчизняних та іноземних журналістів у прес-турах на найвідоміші українські курорти з метою підготовки та оприлюднення інформаційних матеріалів про складові курортних послуг, що надають санаторно-курортні заклади України, а також підтримку участі вітчизняних компаній і регіональних адміністрацій у міжнародних та національних виставках.

Інший інструмент регулювання розвитку курортів та ринку курортних послуг – цінове регулювання (регулювання цін і тарифів). Держава (в особі уповноважених органів регулювання) може значимо впливати на формування цінових параметрів (масштабу цін) на ринку курортних послуг за кількома напрямками [18; 77; 154]:

- встановлення цін (тарифів) за спеціальне використання природних лікувальних ресурсів;
- встановлення цін (тарифів) за провадження господарської діяльності у сфері санаторно-курортного бізнесу (включаючи оренду землі, приміщень, санаторно-лікувальної бази тощо);
- встановлення цін на санаторно-курортні послуги, що надаються споживачам із використанням механізмів соціального страхування,
- формування цінової пропозиції у санаторно-курортних закладах державної та комунальної форм власності.

Потужним інструментом регулювання курортів та курортного ринку є так зване «дозвільне регулювання» [77, с.69], яке передбачає ухвалення управлінських рішень щодо ліцензування, сертифікації, стандартизації, акредитації тощо. В Україні ці інструменти широко використовуються з метою забезпечення належної якості курортних продуктів, що представлені на ринку курортних послуг. Усі санаторно-курортні заклади повинні мати дозволи на провадження курортної діяльності, що видані не лише органами регулювання, а й органами управління у сфері охорони здоров'я. У випадку,

якщо курорт (який може об'єднувати кілька санаторно-курортних закладів) або окремий санаторно-курортний заклад використовує цінні природні ресурси (мінеральну воду, лікувальні грязі, сольову шахту тощо), вони мають отримати необхідні дозволи у природоохоронних органах. Кожен курорт або заклад мають створити безпечні умови для організації лікування, оздоровлення та відпочинку споживачів (пацієнтів), і результати цієї роботи контролюють органи МНС та Держтуризмкурортів.

Крім того, держава встановлює процедури акредитації готелів та інших засобів розміщення, в рамках якої спеціально визначений орган вивчає рівень сервісу у таких закладах та за результатами експертизи присуджує (встановлює) певний рівень [42, с.105]. Не секрет, що на багатьох курортах (в межах курортних територій або у безпосередній близькості до них) розміщені готельні заклади («курортний готель»), які також надають окремі курортні послуги (у спа-центрах, або через курортні поліклініки). Рішення щодо акредитації готелю або іншого закладу розміщення, що розташований на курортній території або у безпосередній близькості до нього, значимо впливає на конкурентну позицію закладу на ринку, а також впливає на його цінову політику.

Регулювання цін, як інструмент розвитку певного сегмента ринку, використовується державою у дуже обмежених випадках. Але для ринку курортних послуг застосування такого інструменту цілком виправдане. Це пов'язане з тим, що на ринку курортних послуг з метою виробництва курортного продукту використовуються унікальні природні ресурси, які мають жорсткі умови експлуатації. Крім того, враховується соціальний характер курортного продукту. Цінове регулювання на ринку курортних послуг повинно мати на меті стримування окремих компаній від бажання отримання надприбутків за рахунок бездумної експлуатації цінних природних ресурсів, а також забезпечення доступу до споживання курортних

продуктів соціально незахищених верств населення (за певними процедурами).

Державне регулювання на ринку курортних послуг спрямоване також на підтримку попиту на курортні продукти.

В Україні попит на курортні послуги стимулюється державою за кількома каналами.

По-перше, через формування державного замовлення на санаторно-курортні послуги, у тому числі шляхом придбання санаторно-курортних продуктів (путівок) для подальшого розповсюдження серед малозабезпечених верств населення, які потребують відповідного лікування та оздоровлення [154, с.125]. Санаторно-курортні продукти (путівки) відповідно до вимог законодавства розповсюджуються органами соціального захисту населення на безоплатній або пільговій основі серед інвалідів, «чорнобильців», малозабезпечених пенсіонерів та деяких інших категорій громадян. Крім того, санаторно-курортні продукти на пільговій основі розповсюджують серед своїх співробітників та членів їх родин окремі державні установи (МВС, МНС, Міноборони, СБУ, Генпрокуратура та ін.), що виступають однією із соціальних гарантій держави.

По-друге, через розробку правових умов функціонування механізмів соціального страхування, внаслідок яких уможливорюється отримання споживачами якісних санаторно-курортних послуг з частковим покриттям їхньої вартості за рахунок коштів фондів соціального страхування [164]. В Україні кожен найманий працівник має право пройти санаторно-курортне лікування та оздоровлення, частина вартості якого у випадку наявності коштів відшкодовується за рахунок фондів соціального страхування (за наявності медичних показань).

По-третє, через вже згадуване нами регулювання цін і тарифів, що на практиці уможливорює стримування цін на основні види санаторно-курортних послуг. Держава встановлює ціну (тарифи) за спеціальне використання

природних лікувальних ресурсів, тим самим обмежуючи ціну за експлуатацію унікального ресурсу, до якого курорт або санаторно-курортний заклад мають монопольний доступ [17, с.329].

По-четверте, шляхом проведення маркетингових заходів по просуванню національного курортного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринку [41, с.255]. За рахунок бюджетних ресурсів (хоча і в значно обмеженому обсязі) фінансується участь українських суб'єктів ринку курортних послуг у міжнародних, національних виставках, ярмарках, видається друкована продукція, організовуються та проводяться різноманітні промо-акції, прес-тури, конкурси, наукові конференції тощо.

Держава, формуючи державну політику у сфері розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності, має слідкувати за тим, аби споживачі були поінформовані про можливості санаторно-курортного лікування та оздоровлення, мали право зробити усвідомлений вибір, конкуренція між виробниками курортних продуктів була цивілізованою, доступ до природних лікувальних ресурсів не було монополізовано.

Одним із інструментів впливу держави на розвиток курортних територій, курортної діяльності та ринку курортних послуг загалом є державне інвестування, у тому числі капітальне інвестування, спрямоване на створення об'єктів курортної інфраструктури [54; 55; 114]. Інвестиційна діяльність у сфері курортного господарства відрізняється завеликою ризикованістю, а економічний результат (прибуток) не завжди можна спрогнозувати з високою точністю. Тому інвестиційні проекти у сфері курортного господарства приватним інвесторам цікаві лише у тому випадку, якщо йдеться про створення потенційно високоприбуткового бізнесу, у привабливих курортних зонах. Але розвиток курортів на наукових засадах передбачає необхідність інвестування заходів, які приватному інвестору з комерційної точки зору нецікаві – проведення досліджень та оцінки природного лікувального ресурсу (який залишається у власності держави),

забезпечення його охорони, створення технологій та обладнання для обробки лікувального ресурсу та уможливлення його практичного використання відповідно до медичних показань, впровадження системи постійного моніторингу за станом дії курортних факторів та лікувальних природних ресурсів на організм людини тощо [55, с.123]. Тому вказані роботи нерідко фінансує держава, але держава відповідно і має право на пріоритет у використанні лікувальних природних ресурсів.

Актуальною проблемою регулювання курортної діяльності є організація інноваційного маркетингу національного курортного продукту. Нині повна, достовірна та актуальна інформація щодо курортних ресурсів і конкурентних переваг вітчизняного туристично-курортного потенціалу у відкритій мережі фактично відсутня. Слабкість маркетингового та рекламно-інформаційного супроводження процесу виробництва національного курортного продукту унеможливорює формування належного іміджу країни в цій сфері, призводить до недостатньої конкурентоспроможності курортних послуг України на міжнародному ринку, не сприяє інтеграції санаторно-курортних закладів у світові мережі. Обсяги бюджетного фінансування заходів з просування національного курортного продукту є вкрай обмеженими і не забезпечують позитивного впливу на параметри курортної діяльності.

Взагалі, вкрай гострими є проблеми фінансово-організаційного забезпечення державної політики у сфері курортів та підтримки санаторно-курортної діяльності. Нині в цій сфері проявляється кілька проблем: недостатнє фінансування заходів, пов'язаних, насамперед, із створенням безпечних умов для туристів; недостатнє фінансування заходів з підготовки та проведення за участю України міжнародних і регіональних виставок та інших масових заходів з проблематики розвитку курортів і рекреації (у тому числі та за кордоном); відсутність механізмів контролю за діяльністю суб'єктів курортної галузі та цілісної системи державного управління туризмом у регіонах (не створені відповідні самостійні підрозділи з питань

туризму і курортів); переважна більшість туристичних і курортних закладів не відповідають міжнародним стандартам якості надання послуг та стану розвитку матеріально-технічної бази тощо [9; 56; 107; 142].

Можливості саморегуляції системи розвитку сфери курортів та курортних територій практично вичерпані.

Висновки до розділу 2

Україна займає лідерські позиції у світі за показниками забезпеченості природними ресурсами, здатними генерувати економічні ефекти у зв'язку із виробництвом курортного продукту. В нині фактично функціонує більше 100 курортів та курортних територій, санаторно-курортні заклади відкрито у всіх регіонах. Значний санаторно-курортний потенціал, яким володіє Україна, а також потужна санаторно-курортна база, яка зазнає бурхливого розвитку, поставили на порядок денний проблему наукового осмислення процесів, що відбуваються на ринку санаторно-курортних послуг.

Отже, основним фактором формування пропозиції на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг є наявність курортних ресурсів, які після вивчення та маркетингової підтримки мають здатність формувати економічно обґрунтований курортний потенціал, який при подальшій комерціалізації реалізується на ринку у вигляді курортних продуктів.

Щороку послугами санаторіїв країни користуються більше 3 млн. осіб. Найбільша кількість рекреантів оздоровлюється на базах відпочинку в Криму (30%), Донецькій (майже 12%), Одеській (до 10%), Львівській (8,0), Запорізькій (7) та Херсонській областях. Починаючи з 2008 р., кількість покупців на ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг України також має тенденцію до зниження, що є закономірним наслідком низки тенденцій, основні з яких – зменшення платоспроможного попиту внаслідок падіння реальних доходів населення в умовах фінансово-економічної кризи, а також

стрімке зростання пропозиції, які формуються іноземними виробниками (надавачами) послуг, тобто розширення можливостей споживання санаторно-курортних та оздоровчих послуг за кордоном.

В Україні кількість санаторно-курортних закладів (у т.ч. санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв) скорочується, в той час як кількість оздоровлених (споживачів курортних послуг) збільшується. Вказане явище можна пояснити зростанням місткості ліжкового фонду санаторно-курортних закладів, ліквідацією закладів з невеликим потенціалом, а також зменшенням середньої тривалості оздоровлення (раніше оздоровлення тривало, як правило, не менше 21 доби, а нині ці строки скоротилися у середньому до 12 діб).

Вказані тенденції негативно впливають на реалізацію соціального призначення санаторно-курортного господарства, оскільки скорочення строків санаторно-курортного лікування не дозволяє забезпечити повноцінне лікування та оздоровлення споживачів курортних послуг (пацієнтів).

Розвиток курортів та курортних територій в Україні відбувається в умовах впливу деструктивних тенденцій, що пов'язано з об'єктивними (економічна криза, недостатність інвестицій) та суб'єктивними (корупція, недосконалість законодавства) причинами.

Доцільно посилити соціально орієнтовану складову розвитку санаторно-курортного господарства. Зокрема, необхідне залучення додаткових джерел інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку курортів, що спрямовуються на впровадження нових методів лікування та реабілітації, підтримки нормального функціонування закладів із використанням сучасних технологій обслуговування споживачів.

У сучасних соціально-економічних умовах виникає необхідність вжиття заходів із стимулювання розвитку курортів. Таке стимулювання має базуватися на застосуванні інноваційних підходів до розробки та впровадження відповідних управлінських рішень.

Виділено основні чинники, які негативно впливають на стійкий розвиток санаторно-курортної та рекреаційної діяльності в Україні:

- недостатній рівень усвідомлення суспільством, державними органами та громадянами ролі та значення санаторно-курортної діяльності для підтримки належних параметрів соціально-економічного розвитку;
- відсутність єдиних концептуальних підходів до формування моделі збереження та розвитку національних курортних ресурсів;
- слабкість нормативного та методичного забезпечення процесу раціонального використання курортних ресурсів;
- відсутність дієвих механізмів захисту прав та інтересів споживачів курортних послуг;
- недостатня результативність контролю та нагляду за дотриманням безпечних умов лікування та оздоровлення на об'єктах санаторно-курортної діяльності;
- недоступність курортних послуг для багатьох верств населення, у першу чергу малозабезпечених громадян, які потребують санаторно-курортного лікування та реабілітації;
- відсутністю традицій організованого санаторно-курортного лікування у значної частини населення;
- бажанням найбільш платоспроможної частини населення проходити оздоровлення на іноземних курортах, що частково пояснюється відсутністю національної рекламної-інформаційної кампанії по популяризації українських курортів та недостатньою рекламною активністю вітчизняних санаторно-курортних закладів;
- недостатньою привабливістю інвестиційного клімату у сфері санаторно-курортного бізнесу, внаслідок чого відчувається дефіцит капітальних інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів;

- відсутністю організаційно-економічних та інституційних передумов для формування широкого спектру інновацій та передових технологій у санаторно-курортній діяльності, а також економічних стимуляторів для впровадження цих інновацій та технологій у реальну практику;

- відсутність методик комплексного прогнозування та планування розвитку курортів та курортних територій, що тягне за собою хаотичність освоєння територій та використання курортних ресурсів;

- наявністю значних прогалин у сфері науково-методичного, кадрового та інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку курортів та санаторно-курортної діяльності.

Мають бути розроблені програмні документи, в яких визначається завдання підвищення економічної ефективності (зростання прибутку, збільшення кількості споживачів, підвищення продуктивності праці тощо) та посилення соціальної спрямованості (забезпечення доступності курортних послуг для малозабезпечених верств населення, надання курортних путівок інвалідам та іншим пільговим категоріям громадян тощо) санаторно-курортної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід державної підтримки курортної діяльності та можливості його використання в Україні

Ми виходимо з того, що підвищити результативність та ефективність національної політики України в сфері курортів і курортної діяльності можна, критично вивчаючи кращий зарубіжний досвід регулювання розвитку сфери курортів та курортної діяльності, і на цій основі - впроваджуючи апробовані світовою практикою управлінські рішення.

Частка сфери туризму і курортів (туристично-курортної діяльності) у світовому валовому національному доході складає майже 10%. Згідно статистики ООН, сфера туризму і курортів є однією з провідних галузей у формування ВВП та доходів бюджету для більш як 110 країн. У 2012 р. доходи бюджетів 75 країн світу поповнилися на суму більш як 1 млрд. дол. США за рахунок надходжень від сфери туризму і курортів.

За даними Всесвітньої туристичної організації, починаючи з 1990 року обсяги доходу від міжнародного туризму зростають в середньому на 9% на рік, а кількість міжнародних туристів – на 4% [34, с.228].

У сфері туризму і курортів по всьому світі працює понад 100 млн. осіб (на цю галузь припадає кожне шістнадцяте робоче місце), динаміка створення нових робочих місць у цій сфері в 1,5 раза випереджає середні показники [187]. При цьому нові курортні заклади, як правило, з однаковою частотою з'являються на територіях з різним рівнем розвитку, що на рівні країни сприяє проблемі регіонального економічного вирівнювання.

Більшість країн Європи (перш за все Швейцарія, Австрія, Франція, Болгарія, Іспанія, Італія та ін.) обрали стратегію, за якою провідну роль у формуванні національного ВВП та доходів бюджету відіграє сфера туризму і курортів. Національні органи стимулюють розвиток туризму, оскільки туризм, в свою чергу, сприяє розвитку інших галузей економіки – будівництва, транспорту, готельного господарства, агропродовольчого комплексу, сфери громадського харчування та розваг, виробництву місцевих товарів та побутових послуг тощо [113, с.165].

Найбільшу кількість туристичних прибуттів зафіксовано у європейському регіоні. Серед регіонів світу найбільшими темпами показник туристичних прибуттів зростає в Африці (9% за 2014 р.). Порівняно швидші темпи розвитку зафіксовано в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (так звана Південно-Східна Азія), в якому протягом останніх років створено мережу потужних сучасних туристичних та курортних центрів [181].

Лікувально-оздоровчий туризм (відвідування курортів з метою лікування та оздоровлення) є одним із найбільш розвинутих (і прибуткових) видів туризму. Особливо динамічно зростають обсяги подорожей із рекреаційною метою. В останні роки аналітики виділяють окремі напрями, що пов'язані з лікуванням та оздоровленням – оздоровчий туризм, медичний туризм, «косметологічний» туризм, «пляжний» туризм тощо.

Глобальним викликом розвитку світового ринку курортних послуг у ХХІ ст. є проблема збереження та примноження курортних (лікувально-оздоровчих або природно-рекреаційних) ресурсів. Всесвітня організація туризму та Комісія ООН з навколишнього середовища у спільній Декларації від 1 липня 1982 р. наголосили на потребі рівноваги між туризмом та можливостями навколишнього середовища [188]. Проте вказана проблема дедалі загострюється.

Саме на наднаціональному та національному рівнях можливо вирішити проблеми гармонійного співвідношення комерційного використання

природних рекреаційних ресурсів, з одного боку, та їх збереження і розвитку, з іншого.

Новітніми тенденціями розвитку міжнародного ринку курортних послуг є посилення диверсифікації курортного продукту, розробка та просування нових лікувально-оздоровчих програм (у тому числі у преміум-сегменті), розвиток технологічної бази курортної діяльності, скорочення середньої тривалості оздоровлення та відпочинку, а також стійке зростання цін на курортні продукти.

Провідні курортні оператори розробляють спеціальні програми для людей похилого віку, адже вони можуть отримувати курортні послуги у будь-який час, в тому числі у так званий «низький сезон» (який є привабливим для людей із середнім та низьким рівнем доходів).

Розвиток світового ринку курортних послуг стримується через політичне напруження між окремими державами, збільшення кількості терористичних проявів, високі темпи зростання цін.

Провідні держави за допомогою комплексу спеціальних заходів та інструментів державної підтримки активно сприяють розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності. Необхідність вказаного сприяння пояснюється кількома причинами, серед яких загострення конкурентної боротьби на світовому ринку курортних послуг, а також обмеженість світових природно-лікувальних ресурсів (мінеральної води, лікувальних грязей тощо). Однією з особливостей розвитку глобального курортного ринку є нерівномірний розподіл міжнародних потоків споживачів курортних послуг у різних регіонах і країнах.

Зростання рівня конкуренції на світовому ринку курортних послуг відбувається за рахунок кількох чинників [4; 34; 85; 113]:

- поява «нових гравців» (країн), які обирають курорти та курортну діяльність як пріоритетну сферу розвитку економіки;

- жорстка конкурентна боротьба на рівні курортних операторів «курортних корпорацій» (в тому числі наявність випадків стрімкого зниження ціни – демпінг);

- досягнення природних лімітів (максимумів) окремих форм та видів курортної діяльності, що пропонується деякими ринками (приміром, в сегменті пляжного оздоровлення).

Механізм державного регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності реалізується на рівні окремих країн (національний рівень), і за формою в значній частині реалізується як формування та виконання нормативно-правових приписів [125, с.47]. Особливістю розвитку курортної сфери є те, що параметри розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності визначає держава в процесі реалізації своїх функцій. Вона ж покликана визначити загальні юридичні і економічні (в тому числі податкові) правила, згідно з якими буде функціонувати ринок курортних послуг і його суб'єкти (у першу чергу – курортні оператори), спрямовуючи його розвиток на пріоритетних напрямках. До завдань державних органів, як правило, традиційно відносять пряме державне інвестування чи створення механізмів державно-приватного партнерства в інвестиційній сфері, а також підтримка інноваційних процесів.

Як правило, у національному законодавстві різних країн передбачені особливі умови, які визначають можливість створення й регламентують подальшу діяльність курортних операторів та органів, що здійснюють нагляд за виконанням стандартів у сфері курортної діяльності. Законодавчі обмеження в цій сфері встановлюються передусім для захисту інтересів споживачів, які одночасно є і пацієнтами, а також для збереження навколишнього середовища, розвитку цивілізованих ринкових відносин у сфері виробництва та споживання курортних послуг [4, с.290].

За висновками фахівців, які вивчали світовий досвід організації державного регулювання розвитку курортів та курортної діяльності, держава має виконувати такі функції [4; 18; 77; 85; 125]:

- регулювання розвитку ринку курортних та супутніх послуг, а також регламентування курортної діяльності шляхом розробки законодавства, покликаного забезпечити умови для чесного конкуренції на ринку курортних послуг і захист прав споживача, а також визначення податкових меж функціонування курортної галузі;

- координацію діяльності різних курортних операторів (у галузевому та територіальному розрізі), забезпечення гармонійного включення курортної діяльності в систему макроекономічного розвитку;

- стимулювання міжнародних обмінів шляхом спрощення формальностей;

- створення сприятливих умов для розвитку курортної інфраструктури;

- гарантування безпеки споживачам курортних послуг, включаючи захист навколишнього середовища, дотримання прав споживачів, виконання вимог законодавства про охорону здоров'я тощо;

- інформаційне забезпечення курортної діяльності (збір і обробку статистичних відомостей, випуск і поширення рекламно-інформаційних матеріалів, які характеризують стан галузі в національному масштабі, а також проведення наукових досліджень у цій сфері);

- просування національного курортного продукту на міжнародному рівні;

- організацію підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері розвитку курортів і курортної діяльності.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що курортна діяльність може регламентуватися прямо або опосередковано. У першому випадку йдеться про створення спеціального «курортного» законодавства, у другому – окремі

спеціальні норми включаються в блок законодавчих актів, які стосуються різних галузей сфери виробництва та споживання послуг.

Головні завдання, які стоять перед країнами у сфері «курортного» законодавства – визначення сфери діяльності, яка підлягає регламентації, і відпрацювання юридичних механізмів впливу на неї. Виходячи із світової практики, «курортне» законодавство має регламентувати такі аспекти діяльності [18; 125; 113]:

- роботу підприємств сфери курортів та курортної діяльності (курортних операторів, закладів курортного лікування, об'єктів курортної інфраструктури, інших підприємств, що функціонують на курортних територіях та ін.);

- професійну діяльність у сфері курортів та курортної діяльності, а також умови, за якими стає можливим професійне заняття цією діяльністю;

- права та обов'язки учасників курортної діяльності, заходи щодо захисту прав споживачів курортних послуг;

- засоби державної підтримки розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності.

В розвинутих країнах механізм державного регулювання розвитку курортів та курортної діяльності реалізується через різні органи та установи, роль яких в різних країнах неоднакова. Темпи розвитку курортів та курортної діяльності зазвичай тісною мірою залежать від позиції і авторитету державного органу, відповідального за реалізацію курортної політики.

У країнах з розвиненою ринковою економікою втручання державних органів у процеси розвитку курортів та регулювання курортної діяльності може бути мінімальним. У цьому випадку провідну роль регулювання відіграють суспільні традиції, повага до законодавства, висока якість державних послуг, налагоджений господарський механізм, врахування інтересів різних суспільних груп, ефективність діяльності громадських (у тому числі саморегулюючих) організацій. У країнах «нижчих ешелонів»

необхідна підвищена увага з боку держави до сфери курортів та курортної діяльності, оскільки це частково допомагає нейтралізувати (мінімізувати) негативні виклики [85, с.563].

Органи державної влади, відповідальні за проведення державної політики в сфері курортів та курортної діяльності, зазвичай, зосереджують увагу на регулюванні таких процесів [18; 34; 77; 85; 113]:

- визначення національних пріоритетів розвитку курортів та курортної діяльності (що впливає, зокрема, на розподіл бюджетних ресурсів);
- стимулювання інвестицій та інновацій, залучених у розвиток сфери курортів та курортної діяльності;
- оперативний моніторинг та стратегічне планування розвитку сфери курортів та курортної діяльності;
- контроль (аудит) за діяльністю курортних операторів;
- підтримка розвитку курортної інфраструктури, у тому числі шляхом пільгового надання земельних ділянок у власність або довгострокову оренду курортним операторам;
- бюджетне фінансування окремих видів робіт (приміром, дослідження лікувальних властивостей курортного фактора або інженерна підготовка курортної території до будівництва);
- сертифікація, стандартизація, ліцензування і контроль за дотриманням відповідних вимог.

За результатами вивчення зарубіжного досвіду регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності можна виділити найбільш поширені важелі (інструменти) такого регулювання:

- розробка законодавчої бази, яка регламентує основні питання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності, включаючи економічне стимулювання розвитку перспективних курортних послуг, а також розробку правил функціонування курортних операторів;

- розробка спеціальних антикризових програм, які дають змогу пом'якшити несприятливі наслідки розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності, а також негативної дії глобальних викликів;

- створення умов, які сприяють залученню інвестицій у сферу курортів (курортних територій) та курортної діяльності;

- вирівнювання економічного розвитку регіонів за рахунок стимулювання курортів та курортної діяльності на депресивних (проблемних) територіях, в тому числі за допомогою прямого державного фінансування окремих інфраструктурних проектів на таких територіях;

- координація темпів розвитку курортної діяльності й суміжних галузей.

Провідними важелями державного механізму стимулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності є бюджет (у першу чергу бюджетне фінансування капітальних інвестицій), податки (у тому числі податкові пільги), некомерційне просування національного курортного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках та ін. [112, с.70].

Одним із фінансових важелів стимулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності є податкові пільги. За даними Всесвітньої ради з подорожей і туризму, майже 50% податків, що збираються у сфері туризму і курортів, формуються за рахунок непрямих податків (ПДВ, податок з продажу), 35% припадає на податки з персоналу підприємств туристичної та курортної сфер, 15% формує податок на прибуток [85, с.520].

Деякі країни, стимулюючи зростання обсягів в'їзного туризму, у тому числі і для відвідувань курортних територій (у тому числі пляжний туризм), передбачають спеціальні заходи податкового заохочення для іноземних споживачів курортних послуг (приміром, звільнення від сплати ПДВ, оскільки фактично йдеться про експорт послуг), а також для компаній, які надають послуги іноземцям (приміром, пільгове оподаткування прибутку або навіть тимчасове звільнення від оподаткування) [34, с.231].

З метою стимулювання розвитку туристичної галузі та усунення диспропорцій, активізації в'їзного туризму країни використовують податкові важелі, зокрема [4; 34; 85; 112]:

- звільнення від сплати ПДВ (Хорватія) або зменшення ПДВ (Греція);
- звільнення від сплати податку на прибуток у перші 5 років роботи підприємства курортної галузі (Хорватія);
- пільгове оподаткування усієї галузі (Польща);
- застосування прискореної амортизації основних фондів, що на практиці веде до зменшення бази оподаткування та зменшення податкових зобов'язань (Польща);
- зниження податку з обороту (Іспанія, Греція);
- зниження податків на результати курортної діяльності, якщо послуги надаються у «низький» сезон (Греція);
- лібералізація здачі землі в довгострокову оренду для будівництва засобів розміщення у курортних зонах (Туреччина, Єгипет, Туніс, Кіпр).

Уряди різних країн активно вживають програмно-цільовий метод управління розвитком курортів. Приміром, в Угорщині був розроблений «План розвитку Сечені», в Словаччині – Програма підтримки розвитку туризму, у Чорногорії – Програму просування послуг оздоровчого туризму на зовнішніх ринках [153, с.190].

Окремі програми ЄС спрямовані на професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників сфери туризму і курортів. Програма COMET передбачає організацію співробітництва курортних закладів і університетів у підготовці фахівців для сфери курортів (курортологів) з використанням новітніх освітніх технологій. Програма ERAZMUS – гнучкий інструмент міжуніверситетської співпраці, розрахований на підготовку фахівців для сфери туризму і курортів за єдиною європейською програмою і з єдиним дипломом. Програма PETRA забезпечує можливість додаткової

освіти всім особам, які мають середню освіту і бажають працювати у сфері курортного господарства на початкових посадах [42; 85; 133].

У розвинутих країнах діяльність курортних операторів визначається й регламентується національним законодавством, а акти наднаціонального законодавства застосовується при розробці і адаптації національного законодавства, а також при вирішенні міжнародних спорів. Загальні питання створення й поточної діяльності курортних операторів, як юридичних осіб, звичайно регулюються Цивільним кодексом, а приватні питання – нормативними актами (постановами), які визначають особливості роботи підприємств (організацій) курортної сфери. Крім того, об'єктом правового регулювання стають взаємини курортного оператора зі споживачем (клієнтом) з приводу визначення прав і обов'язку сторін, взаємини оператора і агента (посередника). Типи договірних відносин, в які вступають курортні оператори під час формування курортного продукту і його продажі споживачеві, визначаються нормами цивільного права тієї країни, в якій зареєстрована фірма чи укладена угода. Зазвичай угоди з клієнтами підпадають під дію правил договорів купівлі-продажу, а договори курортного оператора з агентами (посередниками) – під дію правил договорів комісії або агентських договорів [133, с. 78].

З метою захисту прав і законних інтересів споживачів курортних послуг проводиться сертифікація – процедура, яка підтверджує відповідність об'єкта сертифікації (це може бути санаторій, пансіонат, курортна поліклініка тощо) нормам і правилам, встановленим державою. Процедуру підтвердження відповідності здійснює орган сертифікації. Законодавством різних країн для різних видів курортних послуг може застосовуватися обов'язкова або добровільна сертифікація [34, с.231]. Перший вид сертифікації застосовується там, де немає чітких механізмів саморегулювання, що працюють за наявності потужних професійних об'єднань, які надають діям своїх членів цивілізованої ринкової форми. Добровільна сертифікація

ініціюється виробником курортних послуг для підтвердження їх високої якості перед споживачем або партнерами. Сертифікації підлягають, як правило, медичні послуги, а також засоби розміщення (санаторії, пансіонати).

Ліцензування – більш оперативна форма державного регулювання завдяки спрощенню (порівняно з сертифікацією) процесу одержання дозволу. Ліцензія – це дозвіл (документ), виданий уповноваженим державним органом, який дає право на заняття певним видом діяльності. У багатьох країнах світу для провадження курортної діяльності (яка розглядається як різновид медичної) необхідно отримати ліцензію. Держава зберігає важелі впливу на суб'єктів курортного ринку через механізм відкликання ліцензії через порушення ними вимог закону, що фактично означає заборону на здійснення курортної діяльності [34, с.232].

У більшості країн надання сертифікату або ліцензії на право зайняття діяльністю в сфері курортів можливе лише у тому випадку, якщо на підприємстві працює достатня кількість кваліфікованих фахівців, які мають професійну освіту. Цим державою визнається важливість набуття спеціальних знань та навичок працівниками галузі курортів. Щоправда, вимоги різних країн в цій сфері ще не гармонізовані.

Світовою тенденцією сприяння розвитку курортній діяльності є усунення адміністративних обмежень в сфері розвитку санаторно-курортного бізнесу, сприяння припливу інвестицій у курортну галузь, зменшення бюрократичних перепон в процесі ухвалення рішень про будівництво нових курортних закладів (особливо на нових курортних територіях).

Провідні держави виділяють значні кошти на маркетингове просування та рекламування національного курортного продукту. У цій роботі беруть участь національні посольства за кордоном, торговельно-економічні місії, торгово-промислові палати, спеціалізовані агенції, окремі курортні оператори [41, с.259]. Фінансування витрат на маркетингове просування та

рекламування національного курортного продукту є необхідною (хоча і недостатньою) умовою забезпечення гідного місця держави на світовому ринку курортних послуг. Найбільш розвинуті держави світу обрали модель, за якою основна частина цих витрат фінансується за рахунок державного бюджету. При цьому створення іміджевих матеріалів та інформаційно-рекламної продукції забезпечується провідними приватними структурами на підставі державного замовлення.

Промоцією курортних можливостей в країнах займаються державні органи управління, а також спеціалізовані допоміжні організації (бюро, департаменти), які частково фінансуються за рахунок державного бюджету [41; 81; 167]:

1) в Угорщині інформаційно-рекламною діяльністю в сфері туризму та курортів займається Національне туристичне бюро, яке має 23 закордонних представництва;

2) у Польщі просуванням туристичного та курортного продукту в країні і за кордоном займається Польська туристична організація, яка має 14 закордонних осередків;

3) провідна роль у представленні італійських курортів на міжнародному туристичному ринку належить Національному управлінню з туризму, яке має розгалужену мережу представництв за кордоном (25 представництв у 20 країнах світу).

Органи регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності у різних країнах мають різну назву і різний рівень компетенції. В окремих країнах за розвиток курортів (курортних територій) та курортної діяльності відповідає сильна адміністративна одиниця – окреме Міністерство туризму та курортів (Мексика, Греція, Туреччина, Єгипет, Франція, Румунія, Ізраїль, Сирія та ін.), в інших – урядові адміністрації, які входять до складу органів влади вищого рівня (Росія, Італія, Туніс, Кіпр, Австрія, Іспанія та ін.). В окремих країнах розвитком туризму та курортів

опікується Міністерство, до компетенції якого входить регулювання і суміжних сфер (Міністерство туризму і спорту у Польщі, Департамент туризму та комерційного маркетингу в Дубаях та ін.). Також часто не існує спеціалізованих державних органів високого рівня, які опікуються розвитком курортів (курортних територій) та курортної діяльності, а галузеве управління здійснюється завдяки громадським інституціям та державним агенціям та підприємствам, що реалізують відповідні програми (Німеччина, Швеція та ін.) [85, с.409].

Проблема посилення державного регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності обґрунтовується новими викликами, які можна вирішити лише адміністративними засобами. Серед таких викликів [4; 34; 85; 113]:

- комплексний характер галузі і, як наслідок – різна швидкість розвитку окремих секторів та елементів курортів (курортних територій) і курортної діяльності, що вимагає створення системи моніторингу та координації на рівні галузі та її підгалузей;

- тісний взаємозв'язок курортної діяльності та навколишнього середовища, що викликає посилення негативного впливу екологічних проблем;

- стрімке посиленням впливу курортів (курортних територій) та курортної діяльності на загальну економічну динаміку та регіональний розвиток.

Опишемо досвід організації регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності в окремих країнах. Значний курортний потенціал мають країни Центральної та Східної Європи (завдяки наявності гірських лісових масивів, озер, джерел мінеральних вод, гарячих джерел та інших курортних ресурсів). Після розпаду соціалістичної системи вказані країни зіткнулися з проблемою низької конкурентоспроможності національного курортного продукту. Вказана проблема обумовлювалася

низьким рівнем сервісу у курортних закладах розміщення, відсутністю досвіду організації надання додаткових та супутніх відпочинкових послуг, обмеженістю інвестицій у розвиток лікувально-оздоровчої бази. Згодом у цих країнах (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія) національні урядові структури усвідомили значення міжнародного туризму та курортної індустрії для національної економіки країни, і тому були розроблені відповідні стратегічні програми розвитку сфери курортів та курортної діяльності, які були підкріплені належним фінансуванням. Крім того, у вказаних країнах були створені державні організації (установи), що здійснювали координування та моніторингово-аналітичне супроводження курортної діяльності [4; 102; 133].

У Чехії розвитком курортів опікується державна організація з розвитку туризму, яка підпорядковується Міністерству регіонального розвитку – Національне туристичне управління (CzechTourism), метою діяльності якого є просування і реклама Чеської Республіки як привабливої для відпочинку і оздоровлення країни. CzechTourism зосереджує свої зусилля на просуванні конкретних напрямів туристичної галузі (у тому числі курортний туризм, оздоровчий туризм, спортивний туризм, гольф-туризм). Щороку організація в рамках проекту представляє «133 туристичні прем'єри» нових туристичних напрямів, здійснює рекламно-промоційні заходи, видає прес-релізи, електронний журнал INFO-bulletin, що відображає події в сфері курортного господарства, підтримує інформаційний сайт на 18 мовах про туристичні та курортні можливості країни, проводить фестиваль фільмів «TOURFLM», проводить спеціальні програми візитів представників зарубіжних ЗМІ до провідних курортів країн, підтримує діяльність інформаційних центрів на території країни та закордоном. Маркетингова стратегія Національного туристичного управління CzechTourism орієнтована, в першу чергу, на ті країни, звідки в Чехію приїздить найбільша кількість споживачів туристичних та курортних послуг (Австрія, Німеччина, Польща, Словаччина,

Бельгія, Великобританія, Голландія, Іспанія, Італія, Росія, Канада, США, Японія). Останнім часом активність CzechTourism спрямована на інші ринки, які вважаються перспективними – країни Середнього Сходу і Південно-Східної Азії [4; 102; 113].

В Угорщині 1989 р. на урядовому рівні було ухвалено документ, який проголосив туристичну та курортну індустрію пріоритетною сферою національної економіки. В Угорщині був розроблений «План розвитку Сечені», який передбачав реалізацію низку комплексних заходів, пов'язаних з активізацією курортної діяльності. Особливий акцент зроблено на розвиток бальнеологічного туризму, оскільки Угорщина має найвищий у світі потенціал використання термальних джерел з оздоровчою метою. На реалізацію програми протягом 2006-2010 рр. було виділено 100 млн. євро, основна частина коштів витрачена на будівництво нової та модернізацію наявної курортної інфраструктури. На реалізацію «Плану розвитку Сечені» кошти виділяються з державного бюджету, а також підприємцями (крупними курортними операторами). З метою залучення в країну споживачів курортних послуг створено корпорацію «Угорщина – туризм», яка проводить активну інформаційно-рекламну діяльність в сфері туризму на міжнародному ринку. Угорські туристичні представництва, загальний бюджет яких складає 55 млн. євро (дані за 2011 р.), відкриті у 23 країнах світу. Найбільша інтенсивна робота ведеться в Австрії і Німеччині, оскільки ці країни є пріоритетними ринками для угорської курортної індустрії [4; 41; 85; 133].

У Словаччині реалізуються Програма підтримки розвитку туризму, яка спрямована на поліпшення туристичної та курортної інфраструктури, а також благоустрій курортних територій. Програмою передбачено можливість часткового погашення державою комерційних кредитів, взятих суб'єктом господарювання для фінансування окремих проектів, схвалених урядовим органом. Погашення здійснюється у випадку виконання проекту, тобто, використання кредиту згідно цільового призначення [4; 102; 113].

У Чорногорії розроблено Програму просування послуг оздоровчого туризму на зовнішніх ринках. Цікавим є досвід проведення глобальних рекламних медіа компаній: короткий рекламний фільм «ExperienceWildBeauty» демонстрували на каналах CNN (996 показів), EuroNews (1212 показів), TravelChannel (497 показів) [4; 81; 113].

У Болгарії курортну діяльність проголошено пріоритетним видом діяльності сфери послуг. Протягом 90-х років XX ст. відбулася приватизація курортних закладів (у тому числі санаторіїв). Вказане призвело до деякого зростання кількості об'єктів високої категорії, а також до зростання цін. Але вказані явища співпали із загальною тенденцією підвищення вимогливості потенційних споживачів курортних послуг до якості обслуговування та лікування, а тому не призвели до негативних наслідків. Державна політика у сфері курортів була спрямована на створення привабливих умов для об'єктів сучасної курортної інфраструктури, які виступають базою сучасного курортного господарства, розміщеного в межах певних територій. У результаті реалізації цієї політики на морських курортах з'явилися нові об'єкти, що оснащені сучасним обладнанням – тенісні корти, фітнес-зали, басейни, ресторани, розважальні комплекси, кінотеатри та ін. [4; 85; 113].

У Польщі ключовим чинником модернізації курортної інфраструктури стала участь польських урядових структур та курортних операторів у спеціальних програмах ЄС, які передбачають надання фінансової підтримки на реалізацію різних проектів. [4; 34; 113].

Курортна політика Туреччини спрямована на створення пільгових умов господарювання для тих компаній, які вкладають інвестиції у будівництво нових об'єктів (у першу чергу закладів розміщення) на курортних територіях. Передбачена низка стимулів для підтримки курортного будівництва: пільгові тарифи на електрику, воду та газ; звільнення від окремих податків та зборів; податкове кредитування та ін. Крім того, в країні були створені вільні економічні зони, на територіях яких були передбачені пільгові умови оренди

землі, що відводиться під нове будівництво. Був створений сприятливий режим іноземного інвестування, до курортної галузі надійшли іноземні інвестиції (основний обсяг – з Німеччини). За порівняно короткий проміжок часу (1985-2000 рр.) у Туреччині збудовані нові курортні готелі, кемпінги, дороги. Туреччина є однією з країн, яка здійснює уважний моніторинг світового ринку туристичних та курортних послуг і досить гнучко реагує на зміни параметрів цього ринку, що проявляється зокрема у ціновій політиці [4; 34; 41; 133].

За результатами узагальнення міжнародного досвіду державної підтримки курортної діяльності можна виділити перспективні напрями (можливості) використання цього досвіду в Україні.

З урахуванням досвіду багатьох розвинутих країн доцільно вивчити питання про проголошення сфери туризму і курортів однією з пріоритетних, яка має розвиватися з використанням інструментарію державної підтримки. Сфера курортів та курортного господарства України має потужні (найкращі у світі) можливості для подальшого розвитку, у тому числі доступ до унікальних природних лікувальних ресурсів (в першу чергу – усі відомі типи мінеральних лікувальних вод, лікувальні грязі, морське узбережжя у субтропічній зоні з лісовим кліматом, сольові шахти та ін.). Крім того, доцільно врахувати, що розвиток курортної діяльності, будучи елементом сектору сфери послуг, позитивно впливає на структурну модернізацію національної економіки, а також веде до зміцнення здоров'я населення на основі застосування науково обґрунтованих рекомендацій.

У випадку, якщо сферу курортного господарства, виходячи з досвіду інших країн, розглядати в якості пріоритетної, в ній мають бути створені особливі (привабливі) економіко-правові умови провадження господарської діяльності, у першу чергу в частині залучення інвестицій та підтримки процесу впровадження інноваційних технологій.

Вказані умови можуть бути створені через застосування важелів економічної підтримки курортних операторів, що апробовані та показали високу ефективність у розвинутих країнах. Серед цих важелів: податкові пільги (у тому числі звільнення курортних послуг від оподаткування податком на додану вартість), пільгова передача у довгострокову (на строк до 49 років) оренду земельних ділянок під нове будівництво курортних закладів та інших об'єктів курортної інфраструктури, організація інженерно-технічної підготовки територій для курортного будівництва за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів тощо. Слід розглянути можливість звільнення від оподаткування результатів діяльності окремих курортних операторів, які вкладають значні інвестиційні ресурси у розвідку курортних ресурсів та модернізацію курортної бази. Буде корисним і встановлення прискорених (пільгових) ставок податкової амортизації для сучасних основних фондів (у першу чергу обладнання) вітчизняного виробництва, яке використовується для надання курортних послуг.

Підтримка розвитку сфери курортів (курортних територій) та курортної діяльності може здійснюватися із використанням методології програмно-цільового управління, що передбачає розробку та ухвалення комплексних цілевих програм (на рівні держави та/або її регіонів), націлених на реалізацію конкретних заходів розвитку курортного потенціалу, підвищення якості курортних послуг, збільшення ефективності курортної діяльності, зміцнення матеріально-технічної бази курортного господарства. Вказані програми можуть реалізовуватися за рахунок залучення коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів курортних операторів, які мають зацікавлення у позитивних перспективах розвитку галузі.

Доцільно стимулювати диверсифікацію курортного продукту, у тому числі в частині розробки та просування нових лікувально-оздоровчих програм (у тому числі у преміум-сегменті), а також розвиток технологічної бази курортної діяльності. Необхідно надавати фінансову підтримку тим

курортним операторам, які націлені на надання курортних послуг за спеціальними програмами для інвалідів, людей похилого віку, а також пільгових категорій громадян.

Держава в особі спеціально уповноваженого державного органу має взяти на себе функцію організації некомерційного маркетингового просування національного курортного продукту на міжнародному ринку. Основним джерелом фінансування відповідних витрат мають стати кошти державного бюджету (оскільки окремі оператори не можуть здійснити належне фінансування вказаних витрат). Вказане просування має відбуватися як через представлення загальних переваг курортної галузі, так і через презентацію конкретних конкурентоспроможних (за світовими стандартами) курортних продуктів. До цієї роботи варто також залучити дипломатичні та торгово-економічні представництва України за кордоном, іноземні відділення Торгово-економічної палати, громадські (неурядові) організації. Має бути поновлена робота Національної туристичної організації України (НТО), функцією якої є презентація (промоція) можливостей суб'єктів курортного ринку на внутрішньому та міжнародному ринках.

Доцільно регулярно оприлюднювати перелік санаторно-курортних закладів, які успішно пройшли ліцензування та акредитацію (як в цілому, так і за окремими видами послуг). Вказане підвищить прозорість ринку, а також створить умови для подальшого зміцнення добросовісної конкуренції між виробниками курортних послуг. У законодавстві про курорти та про рекламу доцільно передбачити, що курортні оператори (надавачі курортних послуг) у рекламних оголошеннях мають подавати відомості про проходження ліцензування та сертифікації, а також оприлюднювати дані про дату та номер відповідних дозвільних документів.

3.2. Удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг через систему соціального страхування

Як ми вже вказували, в процесі виробництва (надання) курортних послуг досягаються не лише економічні цілі (економічна функція курортної послуги), а й вирішуються соціальні завдання (соціальна функція курортної послуги). Одним із ключових соціальних завдань, що реалізується в процесі реалізації державної курортної політики, є підтримка працездатності населення, надання доступу до якісних курортних послуг застрахованим особам, а також реабілітація пацієнтів згідно медичних показань.

Особливістю ринку курортних послуг України є наявність практики виробництва та надання курортних послуг через систему обов'язкового соціального страхування. Такі послуги реалізуються застрахованим особам – громадянам України, які отримують обов'язкові страхові послуги у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. До системи послуг обов'язкового соціального страхування, що уможливлюють отримання санаторно-курортного та відновлювального лікування, входить соціальне страхування від тимчасової втрати працездатності та соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві [53].

Слід відзначити, що сегмент застрахованих осіб у структурі споживачів курортних послуг є доволі значним. На придбання санаторно-курортних путівок за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності 2013 р. було спрямовано 1,7 млрд.грн., що дало змогу використати (реалізувати) 257,5 тис. путівок [149; 164].

Отже, підтримка належного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам є важливим чинником розвитку курортного господарства та збалансованого розвитку ринку курортних послуг [77, с.20].

Маємо зробити методичне застереження. Наявність самої практики реалізації курортних послуг застрахованим особам піддається критиці з боку окремих науковців та експертів. Серед основних аргументів цієї критики висуваються наступні [2; 21; 65; 99; 144]:

- чинний порядок фактично стимулює виробництво «дешевих» (а відтак – і недостатньо ефективних для здоров'я людини) послуг, оскільки Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності при вирішенні питання про закупівлю путівок враховує ціновий фактор;
- відсутність прозорості та справедливості у розподілі путівок на санаторно-курортне лікування;
- наявність випадків відсутності попиту на санаторно-курортні путівки у «низький» сезон (тобто, фактично послуги закуплені, але споживачів цих послуг не знайдено),
- наявність застрахованих осіб (працівників), які категорично відмовляються споживати санаторно-курортні послуги, але все одно змушені робити відповідні відрахування (самостійно або через агента).

Хочемо зазначити, що до завдань даного дисертаційного дослідження не входить аналіз та оцінка чинного порядку закупівлі та розподілу санаторно-курортних путівок або формування попиту на санаторно-курортні послуги. Виходячи з того, що чинним законодавством України передбачена можливість закупівлі та розподілу санаторно-курортних путівок із використанням фінансового ресурсу Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [53]. Маючи на меті розробити науково-практичні рекомендації з питань підвищення ефективності регулювання розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства, ми маємо обґрунтувати пропозиції з питань удосконалення механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам.

З методичної точки зору, вказаний механізм відіграє важливу роль стимулятора попиту на курортному ринку, а тому удосконалення вказаного

механізму виступатиме важливим джерелом стійкого розвитку курортів (курортних територій) та курортного господарства (в межах наявної законодавчої моделі) [149, с.101].

Загальний порядок фінансування, розподілу та надання путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам визначений Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [53]. Щорічно обсяги фінансування та умови надання путівок розглядаються і затверджуються Правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на основі аналізу наявних фінансових ресурсів та результатів тендерних торгів. Після затвердження Правлінням вказаного Фонду обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на закупівлю санаторно-курортних путівок, формуються регіональні програми щодо відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей, а також кошториси цих програм.

Обсяг асигнувань на виконання регіональної програми щодо відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей на поточний рік не може бути меншим, аніж обсяг попереднього року. Вказані програми формуються територіальними відділеннями Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а згодом передаються для узагальнення та затвердження на засіданні Правління Фонду [53].

Застраховані особи забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування після укладення територіальними відділеннями Фонду відповідних угод із санаторно-курортними закладами. Ці договори можуть укладатися на підставі результатів відповідних процедур закупівель [18; 125].

Оплата придбаних послуг із санаторно-курортного лікування проводиться виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в обсягах, передбачених договорами з санаторно-курортними закладами, які мають повністю відповідати результатам проведеної процедури закупівлі. Безпосередній розподіл путівок

серед застрахованих осіб здійснюється на основі заявок від підприємств, установ та організацій на підставі рішення комісії з соціального страхування.

Дані про обсяг асигнувань для відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей за 2011-2013 рр. надано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Дані про обсяг асигнувань для відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей за 2011-2013 рр.

Рік	Дата затвердження		Розмір асигнувань, млн.грн.		Відношення між початковим та кінцевим розміром асигнувань ±, млн. грн.	У т.ч. на придбання путівок, млн.грн.	
	бюджет	програма	початковий	кінцевий		початковий	кінцевий
2011	04.03.2011	01.06.2011	947,1	973,0	-25,9	408,8	473,8
2012	22.12.2011	03.04.2012	1328,3	1692,2	-363,9	750,2	1076,8
2013	31.07.2012	05.03.2013	1791,0	2474,6	-683,6	1140,4	1655,1

Складено за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [149; 164]. Дані за 2014 р. не оприлюднені.

З наведених даних видно що, 2013 р. кінцевий обсяг асигнувань на оздоровлення застрахованих осіб у 2,5 рази перевищував показник 2011 р., а розмір асигнувань на придбання путівок у 2013 р. перевищує показник 2011 р. 3,5 рази. Вказане говорить про стрімке збільшення попиту на санаторно-курортні послуги, що формується через дію законодавчого механізму оздоровлення застрахованих осіб.

Наведені дані дають змогу зробити висновок, що програма оздоровлення застрахованих осіб кожного року затверджується із запізненням, що може свідчити про порушення прав застрахованих осіб та звуження можливостей отримання ними санаторно-курортних послуг відповідно до вимог законодавства. Кінцевий розмір асигнувань, у тому числі на придбання путівок, значно перевищує початковий розмір, що говорить про поширеність практики внесення відповідних змін і доповнень до бюджету та до програми протягом року їх виконання.

Застраховані особи відповідно до вимог законодавства сплачують лише частину вартості за санаторно-курортні послуги (у переважній більшості випадків – 20%). Вартість путівок на санаторно-курортне лікування щорічно зростає, станом на початок 2014 р. вона складає у середньому 6000 гривень. Таким чином, застраховані особи фактично сплачують за путівку 1200 гривень, а 4800 гривень відшкодовуються за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вважаємо, що оплата за путівку 1200 гривень (в межах прожиткового мінімуму) є адекватною фінансовому становищу більшості домогосподарств.

Важливим елементом підтримки платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб є належне їх інформування про можливості санаторно-курортного лікування та оздоровлення [80, с.294] . Інформування застрахованих осіб здійснюється через сайт Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, сайти територіальних відділень Фонду, засоби масової інформації, комісії з соціального страхування організацій, а також на масових заходах. Про належну поінформованість застрахованих осіб про можливості отримання санаторно-курортних послуг свідчить постійно високий попит на путівки.

Дані про кількість використаних путівок та кількість застрахованих осіб, які фактично отримали санаторно-курортні послуги протягом 2011-2013 рр., наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Дані про кількість використаних путівок та кількість застрахованих осіб, які отримали санаторно-курортні послуги протягом 2011-2013 рр.

Роки	Розмір асигнувань на придбання путівок, млн. грн.		Кількість використаних путівок, од.	Кількість застрахованих осіб, які отримали послуги
	План	Факт		
2011	473,8	459,9	89965	97709
2012	1076,8	1024,0	186117	199630
2013	1655,1	1581,1	257509	278702

Складено за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [149; 164]. Дані за 2014 р. не оприлюднені.

З таблиці 3.2. видно, що 2013 р. кількість використаних путівок та кількість застрахованих осіб, які отримали санаторно-курортні послуги за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, приблизно у 3 рази перевищують відповідні показники 2011 р. Вказану тенденцію слід оцінити позитивно, оскільки вона свідчить про суттєве розширення доступу застрахованих осіб до санаторно-курортних послуг (за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності) та дотримання перед українськими громадянами зобов'язань на санаторно-курортне лікування.

Варто відзначити, що фактичні обсяги асигнувань на придбання путівок є дещо меншими за планові. Вказане є цілком об'єктивним явищем, оскільки не всі закуплені за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності путівки були фактично використані (через різні причини).

Слід зауважити, що інколи територіальні відділення Фонду формують замовлення на певну кількість путівок, яких немає у наявності або які можуть бути виділені у значно меншій кількості, причому недостатність путівок може бути обумовлена різними причинами: зовеликий попит з боку

територіальних відділень, відсутність пропозиції через неучасть закладу у процедурі закупівлі, відсутність можливості розподілу через неузгодженість договірних відносин тощо [149, с.99]. Тобто, з методичної точки зору, має місце незадоволення платоспроможного попиту.

Важливим завданням регулювання курортної діяльності є підтримка механізму забезпечення дотримання прав застрахованих осіб на якісні санаторно-курортні послуги. Не секрет, що існують випадки, коли окремі курортні оператори (санаторно-курортні заклади) більшу увагу приділяють споживачам (клієнтам), які розраховалися за споживання послуг готівковим розрахунком, і меншу увагу – застрахованим особам, споживання послуг яких оплачено за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Слід розуміти, що надання послуг із санаторно-курортного та відновлювального лікування належної якості передбачено як кваліфікаційними вимогами документації конкурсних торгів на придбання відповідних послуг, так і умовами договорів, що укладаються за результатами проведення вказаних торгів. Крім того, гарантії прав пацієнтів – споживачів санаторно-курортних послуг – задекларовані у законодавчих та інших нормативно-правових актах з питань охорони здоров'я, захисту прав споживачів, курортної діяльності. Важливе значення має система моніторингу та контролю за якістю санаторно-курортних послуг, функціонування якої підтримується Виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказана система передбачає проведення планових та позапланових перевірок, реагування на письмові та усні звернення застрахованих осіб, роботу «гарячої» телефонної лінії, удосконалення нормативно-інструктивної бази, проведення відповідних тренінгів (виробничих навчань) серед співробітників курортних операторів, у тому числі медичного персоналу тощо.

Одним із ключових факторів, що перешкоджає зростанню платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, акумульованого з

використанням коштів централізованих фондів соціального страхування, є недостатність фінансового ресурсу [112, с.80].

Доцільно здійснити аналітичне оцінювання економічних показників результативності діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в частині придбання путівок та фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб. Для цього вивчимо тенденції формування попиту на санаторно-курортні послуги з використанням коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також проведемо аналіз використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб.

Дані про економічні результати формування попиту на санаторно-курортні послуги з використанням коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності наведено у табл. 3.3. З наведених даних видно, що витрати Фонду соціального страхування на придбання путівок на санаторно-курортне лікування застрахованих осіб мають тенденцію до збільшення, окрім 2011 р. Динаміка кількості придбаних путівок є нерівномірною (зростання за 2012-2013 рр., падіння за 2009-2011 рр.).

Середня вартість одного лікарняного дня зростає (що пояснюється чинником інфляції), відповідно зростає і вартість однієї путівки. Відсоток забезпеченості застрахованих осіб путівками у 2013 р. становив 2,14%, що є найкращим показником за період з 2008 р.

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності 2013 р. придбав для застрахованих осіб 257,5 тис. путівок, сформувавши таким чином майже 40% платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг.

Таблиця 3.3

Дані про економічні результати формування попиту на санаторно-курортні послуги з використанням коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Показники	Роки						Відношення 2013р. до 2008р. %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Витрати на придбання путівок, млн.грн.	985,0	1098,9	1074,5	473,8	1076,8	1655,0	168,0
Витрати у розрахунку на одного працюючого, грн.	70,8	88,2	86,6	36,9	87,3	137,8	194,6
Кількість придбаних путівок, тис.од.	277,9	242,3	220,1	90,0	186,1	257,5	92,6
Відсоток забезпеченості працюючих путівками, %	2,00	1,94	1,78	0,70	1,51	2,14	×
Середня вартість путівки, придбаного за кошти Фонду, грн.	3544	4165	4470	4827	5231	5766	×
Середня вартість одного лік./дня, грн.	168,8	198,3	212,9	230,0	249,1	274,5	×

Складено за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [149; 164]. Дані за 2014 р. не оприлюднені.

Аналітичні дані про використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб представлено у табл. 3.4. Дані таблиці свідчать, що фінансові витрати Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на придбання путівок на санаторно-курортне лікування складають від 10,4 до 13,8% видатків від загального бюджету Фонду (за виключенням 2011 р., коли цей показник несподівано впав до 5,7%). Зафіксоване різке зниження абсолютного обсягу витрат Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на придбання путівок на санаторно-курортне лікування 2011 р. (з 1074,5 млн.грн. у 2010 р. до 473,8 млн. грн. або на 600,7 млн.грн. менше, темп падіння склав 55,9%). Вказане зниження не можна пояснити лише наслідками фінансово-

економічної кризи, оскільки 2011 р. загальний бюджет Фонду продемонстрував зростання. Крім того, 2011 р. індекс ВВП також продемонстрував позитивну динаміку, що вказує на потенційну платоспроможність платників соціальних платежів. Вочевидь, ситуацію 2011 р. можна пояснити суб'єктивними рішеннями керівних органів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Негативний вплив причинила і законодавча неможливість ухвалення необхідних рішень на правлінні Фонду у зв'язку з відсутністю однієї із сторін соціального діалогу, що мало наслідком відсутність належного кворуму.

Таблиця 3.4

**Аналіз використання коштів Фонду соціального страхування
з тимчасової втрати працездатності на фінансування санаторно-
курортного лікування застрахованих осіб**

Показники	Роки						Відношення 2013 р до 2008р. %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Видатки бюджету Фонду, млн.грн.	7243,7	7519,4	8191,1	8220,0	10309	11950	60,6
З них – оздоровчі заходи, млн.грн.	1487,0	1628,3	1633,0	1099,9	1692,2	2483,9	59,8
У тому числі: санаторно-курортне лікування, млн.грн.	985,0	1098,9	1074,5	473,8	1076,8	1655,0	59,5
Питома вага у загальних видатках, %	13,598	14,614	13,117	5,7639	10,445	13,849	×
Абсолютне зростання видатків на санаторно-курортне лікування, млн.грн.	277,6	113,9	-24,4	-600,7	603	578,2	×
Темп зростання видатків на санаторно-курортне лікування, %	39,242	11,563	-2,220	-55,90	127,26	53,696	×

Складено за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [149; 164]. Дані за 2014 р. не оприлюднені.

Аналіз виконання коштів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2009-2012 рр. показав, що при зростанні обсягу доходів Фонду на 47% (з 7,0 млрд. грн. 2009 р. до 10,3 млрд.грн. у 2012 р.) обсяг видатків на санаторно-курортне лікування щорічно

зменшувався, і у 2012 р. навіть не досяг показника 2009 р. У 2011 р. обсяг видатків на санаторно-курортне лікування був удвічі меншим показника 2009 р., який вважався кризовим. При цьому обсяг видатків Фонду на організаційно-управлінські заходи демонструє щорічне зростання, досягши 2012 р. 471,2 млн.грн., що на 26% більше показника 2009 р. 2012 р. кількість придбаних путівок зменшилася порівняно з 2009 р. на 23 відсотки. Відповідно, зменшуються відносні показники забезпеченості населення санаторно-курортними путівками. Згідно нашої позиції, обсяг фінансового ресурсу, що виділяється Фондом на закупівлю путівок на санаторно-курортне лікування, не може задовольнити наявні потреби застрахованих осіб (13,5 млн. осіб). у порушення вимог чинного законодавства, допускаються випадки закупівлі на оздоровлення дітей із скороченим терміном санаторно-курортного лікування (18 та 14 діб).

Як ми вже вказували, частина платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг формується і за рахунок придбання путівок за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. За рахунок вказаного Фонду мають право отримувати послуги з санаторно-курортного та відновлювального лікування застраховані особи, які отримали професійне захворювання, або з якими стався нещасний випадок на виробництві, або які мають статус постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також деякі інші категорії громадян.

У табл. 3.5 подано аналітичні дані про використання коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України на фінансування санаторно-курортного лікування застрахованих осіб.

Таблиця 3.5

**Аналіз використання коштів Фонду соціального страхування
від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань
України на фінансування санаторно-курортного лікування
застрахованих осіб**

Показники	Роки			Абсолют на різниця 2013р. до 2011р. ±
	2011	2012	2013	
Видатки бюджету Фонду, млн.грн.	4638,5	5730,9	7616,9	2978,4
З них – оздоровчі заходи, млн.грн.	307,1	342,1	445,6	138,5
У тому числі: санаторно-курортне лікування, млн.грн.	98,3	139,9	155,9	57,6
Питома вага у загальних видатках, %	2,112	2,44	2,04	×
Абсолютне зростання видатків на санаторно-курортне лікування, млн.грн.		41,6	16	×
Темп зростання видатків на санаторно-курортне лікування, %		42,31	11,43	×
Кількість застрахованих осіб, що отримали путівки, осіб	11133	12617	14340	3207

Складено за даними Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [149; 164]. Дані за 2014 р. не оприлюднені.

З поданих даних вбачається, що фінансові витрати Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України на санаторно-курортне та відновлювальне лікування коливаються в межах від 2,04 до 2,44% видатків від загального бюджету Фонду. Кількість застрахованих осіб, що отримали путівку на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, має тенденцію до збільшення, що є позитивним явищем. Зростає і загальний обсяг видатків Фонду на придбання путівок, що відповідає загальній тенденції збільшення видатків на оздоровчі заходи.

Механізм забезпечення застрахованих осіб за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та

професійних захворювань України має певні особливості. По-перше, санаторно-курортне та відновлювальне лікування здійснюється повністю за рахунок коштів Фонду (застрахована особа кошти не вносить). По-друге, середня вартість путівки є дорожчою (2013 р. – майже 10 тис.грн.), що пояснюється необхідністю використання особливих методик лікування із застосуванням сучасного обладнання.

Аналіз виконання коштів бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за 2009-2012 рр. показав, що при зростанні обсягу доходів Фонду майже у 2 рази (з 3,6 млрд.грн. 2009 р. до 7,2 млрд. грн. 2012 р.) обсяг видатків на санаторно-курортне лікування щорічно зростав на 15-25% і 2012 р. порівняно з 2009 р. зріс на 62%. При цьому витрати на організаційно-управлінські заходи за вказаний період зросли на 42%. Кількість придбаних 2012 р. путівок на санаторно-курортне лікування порівняно з 2009 р., збільшилася на 16%. При цьому згідно проведеного обстеження, обсяг видатків на придбання путівок на санаторно-курортне лікування потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання з числа інвалідів майже повністю задовольняє потребу в коштах на відповідні цілі.

Аналіз механізму організації та фінансування санаторно-курортного і відновлювального лікування застрахованих осіб за рахунок коштів Фондів соціального страхування дозволяє виділити певні недоліки.

Вирішення питання про закупівлю санаторно-курортних путівок для застрахованих осіб здійснюється виконавчими дирекціями Фондів на основі виконання приписів Закону України «Про здійснення державних закупівель» шляхом проведення відкритих конкурсних торгів. На думку фахівців [2; 21; 99; 134; 144], з якими ми згодні, вказана процедура не є цілком придатною для закупівлі санаторно-курортних путівок, оскільки:

- путівки закупаються не для державних потреб або внутрішніх потреб Фондів соціального страхування, а для санаторно-курортного або відновлювального лікування застрахованих осіб, які за рахунок своїх внесків сформували певний централізований фонд грошових коштів;

- процедура конкурсних торгів дуже тривала і нерідко затягується не менше як на 60 днів, зокрема строк на подання пропозицій конкурсних торгів не може бути меншим, ніж 30 днів з дня оприлюднення оголошення про проведення процедури закупівлі;

- при вирішенні питання про переможців конкурсних торгів до уваги приймається у першу чергу ціновий фактор, але низька ціна путівки на санаторно-курортне лікування не слугує чинником забезпечення належної якості санаторно-курортних послуг, що надаються застрахованій особі.

Через орієнтацію конкурсних комісій на ціновий фактор санаторно-курортні заклади прагнуть сформувати конкурсну пропозицію із мінімально можливою ціною, пропонуючи таким чином путівки із мінімальним набором санаторно-курортних послуг, який у значній кількості випадків не забезпечує належне санаторно-курортне лікування застрахованої особи. Як наслідок, нерідко конкурсні торги виграють маловідомі санаторно-курортні заклади, у тому числі розташовані у міській зоні санаторії-профілакторії, які не мають належного досвіду виробництва (надання) санаторно-курортних послуг відповідно до наявних стандартів, а також належної лікувально-оздоровчої бази. Крім того, нерідко маловідомі санаторії декларують про дію курортного фактора, ефективність якого викликає обґрунтовані сумніви у незалежних фахівців, у тому числі курортологів. При цьому санаторії, які створені багато років назад і мають значні традиції проведення санаторно-курортного та відновлювального лікування, а також потужну лікувально-профілактичну базу, у тому числі сучасне обладнання, не мають практичної змоги знизити ціну до мінімального розміру, і в результаті нерідко не визнаються переможцями конкурсних торгів [134].

Вказане призводить до випадків відмови застрахованих осіб від отримання путівок на санаторно-курортне лікування, наявності обґрунтованих скарг споживачів санаторно-курортних послуг на якість лікування та обслуговування, приховування окремими санаторіями інформації про можливість споживання окремих видів послуг, які включено до вартості путівки і мають надаватися безкоштовно.

Умови державних закупівель постійно змінюються, що утруднює процес прогнозування переліку санаторно-курортних закладів, які матимуть змогу надавати санаторно-курортні послуги з використанням коштів фондів соціального страхування. У результаті застраховані особи не можуть розраховувати на отримання путівки у конкретний заклад відповідно до медичних показань.

Іншим негативним фактором є відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій (або певних критеріїв) про розробку проектів фінансових рішень щодо фінансування купівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб [112, с.70]. Фактично обсяг видатків на купівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування застрахованих осіб визначається на підставі консенсусної згоди членів правління Фондів, до складу якого входять представники держави, об'єднань профспілок та організацій роботодавців. Такий порядок унеможлиблює здійснення прогнозування платоспроможного попиту на ринку санаторно-курортних послуг, а також здійснення виваженого планування діяльності курортних операторів.

Негативним фактором є і слабка поінформованість застрахованих осіб про можливості санаторно-курортного лікування та оздоровлення за рахунок коштів фондів соціального страхування. Результати незалежних опитувань показують, що про можливості отримання путівок від 20 до 30% застрахованих осіб зовсім не поінформовані, ще приблизно 30% осіб не знають порядку отримання путівки. Приблизно 15% застрахованих осіб

заявили, що вони зверталися до компетентних посадових осіб із заявами про надання путівки, але такі заяви залишилися незадоволеними [134].

Актуальним питанням організації санаторно-курортного лікування, фінансування якого здійснюється з використанням коштів Фондів соціального страхування, є доцільність скорочення термінів такого лікування (з 18-24 діб, як зараз, до 12-24 діб). Наявність путівок із скороченим терміном лікування (12 діб) дасть низку позитивних результатів, у тому числі здешевити вартість путівок, а також надати санаторно-курортні послуги за рахунок коштів фондів соціального страхування більшій кількості застрахованих осіб [163, с.219].

Необхідно розробити механізм, який би дозволяв здійснювати закупівлю путівок на санаторно-курортний рік на I квартал наступного року у вересні-жовтні поточного року. Вказане має уможливити отримання територіальними відділеннями фондів соціального страхування отримувати путівки на лікування у I кварталі наступного року до 1 грудня поточного року і організувати процес розподілу цих путівок та фінансування санаторно-курортного лікування на належному рівні [149, с.102].

У 2012 р. Рахункова палата України провела аналіз ефективності використання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на оздоровчі заходи. Було встановлено, що кошти на оздоровчі заходи виділяються за залишковим принципом, без застосування науково обґрунтованих методик. Вказане фактично порушує права застрахованих осіб та членів їх сімей на гарантоване законодавством України оздоровлення, а також фактично паплюжить модель соціального страхування.

Одним із факторів отримання путівки застрахованою особою є своєчасність затвердження правлінням відповідного Фонду соціального страхування бюджетів на відповідний рік, проведення тендерних торгів, укладення договорів та розподіл їх поміж територіальними відділеннями

(дирекціями). У свою чергу, процедура затвердження бюджетів є непрозорою, громіздкою, а ухвалення рішення можливе за участі усіх сторін соціального діалогу.

Приміром, у 2011 р. бюджет Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності було затверджено 4 березня, процедуру тендерних закупівель розпочато лише 24 березня, тобто через, 3 місяці після початку року. Перші путівки на санаторно-курортне лікування почали надходити до територіальних відділень лише у травні. Отже, застраховані особи фактично позбавлені можливості санаторно-курортного оздоровлення у I кварталі, що є грубим порушенням принципів соціального страхування.

Згідно нашої позиції, Міністерство соціальної політики України, як орган державного управління та нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, не вживає належних заходів щодо недопущення розподілу видатків за напрямками використання без урахування інтересів застрахованих осіб.

Гостро постає проблема щодо можливості застосування спрощеного порядку закупівлі у санаторно-курортних закладів послуг із відновлювального лікування та медичної реабілітації застрахованих осіб. Це пов'язано зі специфікою надання та споживання вказаних послуг і неможливістю прогнозування кількості осіб, які потребуватимуть лікування та реабілітації відповідно до медичних показань.

Важливою є проблема підвищення якості послуг санаторно-курортного лікування для застрахованих осіб. Санаторно-курортні заклади України, як показують проведені нами обстеження, вживають заходів для модернізації лікувальної та діагностичної бази, розширюють асортимент додаткових заходів, вкладають капітальні інвестиції у підтримку функціонування житлового фонду [5; 95]. Протягом 2008-2012 рр. капітальні та відновлювальні ремонтні роботи виконувалися санаторно-курортними закладами міст Трускавця, Миргорода, Моршина, Одеси та інших курортів

[159]. Натомість у державі не створено економічних механізмів стимулювання створення нової та модернізації наявної бази санаторно-курортних закладів із використанням інструментарію соціального страхування. Так, згідно інформації Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, оцінка конкурсних пропозицій здійснюється за 100-бальною шкалою, з яких 50 балів – це ціна за один людино-день; 47 балів – умови діагностики та лікування, 1,25 бали – умови харчування; 1,75 бала – умови проживання та відпочинку. При цьому відповідно до наявних вимог конкурсної документації, у вартості путівки витрати на лікування та харчування мають складати не менше як по 30% від загальної вартості путівки.

За таких обставин складається парадоксальна ситуація: із загальної вартості путівки не менше як 30% коштів, що спрямовуються на харчування, фактично оцінюються в 1,25 бала, не менше як 30% коштів, що спрямовуються на проживання та відпочинок, фактично оцінюються в 1,75 бала, а інша складова (діагностика та лікування) – оцінюються у 47 балів. Вказаний принцип не створює стійких економічних мотиваторів для відновлення та модернізації матеріально-технічної бази з організації проживання та харчування, створення нормальних побутових умов.

Неправильною, на нашу думку, є вимога про вагомість чинника ціни на рівні 50 балів, що становить 50% від загальної кількості балів при оцінці конкурсної пропозиції. За таких обставин учасники конкурсних торгів (санаторно-курортні заклади) при формуванні тендерної пропозиції орієнтуються у першу чергу на низьку ціну путівки, оскільки цей фактор, згідно конкурсної документації, враховується найбільше. Учасники тендерних торгів прагнуть знизити вартість путівки, у тому числі шляхом розселення застрахованих осіб до малопридатних приміщень, надання мінімального набору харчових продуктів, виключення з переліку безоплатних послуг низки послуг із діагностики, оздоровлення та лікування.

Цілком прогнозовано переможцями конкурсних торгів стають маловідомі санаторно-курортні заклади, які надають мінімальну кількість послуг на мізерній матеріально-технічній базі, але пропонують низькі ціни на путівки.

За рахунок укладання угод із соціальними фондами на лікування та оздоровлення (ФСС з ТВП, ФСС від нещасних випадків та профзахворювань, Фондами соціального захисту інвалідів та населення, Міністерством соціальної політики України для оздоровлень громадян та дітей, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо), забезпечили виконання плану обслуговування по проведених ліжко-днях дочірні підприємства ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»: «Санаторій «Славутич» ім. Б.В.Пашковського» (100%), санаторій «Новомосковський»(124,7%), санаторій «Поляна» (114,9 %), санаторій «Гопри» (135,1%), «Санаторій для дітей з батьками «Скадовськ» (109,3%), санаторій ім. Горького» (108,1%), «Клінічний санаторій «Роща» (101,4%), санаторій«Ялинка» (100%), клінічний санаторій «Авангард» (122,4%), дитячий санаторій «Сокілець» (126,8 %) [159].

Через відсутність укладених договорів на реалізацію путівок з ФСС з ТВП та іншими соціальними Фондами має місце невиконання запланованих показників фінансово-господарської діяльності в наступних санаторно-курортних закладах: санаторій «Затока» (4%), Київська бальнеолікарня (7,2%), СКО «Кароліно-Бугаз» (34,4%), санаторій для батьків з дітьми «Дубки» (40,6 %), що свідчить про значну їх залежність від тендерного замовлення та неможливість самостійного заповнення за готівку [159].

Проведений аналіз динаміки показників вартості путівок показав невідповідність між зафіксованим індексом інфляції та зростанням мінімальної і максимальності вартості путівок, що закуповуються за кошти Фондів соціального страхування. Згідно звітності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, протягом 2009-2013 рр. мінімальна вартість путівки зросла на 55% (з 3460 грн. 2009 р. до 5373 грн.

2013 р.), а максимальна – на 46% (з 4103 грн. 2009 р. до 6004 грн. 2013 р.) [164]. Згідно звітності Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, протягом 2009-2012 рр. мінімальна вартість путівки зросла на 25% (з 3570 грн. 2009 р. до 4464 грн. 2013 р.), а максимальна – на 39% (з 8694 грн. 2009 р. до 12120 грн. 2013 р.) [149]. При цьому, згідно зроблених розрахунків, виходячи з оприлюднених Державним комітетом статистики даних про індекси споживчої інфляції протягом 2009-2012 рр., вартість путівок мала зрости лише на 20% [141]. Зростання вартості путівок, вочевидь, пояснюється зростанням не лише «споживчої» складової (продукти харчування, комунальні послуги, енергоносії тощо), а й зростанням вартості матеріалів, що використовуються у діагностиці та лікуванні, зростанням податкового навантаження, а також стрімким зростанням розміру заробітних плат, що регулюються державою. Тобто, зростання вартості путівок відбувається в основному внаслідок дії регуляторних чинників, які формуються під час дії заходів державної соціально-економічної політики і не залежать від керівництва закладів.

Система профспілкових санаторно-курортних та оздоровчих закладів є на сьогоднішній день єдиним у державі цілісним комплексом, який забезпечує повний цикл надання лікувальних та реабілітаційних послуг найширшого спектра і складає основу санаторно-курортної галузі національної економіки.

Профспілкові оздоровниці залишаються доступними для трудівників закладами, які використовуються для відновлення професійної працездатності в усіх регіонах і кліматичних зонах України.

За роки незалежності України санаторно-лікувальні заклади профспілок існують без державної фінансової підтримки, намагаються бути самодостатніми, їх зусиллями збережені курортні рекреації та природні лікувальні заклади. Звернення Центрального комітету Профспілки працівників державних установ України 10.12.2014.

Виходячи з власних фінансових можливостей в більшості санаторно-курортних закладів шляхом проведення капітальних, поточних ремонтів та капіталовкладень для покращення матеріально-технічної бази, яка відповідала б вимогам потенційних споживачів та була конкурентною на ринку санаторно-курортних послуг, основні фонди підтримуються в нормальному стані.

Розуміючи, що у нинішніх умовах санаторно-курортні заклади, в більшості з яких основні засоби мають ступінь зносу від 44 і більше відсотків, конкурувати з іншими суб'єктами господарювання (приватними та відомчими) не можуть, санаторно-курортні заклади ідуть по шляху організації спеціалізованих, реабілітаційних відділень практично по всіх видах захворювань, виходячи з лікувальної бази та при наявності кваліфікованого медичного персоналу.

Основними замовниками путівок впродовж багатьох років були соціальні фонди, основним з яких був Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що давало змогу застрахованим особам отримати путівку за рахунок фонду соціального страхування та оздоровитись в санаторно-курортних закладах.

Важким ударом по існуванню та функціонуванню санаторно-курортних закладів стало прийняття Закону України від 28.12.2014 року №77 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», яким не передбачено виділення коштів для закупівлі путівок на санаторно-курортне лікування застрахованих працівників і на дитяче оздоровлення.

Така ситуація позбавляє застрахованих осіб можливості оздоровитися по пільгових путівках, так як через падіння платоспроможності населення придбання путівки на санаторно-курортне лікування стає недоступним для більшості пересічних громадян України.

У разі відсутності замовлень санаторно-курортні заклади змушені працювати на мінімальну потужність або навіть тимчасово повністю

зупинити свою діяльність, що негативно вплине на стан основних фондів, відновлення яких буде потребувати додаткових грошових коштів. Окрім того, припинення роботи може призвести до банкрутства підприємств через несплату обов'язкових платежів та податків, а бюджети всіх рівнів втратять надходження у вигляді податків та обов'язкових платежів.

Керівництво санаторно-курортних закладів по регіонах змушене приймати такі антикризові непопулярні заходи, як скорочення персоналу, переведення їх на скорочений графік роботи, відправлення у вимушені відпустки без збереження заробітної плати, скасування виплат тощо, розуміючи те, що для більшості працівників санаторно-курортної системи, і в першу чергу тих регіонів, де практично неможливо знайти роботу, такі заходи призводять до втрати джерел існування для багатьох родин працівників та впевненості в завтрашньому дні.

Звичайно, така ситуація з працевлаштуванням на фоні щоденного підвищення цін на необхідні товари та продукти харчування, росту цін і тарифів на послуги викликає масу невдоволень та протестних намірів в трудових колективах, призводить до посилення соціальної напруги, зневіри громадян у справедливість і спроможність держави [159].

Законодавчо встановлений механізм компенсації за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України потерпілому вартості путівки, якщо потерпілий самостійно придбав путівку згідно медичних показань до санаторію, з яким укладений договір. З урахуванням наявних недоліків у розподілі путівок, такий механізм є виправданим. Такий порядок доцільно розповсюдити і на систему соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Вказане призвело б до зниження напруги у розподілі путівок, зростання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги, широкого залучення застрахованих осіб до лікування та оздоровлення із використанням наявної санаторно-курортної бази.

3.3. Стратегічні орієнтири розвитку курортної діяльності в Україні в контексті перспективних завдань соціально-економічної політики

Стійкий розвиток сфери курортної діяльності має стати одним із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики. Вказане обумовлюється низкою причин [9; 11; 47; 87; 99; 115; 129]:

1) зростання обсягів наданих санаторно-курортних послуг призводить до збільшення частки сфери послуг у структурі валової доданої вартості, що в свою чергу призводить до поліпшення структури національного господарства;

2) стійкий розвиток курортного господарства дозволить забезпечити охорону та раціональне використання цінних природних ресурсів, які можуть бути використані у лікуванні, оздоровленні та медичній реабілітації;

3) зростання курортного господарства як виду економічної діяльності призводить до зростання зайнятості, збільшення економічного потенціалу територій, зростання обсягу податкових надходжень до бюджетів різних рівнів;

4) стійкий розвиток курортного господарства призводить до подальшого зростання кількості оздоровлених осіб, а також до зміцнення якості санаторно-курортного лікування;

5) розвиток курортного господарства каталізує і розвиток низки суміжних видів економічної діяльності (транспорт, туристичне обслуговування, комунальне господарство, надання медичних послуг, легка промисловість, харчова промисловість та ін.).

Необхідно запровадити реалістичні механізми стимулювання розвитку українських курортів із застосуванням інноваційних управлінських підходів. Такі підходи мають передбачати, зокрема, широку модернізацію наявного

курортного потенціалу на основі реалізації ефективних програм державно-приватного партнерства [54, с.310]. Слід зазначити, що державна підтримка розвитку курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкту регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), має здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми із встановленням відповідних критеріїв результативності. Така програма має передбачати реалізацію низки заходів, спрямованих на адаптацію курортної сфери України до наявних викликів, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також спрямованих на раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

Пунктом 1 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1088-р було схвалено Стратегію розвитку туризму і курортів. У вказаній Стратегії вказано, що подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних передумов для розвитку туризму і курортів, поліпшення функціональної та технічної якості складових національного та регіональних туристичних продуктів повинні стати пріоритетами забезпечення сталого розвитку країни в цілому та вагомою складовою у вирішенні питань підвищення рівня життя населення. Також у Стратегії відмічається, що для підвищення конкурентоспроможності сфери туризму і курортів необхідно посилити роль держави у цій сфері з одночасним формуванням ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства [42, с. 104].

Вказаною Стратегією визначено низку завдань (цільових орієнтирів) перспективного розвитку сфери курортного господарства, серед яких [42; 120]:

- визначення законодавчих, інших нормативно-правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських засад з метою розвитку курортної діяльності;

- підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері курортів, формування і впровадження ефективної моделі державного управління з метою узгодження та забезпечення захисту інтересів учасників курортної діяльності;

- формування курортного простору з метою раціонального та ефективного використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку курортів;

- сприяння поліпшенню інвестиційного клімату у сфері курортів;

- раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів у курортній діяльності, наповнення бюджетів усіх рівнів за рахунок джерел від результатів цієї діяльності та збільшення обсягу надходження валютних коштів;

- забезпечення ефективності та конкурентоспроможності курортної діяльності шляхом широкого впровадження новітніх технологій у лікувально-діагностичній роботі та реабілітації хворих, удосконалення матеріально-технічної бази, здійснення систематичного контролю за якістю послуг, що надаються;

- створення нових робочих місць, забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва у сфері туризму і курортів, розширення сфери зайнятості сільського населення у туристичній та курортній діяльності;

- створення рівних умов для всіх суб'єктів курортної діяльності, передумов для розвитку ефективного і прозорого курортного ринку;

- удосконалення сучасного державного обліку, посилення контролю за туристичною та курортною діяльністю;

- розроблення та впровадження сучасних методик;

- розвиток курортної інфраструктури, а саме: реконструкція наявних і будівництво нових засобів розміщення, закладів харчування та інших об'єктів;

- формування сприятливого для розвитку курортів податкового клімату;

- розвиток кадрів у сфері курортів кадрового потенціалу, удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;

- створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів;

- запровадження державного моніторингу курортно-оздоровчих і рекреаційних територій та природних лікувальних ресурсів;

- дотримання режиму зон санітарної охорони, а також законодавства щодо використання земель курортного призначення, раціонального використання та якості природних лікувальних ресурсів.

Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз показав, що задекларовані завдання у повному обсязі не виконано, а виконання заходів за окремими завданнями навіть не планувалося.

Відтак, виникає необхідність розробки Державної цільової комплексної програми розвитку курортів на довгострокову перспективу, в якій мають бути передбачені заходи, що спрямовані на досягнення стратегічних орієнтирів розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності. Можливо, слід провести аудит (інвентаризацію) відповідних норм Закону України «Про курорти», зокрема в частині їхньої відповідності іншим законодавчим актам, що визначають пріоритети розвитку національної економіки та ключові завдання державної соціально-економічної політики.

Розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 638-р було схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року [74].

У преамбулі Концепції зазначалось, що нині в Україні функціонує шість курортів державного значення, більше 20 природних курортних територій за

наявності унікальних природних ресурсів мають підстави для оголошення їх відповідно до Закону України «Про курорти» курортами державного значення. При цьому для забезпечення розвитку інфраструктури курортів (транспорт, зв'язок, комунальне господарство) необхідно було розв'язати ряд територіальних, соціально-економічних, екологічних проблем і завдань щодо використання природних лікувальних ресурсів і визначення шляхів збалансування міжгалузевих інтересів. Потрібно зазначити, що дане розпорядження втратило чинність, хоча і є актуальним до сьогодні.

Тому потрібно відновити дію даного нормативно правового акту таким чином, щоб він не носив лише теоретичний характер, а приводився в дію, як санаторно-курортними організаціями, так і підприємствами транспорту, зв'язку, комунальними організаціями, органами місцевого самоврядування, приватними підприємствами та заручитись державною підтримкою.

У Концепції необхідно знову зазначити, що основними причинами виникнення проблеми розвитку сфери курортів в Україні є [74]:

- відсутність скоординованих дій та системного підходу до розроблення та виконання державної, регіональних і місцевих програм розвитку курортів;
- недосконалість системи ведення статистичного обліку у сфері курортів;
- відсутність планів комплексного розвитку природних курортних територій;
- недосконалість системи обліку та охорони лікувально-оздоровчих територій;
- недостатній рівень обслуговування в окремих курортних закладах.

Таким чином, можна зробити висновок, що окремі проблемні питання розвитку курортів (курортних територій) та курортної діяльності декларуються (тобто, визнаються державою), але не вирішуються.

У Концепції необхідно зазначити мету та бачення вирішення проблем Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на чітко визначений період. Важливим етапом нині є створення умов для збільшення

потоків туристів, створення конкурентоспроможної розвинутої туристичної інфраструктури шляхом раціонального використання туристичних ресурсів, що сприятиме збільшенню обсягу надходжень до бюджетів усіх рівнів від провадження туристичної діяльності [74].

Звертає на себе увагу той факт, що в Україні не розроблена нормативно-правова база з питань саморегулювання у сфері туризму і курортів, а також з питань державно-приватного партнерства у сфері туризму і курортів. Таким чином, на нашу думку, задекларовані авторами Концепції варіанти розв'язання проблемних питань є декларативними і не ґрунтуються на вимогах законодавчих та інших нормативно-правових актів.

У Концепції зазначено, що другий варіант розв'язання проблеми (що передбачає розвиток туризму та курортів на умовах державно-приватного партнерства) є оптимальним, хоча критеріїв оптимальності (у формі конкретних показників) не наведено [74]. З означеного можна зробити припущення, що для проголошення другого варіанта оптимальним у авторів Концепції не було достатніх підстав.

Згідно реалізації державних програм та зазначених нормативно-правових інституцій, реалізація другого варіанта вирішення проблеми стосовно сфери курортів дозволить вирішити наступні завдання [74; 146]:

- подолати негативні тенденції у сфері туризму та курортів;
- забезпечити розвиток найцінніших природних територій та об'єктів культурної спадщини;
- забезпечити захист економічних інтересів держави від реальних та потенційних загроз у сфері курортів.

У Концепції необхідно відновити реалізацію Програми в частині підтримки розвитку курортів, що здійснюватиметься шляхом [74]:

- забезпечення раціонального використання територій курортів, удосконалення санаторно-курортного обслуговування і діяльності санаторно-курортних і оздоровчих закладів;

- удосконалення системи статистичної звітності у сфері туризму та курортів;
- розроблення та впровадження стандартів у сфері туризму та курортів, їх гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, здійснення контролю за їх дотриманням;
- вдосконалення системи надання послуг із санаторно-курортного лікування;
- здійснення контролю за збереженням та раціональним використанням природних територій курортів;
- створення та впровадження державних кадастрів природних територій курортів та природних лікувальних ресурсів.

Таким чином, автори навіть на рівні формування стратегічних орієнтирів майбутньої Державної цільової програми розвитку туризму та курортів не декларують вирішення проблемних питань, які стали основою (підставою) для розробки відповідного проекту.

Вказані недоліки можна усунути під час розробки проекту Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року (наприклад, як зазначалось у так і не реалізованій програмі) шляхом декларування цілей та завдань програми з урахуванням необхідності вирішення проблем, що стосуються курортів (курортних територій) та курортної діяльності, а також формування переліку відповідних заходів, спрямованих на вирішення зазначених проблем.

Необхідно врахувати, що сфера курортів потребує вирішення не лише організаційно-управлінських та економічних проблем, а й суто екологічних (природоохоронних) проблем, пов'язаних із раціональним використанням природних лікувальних ресурсів, їх збереженням та безпечним застосуванням на практиці [63].

Не секрет, що вже зараз рівень антропогенного навантаження на окремі курортні території та джерела курортних ресурсів перевищують визначені

(або розраховані) нормативи [139, с.165]. Приміром, Кримською гірсько-лісовою дослідною станцією визначено норми індивідуального допустимого навантаження для 35 видів лісів Ялтинського курортно-рекреаційного підрайону в процесі рекреаційної діяльності. Встановлено, що при використанні лісів задля лікування, оздоровлення та рекреації їхня потужність складає 100,6 тис.осіб, для масового відпочинку – 89,9 тис., для туризму – 80,3 тис. Фактична чисельність відвідувачів у кілька разів перевищує вказані норми. Аналогічна ситуація складається і з придатним морським узбережжям, рівень антропогенного навантаження на яке у «піковий» сезон (липень-серпень) перевищує допустимі норми у

3-4 рази. Обмеженість окремого природного лікувального ресурсу (приміром, лісу із лікувальними властивостями або облаштованого морського пляжу) має стати підставою для вжиття заходів з обмеження відвідуваності або розширення зони (потенціалу) використання цього ресурсу відповідно до науково обґрунтованих рекомендацій. Ця робота має здійснюватися в рамках реалізації моделі так званого «екологічного управління», яка передбачає використання природних лікувальних ресурсів відповідно до визначених нормативів та стандартів [9; 70; 147].

Підвищення рекреаційної місткості природних лікувальних ресурсів може бути досягнуто за рахунок розширення зон (територій) курортів, збільшення площі споживання курортних ресурсів, упорядкування процесу безпосереднього споживання курортного ресурсу, модернізації відповідної лікувальної бази тощо [29, с.89]. Приміром, підвищення рекреаційної місткості лікувальних лісів може бути здійснене шляхом благоустрою доступних для відпочивальників зон цих лісів, проведення лісомеліоративних та лісовідновлювальних заходів (облаштування теренкурів, місць для відпочинку, оголошення певної лісової території зоною курорту, що тягне за собою особливий режим збереження лісу та фінансування заходів із підтримки лікувальних насаджень тощо). За розрахунками екологів, за

рахунок вказаних та інших заходів можна зменшити небажаний вплив антропогенного навантаження на лікувальні ліси на 95% [83, с.62].

Нерівномірність рекреаційного навантаження спостерігається і на лікувальних пляжах. Рекреаційне навантаження на лікувальних пляжах Великої Ялти приблизно у 10 разів вище, аніж на пляжах Алупки та Симеїзу і у 80 разів вище, аніж на пляжах Голубої затоки. Загальнодоступні міські та курортні пляжі Великої Ялти функціонують із навантаженням, що у 10 разів перевищує нормативний (безпечний) рівень.

Вказані явища значною мірою є наслідком відомчого підходу до освоєння курортних ресурсів, а також нераціональної сегментації курортного ринку (70% споживачів курортних послуг мають доступ лише до 30% курортних ресурсів). У радянський період забудова курортних зон та територій здійснювалася нераціонально, без врахування потреб та можливостей усього курортного господарства. Тому нині на порядку денному стоїть проблема раціоналізації використання курортних ресурсів, приведення фактичного споживання курортних ресурсів до нормативних (бажаних) значень [77, с.31].

Доцільне розроблення науково-практичних рекомендацій та нормативно-правового забезпечення щодо розгортання мережі санаторно-курортних закладів малої місткості у межах сільських або селищних населених пунктів, які мають певний курортний потенціал. Для цього доречно використовувати досвід кластерної організації сільського зеленого туризму, який вже напрацьований в Україні. На початковому етапі розгортання мережі санаторно-курортних закладів можна провести на базі об'єктів «Сільгоспрофоздоровниці», а на наступному – на базі вже існуючих кластерів сільського зеленого туризму. У такому випадку послугу проживання та харчування можуть надавати власники сільських садиб, а курортну (оздоровчу) послугу – невеличкі новостворені заклади (оздоровчі пункти), які можуть використовувати наявний в межах села або селища

курортний потенціал. Такий потенціал може ґрунтуватися на природних ресурсах: річка, озеро, ліс, чисте повітря, джерела питних вод тощо. Оздоровчі пункти можуть надавати неспецифічні курортні послуги, що не мають широких протипоказань до застосування: масаж, ванни, лікувальні душі, ароматерапія, психотерапія та ін. У випадку реалізації такого проекту економічні вигоди отримують усі учасники: споживачі – низькі ціни на доступні курортні послуги (за рахунок дешевизни харчування та проживання), власники сільських садиб – додатковий попит на проживання, курортні оператори – додатковий попит на оздоровлення. Крім того, такі сільські курорти можуть користуватися стійким попитом також і за рахунок максимальної наближеності до потенційних споживачів.

Розвиток курортних територій стримується через значні протиріччя, що виникають у курортній та господарській (підприємницькій) діяльності. Право надавати (виробляти) курортні послуги мають підприємства, установи, організації, у тому числі санаторно-курортні заклади, які відповідно до законодавства є суб'єктами підприємницької діяльності, і основною метою яких, згідно уставних документів, є отримання прибутку [125, с.109]. Орієнтація вказаних підприємств, установ і організацій на отримання прибутку вступає у протиріччя з необхідністю збереження, примноження та раціонального використання природних лікувальних (у тому числі курортних) ресурсів. Адже нерідко поняття «раціональне використання» передбачає обмеження споживання, що на практиці тягне зменшення доходу, а збереження та примноження ресурсу тягне за собою здійснення капітальних вкладень, що на практиці означає збільшення витрат. Позитивною є управлінська практика санаторно-курортних закладів АТ «Укрпрофоздоровниця», менеджмент яких не орієнтується на високу прибутковість як основний показник економічної результативності діяльності закладу [159].

Вказані питання мають бути законодавчо регламентовані. Приміром, доцільним є пропозиція про законодавче обмеження прибутковості підприємств, організацій та установ, що здійснюють діяльність на курортних територіях та використовують курортні ресурси. Таке обмеження можна встановити, за прикладом іноземних держав, на рівні 15 або 20 відсотків. Крім того, необхідно розглянути питання про доцільність посилення ліцензійних вимог до суб'єктів курортної діяльності, які використовують курортні ресурси, а також підвищення ефективності контролю за дотриманням вказаних ліцензійних вимог.

Окремі економісти обґрунтовують доцільність запровадження збору або обов'язкового платежу за спеціальне використання природного лікувального (курортного) ресурсу [9; 83; 142]. Ця пропозиція обґрунтовується необхідністю акумуляції фінансового ресурсу на підтримку розвитку курортного господарства, а також посилення дії економічних важелів регулювання курортної діяльності. Ми не підтримуємо вказану пропозицію, оскільки її реалізація призведе до подальшого подорожчання санаторно-курортних послуг, збільшення фіскального навантаження на санаторно-курортні заклади, а також подальшого зростання витрат на виконання податкового законодавства. Крім того, слід розуміти, що вказаний збір, у випадку його запровадження, будуть сплачувати лише легальні суб'єкти, а нелегальні (які становлять так званий «тіньовий сектор») будуть уникати оподаткування і таким чином підвищать цінову привабливість виготовленого курортного продукту. Нарешті, не можна запроваджувати збір або інший обов'язковий платіж на ресурси, які не включені до відповідних кадастрів і доступ до яких фактично є загальним.

У той же час ми підтримуємо ідею створення кадастру природних лікувальних (курортних, рекреаційних) ресурсів [63; 115]. Вказаний кадастр дасть змогу провести інвентаризацію та оцінку наявних ресурсів, а також визначити об'єкти та межі їх можливого захисту (включаючи нагляд за

раціональним використанням ресурсів). Крім того, в рамках цієї роботи уможлиблюється проведення робіт із планування розвитку курортних територій та зон з урахуванням їх спеціалізації, а також проведення порівняльних досліджень між бажаним та наявним сценарієм розвитку кожного курорту. У результаті органи державного регулювання можуть отримати потужний управлінський інструмент для коригування державної політики у сфері курортів та курортної діяльності, а в перспективі – коригування попиту на курортні послуги через специфічні економічні інструменти (у тому числі через податкові важелі та цілеспрямовану закупівлю путівок за кошти фондів соціального страхування).

У сфері використання природних лікувальних (курортних, рекреаційних) ресурсів різні підприємства, установи, організації, у тому числі і органи державного управління, бажають досягти, перш за все, власних інтересів. На рівні держави не створено ефективного механізму координації дій і рішень різних курортних операторів та інших суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють діяльність в межах курортних територій. Перспективним варіантом є створення в межах кожного курорту (курортної території) державного значення окремої адміністрації або агентства (приміром, Моршинська курортна адміністрація, Миргородська курортна адміністрація), до повноважень якого могли б входити функції здійснення нагляду за виконанням законодавства про курорти усіма курортними операторами та іншими закладами курортного господарства, замовлення відповідних наукових і моніторингових досліджень, організація благоустрою території, а також реалізація інформаційних та презентаційних заходів, у тому числі проведення презентацій перспективних інвестиційних проєктів. Слід взяти до уваги, що нерідко органи місцевої влади не мають економічних мотиваторів до реалізації політики, спрямованої на підтримку курортної діяльності на науково обґрунтованих принципах, оскільки відчують брак фінансових ресурсів, а також занадто великий обсяг робіт. Розуміємо, що вказана

пропозиція не може бути реалізована в умовах кризи державних фінансів та незавершеності реформи місцевого самоврядування, а тому вона пропонується в порядку постановки.

В рамках реалізації державної структурної політики необхідно вживати заходів, спрямованих на збільшення частки сфери послуг у структурі національного виробництва. Особливо важливо збільшувати частку сфери санаторно-курортних послуг, маючи на увазі, що вказана сфера несе неабиякі соціальні наслідки, про що було відмічено у попередніх параграфах. Разом з тим, збільшення цієї частки має відбуватися не на екстенсивній, а на інтенсивній основі, тобто нарощування виробничої активності у санаторно-курортному господарстві має ґрунтуватися на позитивних інноваційних трансформаціях. Йдеться, передусім, про впровадження на підприємствах санаторно-курортного господарства ефективних інновацій, які здатні приносити позитивні економічні результати (збільшення доходу, збільшення прибутку, створення нових робочих місць, розширення ринку збуту, зростання якості послуг тощо).

Ключовим показником, що характеризує інноваційну активність в економіці та її сегментах (видах економічної діяльності), є частка інноваційно активних підприємств. Тому логічно припустити, що державна політика підтримки розвитку санаторно-курортної сфери має орієнтуватися як на вирішення соціальних проблем, так і на збільшення інноваційної активності, що безпосередньо впливатиме на підвищення якості наданих послуг. Таким чином, методологічно виправдано розраховувати (визначати) та здійснювати порівняльний аналіз збільшення (зростання) частки інноваційно активних підприємств в економіці в цілому та у санаторно-курортного господарстві зокрема. Отже, слід розраховувати показники, які характеризуватимуть відносне зростання показника інноваційної активності у санаторно-курортній галузі, а також перевищення темпу цього зростання над аналогічним показником в цілому по національній економіці (на

макрорівні).

Оцінку динаміки зростання інноваційної активності в економіці в цілому та у корпоративному секторі доцільно здійснювати на основі моделі, що запропонована українськими економістами [54; 55] та адаптована відповідно до предмета дослідження автором дисертації [145; 147]:

$$I_1 = i_{зв1} / i_{баз1} ; \quad (3.1),$$

$$I_2 = i_{зв2} / i_{баз2}; \quad (3.2),$$

$$I = I_2 / I_1; \quad (3.3),$$

де I_1 – коефіцієнт зміни рівня інноваційної активності в національній економіці;

$i_{зв1}$ – частка інноваційно-активних підприємств у звітному періоді в цілому по економіці;

$i_{баз1}$ – частка інноваційно-активних підприємств у базовому періоді в цілому в економіці;

I_2 – коефіцієнт зміни рівня інноваційної у санаторно-курортній галузі;

$i_{зв1}$ – частка інноваційно-активних підприємств у звітному періоді у санаторно-курортній галузі;

$i_{баз1}$ – частка інноваційно-активних підприємств у базовому періоді у санаторно-курортній галузі;

I – коефіцієнт оцінки зростання інноваційної активності (перевищення зростання активності у санаторно-курортній галузі над зростанням активності в цілому у економіці).

Такий же підхід застосовується для аналізу динамічних змін інших показників, що характеризують інноваційну активність у санаторно-курортному господарстві.

Під час оцінювання складних економічних явищ та процесів доцільно визначати (розраховувати) так званий середній коефіцієнт змін, який представлятиме собою узагальнену числову інтерпретацію траєкторії зростання, що оцінюється. Середній коефіцієнт змін визначатиметься за

формулою:

$$K_{\text{заг}} = (K_1 + K_2 + \dots + K_n) / n \quad (3.4),$$

де $K_{\text{заг}}$ – середній коефіцієнт змін;

K_1 – коефіцієнт оцінки зростання за фактором 1;

K_2 – коефіцієнт оцінки зростання за фактором 2;

K_n – коефіцієнт оцінки зростання за фактором n ;

n – кількість факторів, що аналізуються.

З метою визначення впливу санаторно-курортної галузі на динаміку інноваційної активності в економіці пропонуємо проводити аналіз на основі методології оцінювання структурних зрушень досліджуваних явищ, що описаний у спеціальній літературі [48; 72; 84; 108].

Автором дисертації розроблено та апробовано [145; 147] економетричну модель, що дозволяє визначити щільність впливу санаторно-курортної галузі на динаміку інноваційної активності в економіці на основі запропонованого методичного підходу [145; 147]:

$$\left\{ \begin{array}{l} Z_i = x_{1i} / x_{2i} * 100 \\ \Delta Z = Z_{\text{зв}} - Z_{\text{баз}} \\ Z_{\text{заг}} = \Sigma Z \end{array} \right. \quad \begin{array}{l} (3.5), \\ (3.6), \\ (3.7), \end{array}$$

де Z – індекс структурних зрушень за показником i ;

x_{1i} – значення відносного показника i в цілому по економіці;

x_{2i} – значення відносного показника i у санаторно-курортній галузі;

$Z_{\text{зв}}$ – узагальнений коефіцієнт структурних зрушень у звітному періоді;

$Z_{\text{баз}}$ – узагальнений коефіцієнт структурних зрушень у базовому періоді;

Z – узагальнений коефіцієнт структурних зрушень (на основі багаторічних спостережень).

Для оцінювання ефективності впливу санаторно-курортної галузі на динаміку інноваційної активності в економіці слід використовувати показники, що узагальнюються Державним комітетом статистики України і є в цілому репрезентативними, а саме [84; 130; 141]:

- відносна зміна інноваційної активності, в.п.;
- номінальна зміна обсягу інвестиційних витрат на організацію інноваційної діяльності, грн./грн.;
- відносна зміна частки суб'єктів, які здійснювали інвестиційні витрати на дослідження і розробки, в.п.;
- відносна зміна частки суб'єктів, які здійснювали інвестиційні витрати на придбання інноваційних технологій, в.п.;
- відносний зміна частки суб'єктів, які здійснювали інвестиційні витрати на придбання інноваційного обладнання, в.п.;
- відносна зміна частки реалізованої інноваційної продукції, в.п.

Стратегічні орієнтири розвитку курортів та курортної діяльності мають враховувати ключові напрями регіональної політики, а також політики підтримки стійкого соціально-економічного розвитку [40, с.125]. Вважаємо, що в сучасних економічних умовах, які характеризується недостатністю інвестиційних ресурсів на модернізацію інфраструктури та розробку нових джерел природно-лікувальних ресурсів, а також недостатнім платоспроможним попитом на санаторно-курортні послуги, необхідно поставити наступні невідкладні завдання [145-149]:

- оптимізація структури та режиму функціонування курортно-рекреаційного комплексів, у першу чергу на курортах державного значення;
- удосконалення структури управління у сфері курортів та курортної діяльності, підвищення результативності координування дій місцевих органів виконавчої влади з цього питання;
- створення привабливого інвестиційного клімату у галузі курортів та курортного господарства;
- забезпечення умов для виконання законодавства про охорону та раціональне використання природно-лікувальних і курортних ресурсів.

Для досягнення цих завдань необхідно вжити наступних заходів [145-149]:

- запровадження механізмів стимулювання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги (конкретні важелі та інструменти такого стимулювання наведені нижче);

- запровадження механізмів надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки акредитованим курортним операторам та іншим суб'єктам підприємництва, що надають курортні послуги;

- удосконалення механізмів ліцензування та акредитації курортних операторів, у тому числі із проведенням ретроспективного аналізу якості наданих ними послуг;

- запровадження регулярного аналітичного моніторингу економічної діяльності курортів та курортних операторів, розробка за його результатами заходів щодо підвищення ефективності роботи на ринку курортних послуг;

- посилення контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва, що надають курортні та супутні послуги, в першу чергу щодо додержання ними вимог чинного законодавства про курорти;

- формування на рівні областей органів управління курортною діяльністю (приміром, секторів з питань курортної діяльності при обласних державних адміністраціях), діяльність яких має бути спрямована в першу чергу на встановлення цивілізованих відносин на ринку курортних послуг, недопущення порушень прав та інтересів учасників цього ринку,

- розглянути питання про доцільність створення Державних курортних адміністрацій на курортах державного значення, які мають виконувати в першу чергу інформаційно-роз'яснювальні, маркетингово-презентаційні, виставкові, прогнозно-аналітичні та наглядові функції;

- запровадити на ринку курортних послуг елементи саморегулювання, а також технології державно-приватного партнерства, які мають бути спрямовані на збереження та відтворення природно-лікувальних ресурсів;

- розглянути питання про створення Національної ради з питань курортів при Кабінеті Міністрів України, до складу якої доцільно включати представників держави, місцевих органів, фондів соціального страхування, курортних операторів, а також представників громадських організацій, у тому числі організацій із захисту прав споживачів;

- стимулювання розвитку матеріально-технічної та технологічної бази курортів і рекреаційної сфери, у тому числі через відновлення бюджетного фінансування інноваційних проектів з модернізації з доведенням до рівня світових стандартів матеріально-технічної бази курортів, а також створення належних економіко-правових умов для залучення іноземних і вітчизняних інвестиційних та кредитних коштів на реалізацію інноваційних проектів, спрямованих у розвиток матеріально-технічної бази курортної галузі;

- запровадження механізму пільгової оренди земельних ділянок, що використовується акредитованим курортним оператором для виробництва (надання) санаторно-курортних послуг належної якості,

- поширення практики застосування міжнародних (інноваційних за змістом) стандартів у сфері курортного господарства, у тому числі шляхом: забезпечення гармонізованих із структурами ЄС процедур щодо контролю якості, сертифікації послуг, забезпечення безпеки та гарантування прав споживачів курортних послуг;

- розробка методичних рекомендацій та практичних заходів щодо подальшої детінізації курортної діяльності, запровадження автоматизованих технологій моніторингу діяльності курортних операторів та управління курортами, посилення контролю за дотриманням курортними операторами вимог законодавства про ціноутворення та охорону здоров'я.

Актуальною є проблема інформаційно-рекламного забезпечення курортної діяльності, на що наполегливо вказують фахівці [41; 80; 155]. Доцільно вжити заходів задля підвищення рівня інформованості потенційних споживачів курортних послуг про наявні пропозиції санаторно-курортного

лікування та оздоровлення, з питань захисту прав та інтересів споживачів курортних послуг, організації безпеки курортної та рекреаційної діяльності шляхом системної пропаганди у засобах масової інформації, виготовлення та розміщення відповідної рекламно-інформаційної продукції. Інноваційні технології інформаційно-рекламного забезпечення курортної діяльності необхідно впроваджувати через [145-149]:

- створення офіційного Інтернет-порталу та інформаційної системи з банком даних щодо споживчих характеристик природно-лікувальних ресурсів, можливостей споживання курортних послуг, у тому числі шляхом запровадження можливостей он-лайн бронювання місць у санаторно-курортних закладах;

- створення мережі інформаційних центрів, банку даних про інвестиційні проекти в сфері курортів;

- проведення в Україні міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, інших спеціалізованих заходів (симпозіумів, семінарів, виставок тощо) із залученням іноземних і вітчизняних організацій для вивчення та популяризації новітніх технологій санаторно-курортного лікування та курортного обслуговування, а також підтримка участі вітчизняних фахівців та науковців у відповідних заходах за кордоном;

- розроблення та реалізація рекламно-інформаційних програм з популяризації курортних можливостей провідних українських курортів, проведення регулярних рекламних кампаній в ЗМІ в Україні та за кордоном, прес-турів для представників ЗМІ;

- забезпечення державної підтримки через прийняття відповідної бюджетної програми тощо.

Слід також активізувати міжнародне співробітництво, спрямоване на підтримку курортного потенціалу України, на що вказують фахівці [4; 34; 85; 113]. Інноваційні технології міжнародного співробітництва України з метою

забезпечення подальшого розвитку туризму і курортів необхідно здійснювати через [145-149]:

- розширення договірно-правової бази, укладання міжнародних угод міжурядового та міжвідомчого характеру про співробітництво у сфері курортів;

- розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з відповідними інституціями іноземних держав у сфері діяльності курортів, міжнародними туристичними організаціями, у тому числі регіональними,

- відкриття туристичних представництв України за кордоном (на ключових ринках), у тому числі через створення відповідних секторів при торгово-економічних місіях України;

- відновлення бюджетного фінансування відповідних заходів в рамках реалізації відповідної бюджетної програми.

Вказані заходи у випадку їх належної реалізації, створять сприятливі передумови для концентрації наявних організаційно-фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язання найгостріших проблем у сфері курортів та курортної діяльності, збереження та відтворення природно-лікувальних ресурсів, забезпечення захисту економічних інтересів держави від реальних та потенційних загроз у сфері курортів.

Як вже вказувалося, одним із ключових завдань державної політики підтримки розвитку курортів та курортної діяльності має бути стимулювання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги.

При формуванні завдань і заходів державної підтримки курортів та курортної діяльності необхідно враховувати, що мережа санаторно-курортних закладів України у свій час формувалася з урахуванням потреб усього Радянського Союзу і була націлена на обслуговування громадян з усіх радянських республік. Відтак, в Україні сформувалася завелика мережа санаторно-курортних закладів, а кількість місць у цих закладах значно перевищує потребу внутрішнього ринку, що підкріплена платоспроможним

попитом [54, с.299]. Як наслідок – на ринку санаторно-курортних послуг у нижчому ціновому сегменті спостерігається доволі значний (і навіть завеликий) рівень конкуренції, через що окремі заклади вдаються до цінових методів конкурентної боротьби. У результаті страждає якість санаторно-курортних послуг [5; 95].

Таким чином, підтримка платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги залишатиметься ключовим напрямом державної політики розвитку курортів та курортної діяльності. Згідно нашої позиції, яка сформована з урахуванням результатів проведеного дослідження, держава має вжити невідкладних заходів стимулювання платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги (як з боку корпоративного сектору, так і з боку індивідуальних споживачів). Таке стимулювання можна здійснювати через різні інструменти [145-149]:

- стимулювання збільшення обсягів фінансового ресурсу, що спрямовується на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів Фондів соціального страхування;

- поширення у санаторно-курортній галузі програм державно-приватного партнерства, спрямованих на підвищення рівня обслуговування та підтримку привабливого інвестиційного клімату;

- зменшення цін та тарифів на продукти і матеріали, що використовуються при виробництві (наданні) санаторно-курортних послуг акредитованими курортними операторами;

- стимулювання результативної діяльності курортних операторів засобами фіскального регулювання, включаючи надання прямої бюджетної підтримки на розробку родовищ (джерел) унікальних природно-лікувальних ресурсів;

- розширення курортних територій (зон) з урахуванням нормативів антропогенного навантаження, підтримка благоустрою таких територій згідно функціонального призначення;

- податкове стимулювання розвитку курортної інфраструктури.

Потужним засобом збільшення платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги є наведення елементарного порядку у діяльності Фондів соціального страхування, зокрема в напрямі визначення на рівні законодавства обґрунтованих норм (стандартів) витрат фінансових ресурсів, що мають спрямовуватися на закупівлю путівок на санаторно-курортне лікування. Проведений нами аналіз показав, що обсяг фінансового ресурсу, який спрямовуються на оздоровлення застрахованих осіб, у тому числі в частині санаторно-курортного лікування та оздоровлення, визначається без належного обґрунтування, а фактично – без урахування інтересів та потреб застрахованих осіб. Реальний попит на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб не вивчається та не оцінюється, внаслідок чого реальна пропозиція путівок не співпадає з реальним попитом. Отже, значна частина попиту на санаторно-курортних послуги з боку застрахованих осіб не задовольняється, а значна кількість путівок на санаторно-курортне лікування залишається не викупленими. Крім того, попит на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб штучно обмежується через невирішеність питань організаційного характеру, включаючи адміністрування роботи керівних органів Фонду соціального страхування.

З метою підвищення ефективності діяльності Фонду соціального страхування в частині удосконалення механізму задоволення платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб необхідно вжити наступні заходи [145-149]:

- встановити на рівні законодавства норматив (мінімально допустимий розмір) мінімального обсягу фінансових витрат Фонду, що мають бути спрямовані на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне

лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб (приміром, на рівні не менше 15% для Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та не менше 5% для Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України);

- встановити на рівні законодавства норму, що дозволяє фондам соціального страхування закуповувати путівки на санаторно-курортне та відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб на I квартал наступного року у випадку, якщо такі путівки не закуплені в строк до 15 грудня поточного року, але не більше 20% від загального обсягу поточного року;

- розробити методичні рекомендації щодо оцінювання якості санаторно-курортного та відновлювального лікування, реабілітації та оздоровлення застрахованих осіб, з наступним врахуванням отриманих результатів при вирішенні питань щодо переможців тендерних торгів;

- удосконалити процедуру закупівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб, у тому числі скасування норм про застосування до тендерних процедур вимог Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04. 2014 року, а також скорочення термінів (строків) проведення таких процедур з урахуванням специфіки об'єкта закупівлі;

- удосконалити методичні рекомендації щодо рейтингового оцінювання пропозицій санаторно-курортних закладів під час тендерних торгів, зокрема збільшення вагомості чинників якості діагностики, лікування, умов проживання та харчування споживачів санаторно-курортних послуг;

- розробити методичні рекомендації щодо визначення мінімальної вартості (ціни) путівок на санаторно-курортне і відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб (нині мінімальні ціни, що декларуються окремими закладами, не дають змогу надавати якісні послуги на рівні затверджених стандартів);

- зменшити податкове навантаження на санаторно-курортні послуги (послуги акредитованих курортних операторів), у тому числі встановлення пільг по податку на додану вартість, платі на землю та іншим податкам;

- розглянути питання про можливість надання права застрахованим особам вільного вибору санаторно-курортного закладу необхідного профілю (за наявності відповідних медичних показань), з яким фондом соціального страхування укладено відповідний договір, з наступною компенсацією закладу спожитих послуг через безготівковий розрахунок;

- внести зміни до порядку затвердження бюджетів фондів та їх територіальних відділень (дирекцій), зокрема в частині унеможливлення блокування ухвалення зазначених бюджетів внаслідок неявки однієї із сторін соціального діалогу;

- запропонувати Міністерству соціальної політики України та його територіальним органам запровадити дієвий контроль за ефективністю використання коштів фондів соціального страхування, у тому числі на оздоровчі заходи та закупівлю путівок на санаторно-курортне лікування, а також регулярні опитування застрахованих осіб про рівень якості спожитих санаторно-курортних послуг;

- підвищити прозорість діяльності Фонду соціального страхування, забезпечивши право громадян на отримання публічної інформації про результати діяльності та фінансові витрати;

- запровадити механізм регулярного інформування застрахованих осіб в режимі он-лайн про можливості отримання путівок на санаторно-курортне лікування (у тому числі з використанням сучасних комунікаційних технологій через мережу Інтернет),

- розглянути питання про можливість розробки стандартів санаторно-курортного лікування протягом 12 та 15 днів для профілактичного оздоровлення та лікування хворих в стадії ремісії, що дозволить збільшити кількість громадян, які отримали санаторно-курортні послуги;

- проводити широку роз'яснювальну компанію серед застрахованих осіб про їх права на санаторно-курортне лікування, оздоровлення та реабілітацію з використанням коштів Фонду соціального страхування, а також механізм захисту своїх прав та інтересів.

У сучасній літературі є спроби вивчення соціологічних, психологічних та географічних критеріїв моделі поведінки-вподобань споживача курортної послуги, які обов'язково мають бути використанні в маркетинговому аналізі ринку курортної продукції та сервісній сегментації саме в тій мірі, в якій вони формують попит на санаторно-курортну послугу.

За допомогою соціологічного опитування (анкетування) протягом II кварталу 2014 року, в якому було опитано 120 чоловік, з них українців -98 чоловік, та вивчено перелік детермінантних критеріїв, що є аналітичною базою вивчення маркетингової складової сегментування і в подальшому дослідженні – основою поглибленого сегментування ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг, а саме соціально-маркетингова модель побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг. Основні критеріями дослідження нині: демографічна група споживача; соціально-економічні фактори; рівень доходів, рід занять, вид оплати відпочинку; основні поведінкові фактори: за метою придбання, за терміном перебування (оздоровлення та відпочинку), за пріоритетністю місця надання санаторно-курортних послуг. Саме ці критерії є основою маркетингового аналізу ринку споживачів санаторно-курортних та оздоровчих послуг України, що дозволить визначити основні сегменти груп споживачів і проаналізувати тенденції їх розвитку, а також додаткового аналізу на базі основних критеріїв вивчення маркетингової ситуації на ринку санаторно-курортних послуг України.

Після проведення соціологічних опитувань в санаторіях Київської області (санаторій «Жовтень», санаторій «Україна») можна робити ряд маркетингових висновків. Слід зазначити, що соціологічне дослідження

проводилось в санаторно-курортних закладах де лікуються, проходять реабілітацію та профілактику серцево-судинних захворювань, тому віковий спектр визначимо «<20 – 70< р. р.» (додаток б).

Результати впровадження проективної методики «Цінності» дозволяє віднести кожного респондента до одного з типів: пересічні споживачі (нормативні матеріалісти); інтелігенти (натхненні традиціоналісти); незалежні творчі особистості (новатори); кар'єристи (цілеспрямовані прагматики); гедоністи (цінителі задоволення); наслідувачі (конформісти)

Класифікація споживачів за загальною характеристикою, враховуючи розробки зазначених авторів, передбачає їх об'єднання у типові групи за близькістю за наступними критеріями: індивідуальні (насамперед – психологічні) характеристики, риси характеру; особливості соціальної та споживчої поведінки; ціннісні пріоритети – ціннісне поле; стиль життя; амбіції та прагнення; принципи успішності життя; коло спілкування, принципи вибору референтної групи; розподіл часу і характерні форми дозвілля; форми проведення відпустки.

Таблиця 3.6

Загальні показники критеріїв вивчення соціально-маркетингової моделі базових сегментів споживачів курортної послуги

№ з/п	Характерний опис показника	Показники (частка у відсотках до загальної кількості опитаних респондентів)
1	Стать	Жінки 47%, чоловіки 53%.
2	Вікова категорія	<20–35 р.р.–12%, 35–40р.р–14%, 40–45 р.р. – 22%, 45–55р.р. – 27%, 55–70>р.р. – 25 %.
3	Сімейний стан	Одружені – 57%, неодружені – 17%, одружені без дітей – 26%.
4	Рід зайнятості	Пенсіонери – 35%, службовці – 29%, підприємці – 29%, інші – 7%.
5	Освіта	Вища – 67%, неповна вища – 17%, середня спеціальна – 12%, загальна – 4%.
6	Регіон проживання	Північ –9%, південь – 7%, захід – 5%, схід – 7%, центр –71%, не проживають в Україні –1%
7	Що спонукає відвідати санаторно-курортний заклад?	Лікування та профілактика – 79%, новий відпочинок, який лише спробував (ла) – 12%, зміна обстановки – 9%.
8	Що найбільше цікавить в санаторно-курортному закладі?	Ціна – 98%, професіоналізм фахівців – 93%, місце розташування та атракції – 68%, харчування 89%, гостинність та зручності – 72%.
9	Рівень доходів споживача санаторно-курортної послуги	Низькими – 72% Достатніми –19% Високими – 9%
10	Враження споживача санаторно-курортної послуги про інформаційний стан курортів, чи вважає її задовільною	Так – 42% Ні – 58%

Розроблено автором

Згідно з проведеним анкетування можна зробити висновки, що основна частина респондентів найбільш однорідно ставиться до якості послуг, тобто, майже всім групам респондентів цікава якісна карта послуг, що відповідає критеріям ціни – якості. Респондент (споживач) бажає отримати ту якісну послугу, за яку він витратив кошти.

Отже, респондентів більш за все цікавить в санаторно-курортних послугах це ціна наданої послуги (98%) і професіоналізм (93%). Принагідно зазначимо, що харчування в санаторно-курортних закладах займає наступне місце після ціни та якості оздоровлення, (рис. 3.1).

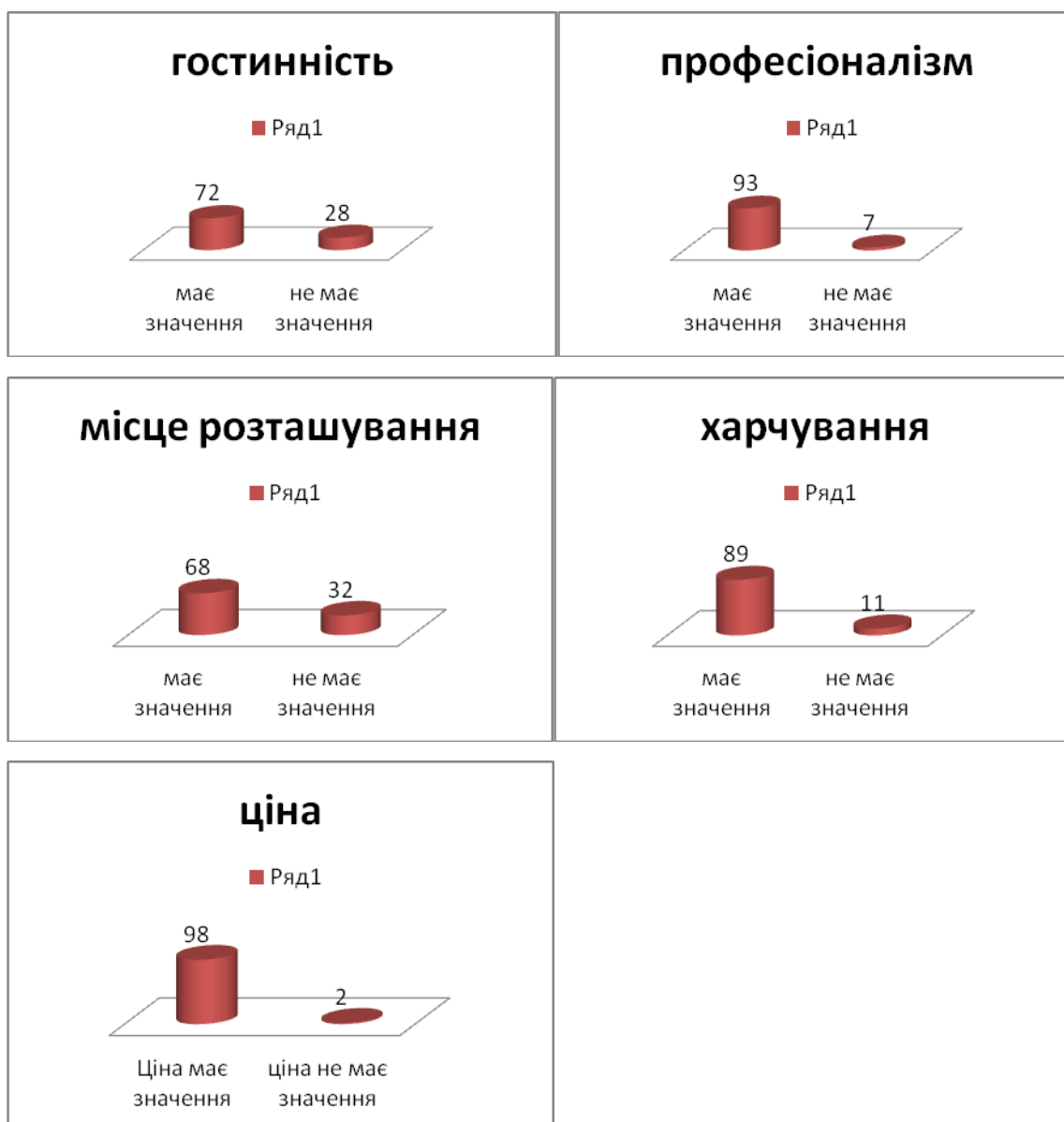

Рис. 3.1. Основні показники формування попиту на санаторно-курортну послугу

На основі проведеного соціологічного опитування споживачів санаторно-курортної послуги (респондентів) можна побудувати модель базових сегментів споживачів санаторно-курортної послуги, яка включає в себе основні соціально-економічні, гендерні та географічні критерії дослідження даного явища (рис. 3.2).

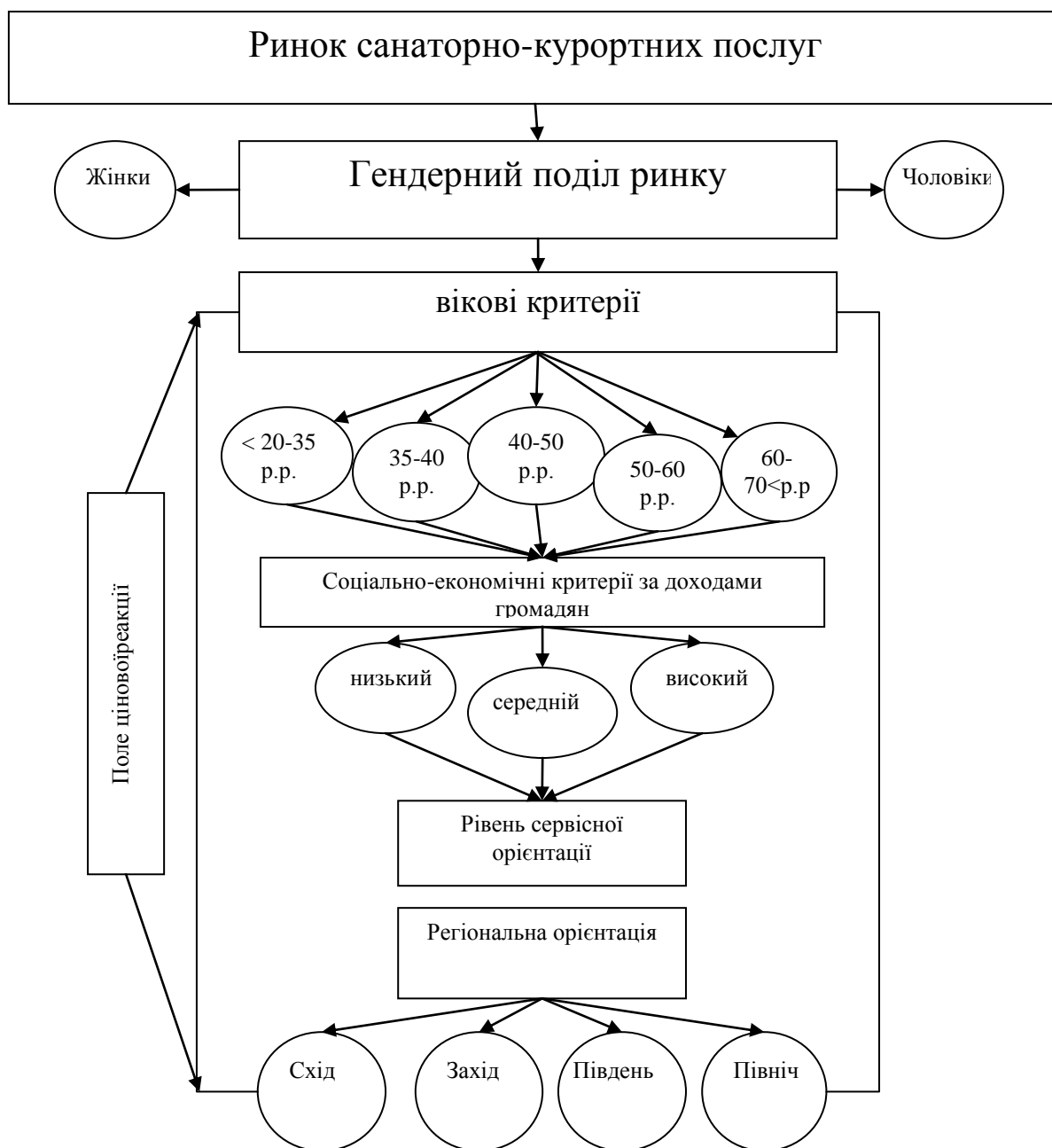

Рис 3.2. Соціально-маркетингова схема побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг

Користуючись розробленою моделлю менеджери та маркетологи матимуть змогу чітко визначити споживача саме тієї послуги, яку вони виробляють. За допомогою визначеної моделі дослідження маркетингового середовища можна створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство. Також дана модель дасть змогу санаторно-

курортним закладам приймати участь в різних соціальних програмах: для інвалідів, пенсіонерів, соціально незахищених верств населення, а ще, як нині є актуальним, для громадян, що приймали участь в бойових діях.

Висновки до розділу 3

На основі узагальнення міжнародного досвіду державної підтримки курортної діяльності виділено перспективні напрями (можливості) використання цього досвіду в Україні:

- проголошення сфери туризму і курортів однією з пріоритетних, яка має розвиватися з використанням інструментарію державної підтримки;

- стимулювання диверсифікації курортного продукту, у тому числі в частині розробки та просування нових лікувально-оздоровчих програм (у тому числі у преміум-сегменті), а також розвиток технологічної бази курортної діяльності;

- організація некомерційного маркетингового просування національного курортного продукту на міжнародному ринку (із використанням можливостей державного апарату);

- запровадження правил про регулярне оприлюднення переліку санаторно-курортних закладів, які успішно пройшли ліцензування та акредитацію (як в цілому, так і за окремими видами послуг).

У розвинутих країнах високу ефективність державної підтримки курортів та курортної діяльності показали такі важелі: податкові пільги (у тому числі звільнення курортних послуг від оподаткування податком на додану вартість), пільгова передача у довгострокову (терміном до 49 років) оренду земельних ділянок під нове будівництво курортних закладів та інших об'єктів курортної інфраструктури, організація інженерно-технічної підготовки територій для курортного будівництва за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, встановлення прискорених (пільгових) ставок податкової амортизації для сучасних основних фондів (у першу чергу

обладнання) вітчизняного виробництва, яке використовується для надання курортних послуг.

Державна підтримка розвитку курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкта регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), має здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми із встановленням відповідних критеріїв результативності. Така програма має передбачати реалізацію низки заходів, спрямованих на адаптацію курортної сфери України до наявних викликів, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також спрямованих на раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз показав, що задекларовані у нормативно-правових актах стратегічні орієнтири розвитку курортів та курортного господарства або не виконуються, або виконуються занадто повільно, а виконання заходів за окремими завданнями навіть не планувалося.

Звертає на себе увагу протиріччя і нині вже на жаль не чинної Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. Тому слід зазначити, що дана програма є досі актуальною і вимагає до себе уваги. При формулюванні мети програми потрібно інституційно визначити поняття «курорт», «курортна територія», «курортна діяльність», «курортне господарство», «курортні послуги», «курортний ринок» та похідних від них, що дозволить акцентувати увагу на недостатній увазі компетентних органів державної влади та управління до проблем розвитку курортів та курортної діяльності. Визначені авторами Концепції варіанти розв'язання проблемних питань є декларативними і не ґрунтуються на вимогах законодавчих та інших нормативно-правових актів. У концепції вказано очікувані результати виконання Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на

період до 2022 року, серед яких не наведено жодного, який стосувався би сфери курортів (курортних територій) та курортного господарства.

Слід створити Державний кадастр природних лікувальних (курортних, рекреаційних) ресурсів, який дасть змогу провести інвентаризацію та оцінку наявних ресурсів, а також визначити об'єкти та межі їх можливого захисту (включаючи нагляд за раціональним використанням ресурсів). У результаті органи державного регулювання можуть отримати потужний управлінський інструмент для коригування державної політики у сфері курортів та курортної діяльності, а в перспективі – корегування попиту на курортні послуги через специфічні економічні інструменти.

Для досягнення цих завдань необхідно вжити наступних заходів:

- запровадження механізмів надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки акредитованим курортним операторам та іншим суб'єктам підприємництва, що надають курортні послуги;
- удосконалення механізмів ліцензування та акредитації курортних операторів, у тому числі із проведенням ретроспективного аналізу якості наданих ними послуг;
- поширення практики застосування міжнародних (інноваційних за змістом) стандартів у сфері курортного господарства, у тому числі шляхом: забезпечення гармонізованих із структурами ЄС процедур щодо контролю якості, сертифікації послуг, забезпечення безпеки та гарантування прав споживачів курортних послуг та інше.

Обґрунтовано низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності фондів соціального страхування в частині удосконалення механізму задоволення платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги з боку застрахованих осіб.

ВИСНОВКИ

1. Передумовою для організації курортної діяльності в Україні є наявність унікальних (специфічних) курортних ресурсів. Як доводять дослідження, курортна (санаторно-курортна) діяльність є відносно самостійним видом економічної діяльності, що спрямована на виробництво та надання послуг громадянам із лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань шляхом науково обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів, предметом якої є територіальна організація курортного господарства. Курортна діяльність виконує три ключові функції: медико-біологічну, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні споживачів курортних послуг, соціально-культурну та економічну (відновлення працездатності споживачів, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів).

2. Встановлено, курортні послуги надаються у сфері особистого споживання і належать до категорії соціально-культурних та оздоровчих послуг, зміст яких полягає у збереженні та примноженні фізичного здоров'я споживачів, покращенні її психоемоційного стану, утвердженні здорового способу життя. Курортна послуга, як вид економічного блага, наділена певними особливостями, має нематеріальний характер, її виробництво і споживання невіддільне, нездатність до зберігання та транспортування, мінливість. Виокремлення специфічних особливостей курортної послуги, таких як її виробництво можливо лише на певній території – курорті, споживання можливо, якщо споживач має для цього певні медичні показання (або принаймні відсутність медичних протипоказань), індивідуальність споживання, залежно від стану здоров'я, віку, статі та інших особливостей споживача, дозволило сформулювати рекомендації для проектування

методичних підходів економічного оцінювання курортних ресурсів, а також внести пропозиції щодо посилення соціальної спрямованості курортної діяльності.

3. Визначено, що регулювання курортної діяльності – це вплив компетентних органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної соціально-економічної політики у сфері розвитку курортів. Основою економічного регулювання курортного (санаторно-курортного) бізнесу, ґрунтуючись на стратегії і тактиці курортної політики, є організаційно-економічний механізм, який зводиться до встановлення певних методів, правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або опосередковано впливають на параметри діяльності курортних закладів і є складовою системи економічних відносин, що визначає загальний порядок провадження курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів.

4. На основі дослідження систематизовано інструменти регулювання курортної діяльності, як конкретного способу впливу держави задля підтримки та збалансованості розвитку курортної сфери з урахуванням інтересів держави, суспільства, бізнесу і споживачів. Зокрема виділено інструменти регулювання економічної активності споживачів; інструменти регулювання економічної активності виробників та заходи регулювання загального та спеціального характеру, що пов'язані з підтримкою підприємництва у сфері курортного бізнесу, а також дбайливим використанням рекреаційних ресурсів та необхідністю їхнього збереження для майбутніх поколінь, методика використання яких дозволить покращити функціонування організаційно-економічних механізмів реалізації державної політики у сфері курортів та санаторно-курортної діяльності, координацію та взаємодію між органами державної влади і місцевого самоврядування з питань розвитку курортних територій, управління курортними ресурсами

країни, покращити нормативно-правове, інформаційно-аналітичне та методичне забезпечення їх діяльності, інституційні умови для залучення системних інвестицій, передових інновацій, новітніх технологій у розвиток санаторно-курортного бізнесу.

5. На основі дослідження міжнародного досвіду та імплементації кращих міжнародних стандартів удосконалено методичні підходи до організації функціонування інституцій соціального страхування на основі впровадження в діяльність Фондів соціального страхування сучасних управлінських технологій, які значною мірою вплинуть на формування платоспроможного попиту на курортні послуги, і матимуть позитивний соціальний ефект у вигляді зниження захворюваності соціально вразливих груп населення, пришвидшення відновлення працездатності працюючих громадян, поліпшення показників відновлювального (реабілітаційного) лікування.

6. Обґрунтовано, що державна підтримка розвитку курортів та курортної діяльності, враховуючи особливості об'єкта регулювання (природна, економічна, лікувальна сфери), повинна здійснюватися на основі програмно-цільового методу управління, який передбачає розробку Державної цільової комплексної програми зі встановленням відповідних критеріїв економічної та соціальної результативності. Виконання рекомендованої програми забезпечить реалізацію низки заходів, спрямованих на адаптацію курортної сфери України до наявних викликів, забезпечення гармонійного розвитку курортів на основі врахування інтересів різних суб'єктів, а також раціональне використання, збереження та примноження національного курортного потенціалу.

7. Для підвищення ефективності регулювання розвитку курортів та курортного господарства обґрунтовано пропозиції з питань удосконалення механізму реалізації курортних послуг застрахованим особам, який стимулюватиме попит на курортному ринку. З цією метою обґрунтовано

низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності фондів соціального страхування та передбачено державну підтримку збільшення обсягів їх фінансового ресурсу, що спрямовується на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів фондів соціального страхування.

8. На основі проведеного соціологічного опитування споживачів санаторно-курортної послуги (респондентів) розроблено соціально-маркетингову схему побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних послуг, за допомогою якої при дослідженні маркетингового середовища можна буде створювати програми розвитку санаторно-курортних закладів, розробляти рекламні заходи саме для тих категорій споживачів, в яких зацікавлене підприємство, брати участь в різних соціальних програмах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Аакер Д.А. Стратегическое рыночное управление / Д.А. Аакер; [под общ. ред. Ю.Н. Каптуревского; пер. с англ. С. Жилбцова;]. – [6-е изд.]. – СПб.; Минск.: Питер, 2002. – 544 с.
2. Агалаков Н.М. Рекреационный бизнес и основные факторы обеспечения его конкурентоспособности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/agalakov.htm
3. Айнабек К. Критериальный подход к оценке эффективности менеджмента сферы услуг / К. Айнабек, М. Жумабекова // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 6. – С. 8-13.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм / А.Ю.Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 470 с.
5. Андрушко И.О. Создание системы качества услуг в санаторно-курортном хозяйстве / И.О.Андрушко // Культура народов Причерноморья. - 2009. - №161. - С.11-12.
6. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И.Ансофф. – СПб: Питер, 1999. – 416 с.
7. Артьомова Т.І. Умови забезпечення життєстійкості господарських суб'єктів у нестабільному економічному середовищі / Т.І. Артьомова // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2010. – № 1. - С.52-54.
8. Артюхова І.В. Маркетингові інструменти забезпечення конкурентоспроможності підприємства санаторно-курортного комплексу / І.В.Артюхова // Культура народов Причерноморья. - 2008. - №144. - С.21-23.
9. Асланов Д.И. Основное содержание санаторно-курортной деятельности в контексте экономической науки / Д.И. Асланов // Российское предпринимательство. –2011. –№ 9, вып. 2 (192). –С. 115-118.

10. Бабов К.Д. Передумови та перспективи розвитку курортного комплексу України / К.Д. Бабов, С.В. Омецинський, С.В.Леонова // Український географічний журнал. – 2005. – №2. –С. 67-69.
11. Балабанові О.І. Передумови підвищення конкурентноздатності санаторно-курортної галузі України [Електронний ресурс] / О.І. Балабанова. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/balabanova2.htm.
12. Бейлик О.О. Рекреаційна географія: навч.-метод. комплекс дисципліни / О.О. Бейлик. - К. : Обрії, 2007. - 96 с.
13. Бейлик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України[Текст] / О.О. Бейлик. - К.: ВЦ КНУ, 2001. - 396 с.
14. Бекирова С.Э. Механізм регулювання розвитку рекреационного комплекса Украины / С.Э.Бекирова // Культура народов Причерноморья. - 2011. - №216. - С.13-16.
15. Бережна І.В. Проблеми оцінки рекреаційного потенціалу [Електронний ресурс] / І.В.Бережна. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/berezhna.htm.
16. Блауг М. 100 великих економістів после Кейнса / М.Блауг. — СПб.: Економікус, 2009. — 384 с.
17. Бобирєва О.В. Необхідність державного регулювання діяльності рекреаційних підприємств / О.В.Бобирєва // Теоретичні і прикладні питання економіки. – 2003. - № 2. – С. 327-330.
18. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности / А.Г.Бобкова. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – 308 с.
19. Бойко М.Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: монографія / М.Г.Бойко. – К.: КНТЕУ, 2010. – 524 с.
20. Бойко Є.О. Удосконалення державного управління рекреаційного бізнесу [Електронний ресурс] / Є.О.Бойко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bojko3.htm.

21. Букреев И.А. Оценка системы реализации рекреационного потенциала / И.А.Букреев // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 7. – С.275-283.
22. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
23. Васильєв О. Синергетичні підходи в антикризовому регулюванні / О.Васильєв // Економіка України. – 2010. - № 9. – С. 34-42.
24. Васильчик С.В., Жидяк О.Р. Інноваційний розвиток спеціалізованих підприємств рекреаційної індустрії та їх вплив на аграрну сферу/Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького Том 15 № 2(56) 2013 р. с. 37
25. Васильчик С. Проблеми економіки та заходи протидії тіньовим проявам у сфері туристичного бізнесу [Текст] / С.В. Васильчак, А. Кос // Розвиток індустрії гостинності в умовах глобалізаційних процесів: економічні та фінансові аспекти: збірник матеріалів Міжвузівської науково-практичної конференції (28 березня 2013 р. – Львів : ЛІЕТ, 2013 – С. 51 – 53.
26. Ведмідь Н.І. Санаторно-курортний комплекс: сервісне управління: монографія / Н.І.Ведмідь. – К.: КНТЕУ, 2013. – 536 с.
27. Ведмідь Н.І. Інтегральна оцінка ефективності сервісного управління санаторно-курортних та оздоровчих підприємств / Н.І.Ведмідь // Бізнес-Інформ. – 2013. - № 8. – С. 331-336.
28. Ведмідь Н.І. Сучасний стан санаторно-курортної галузі України [Електронний ресурс] / Н.І.Ведмідь. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/vedmid3.htm.
29. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. / В.В.Величко. – Х.: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.

30. Виханский О.С. Стратегическое управление: учеб. / О.С.Виханский.- [2-е изд.]. – М.: Гардарики, 1999. – 386 с.
31. Власова Н.М. Система организации эффективного управления персоналом предприятий в условиях рыночной экономики / Н.М. Власова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - № 6. – С. 54-59.
32. Гаєк Ф.А. Конституція свободи[Текст] / Фрідріх А. Гаєк; [пер. з англ. М. Олійник, А. Королишин]. – Львів : Літопис, 2002. – 556 с.
33. Гайдук А.Б. Інтегрований туристичний концерн – сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації / А.Б.Гайдук // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 204-211.
34. Гайдук А.Б. Процеси глобалізації та концентрації як фактор розвитку європейського та світового туристичних господарств / А.Б.Гайдук // Регіональна економіка. – 2003. –№ 1. – С. 227-233.
35. Гальчинський А.Є. Основи економічної теорії: підруч. / А.Є. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. – К.: Вища освіта, 1995. – 471 с.
36. Головерова Н.В. Фінанси санаторно-курортних підприємств України / Н.В. Головерова, О.Г.Єрмоленко // Культура народів Причорномор'я. - 2010. - №179. - С.48-50.
37. Грищенко І.М. Комерційна діяльність посередницьких підприємств: монографія / І. М. Грищенко. – К. : Грамота, 2009. – 448 с.
38. Гріценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки / А. Гріценко // Економіка України. – 2010. – №4. – С. 37-47.
39. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій: монографія / П.В. Гудзь. – Донецьк: ІЕПД, 2001. – 270 с.
40. Гулич О.І. Концептуальна модель екологічно збалансованого рекреаційного природокористування та ринкові механізми: шляхи

- інтеграції / О.І. Гулич // Регіональна економіка. – 2010. - № 3. – С. 122-128.
41. Добуш Ю.Я. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних послуг / Ю.Я.Добуш // Економіка розвитку. - 2008. - №3, т.2. - С.253-260.
 42. Должикова-Поліщук Л.В. Особливості та тенденції управління туристичною діяльністю / Л.В. Должикова-Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 9. – С.103-112.
 43. Друкер П. Классические работы по менеджменту / П. Друкер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. –220 с.
 44. Друкер П. Теория бизнеса / П. Друкер // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. – 2002. - № 4. – С. 3-40. – (Серия 8 “Менеджмент”)
 45. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 1. / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
 46. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / [за ред. А.А. Мазаракі]. – К.: КНТЕУ, 2011. – 296 с.
 47. Євдокименко В.К. Рекреація і туризм: управління ендогенно орієнтованим розвитком в умовах глобальних взаємовпливів [Електронний ресурс] / В.К. Євдокименко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. - 2011. – Вип. IV (44). – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/yevdokymenko.htm.
 48. Єрмаченко В.Є. Удосконалення системи збору первинних даних як одне із завдань забезпечення планування стратегічного розвитку туристичної галузі України / В.Є. Єрмаченко, Н.А. Дехтяр, С.В. Знахур // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 3. – С. 401-414.

49. Забуранна Л.В. Основні тенденції розвитку сучасного туристичного ринку України / Л.В. Забуранна // Економіка і управління. – 2011. - № 2. – С. 61-68.
50. Закон України “Про курорти” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
51. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
52. Закон України “Про захист прав споживачів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // [http: www.profcom.sumdu.edu.ua](http://www.profcom.sumdu.edu.ua)
53. Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
54. Захарін С.В. Інноваційне забезпечення розвитку туризму і курортів / С.В. Захарін // Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки: монографія / [за ред. Л.І.Федулової]. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 295-311.
55. Захарін С.В. Перспективи інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку сфери туризму і курортів / С.В. Захарін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 4. – Т. 2. Економічні науки. – С.122-126.
56. Захарченко П.В. Динамические модели управления предложением курортно-рекреационных услуг [Электронный ресурс] / П.В. Захарченко. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/zaharchenko.htm
57. Зорин И.В. Энциклопедия туризма / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2000 – 610 с.
58. Иванов Н.Н. Управление сферой услуг: инфраструктурный подход: монография / Н.Н. Иванов. – СПб: ГУЭФ, 2001. – 579 с.

59. Ильина Е.Н. Туроперарайтинг: организация деятельности: монография / Е.Н.Ильина. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 398 с.
60. Ігнатієва І. Стратегічний менеджмент: підруч. / І.Ігнат'єва. – К.: Каравела, 2008. – 480 с.
61. Іллюшина О.М. Результати фінансово-економічної діяльності курортно-туристичних підприємств як індикатор ефективності використання кадрового забезпечення курортно-туристичного регіону / О.М.Ілюшина // Сталий розвиток економіки. - 2012. - №4 (14). - С.135-140.
62. Історія курорту Хмільник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khmilnyk-zdrav.com.ua/pro-sanatoriya/istoriya-kurortu-hmilnik-1449.html>
63. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні [Електронний ресурс] / Г.В. Казачковська. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kazachkovska.htm.
64. Карсекін В.І. Економіко-організаційні проблеми розвитку лікувально-оздоровчих закладів туристичної сфери в Україні / В.І. Карсекін, Л.М.Гопкало // Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: Перспективи культурного та економічного розвитку: пр. Міжнар. Конгресу. - Трускавець, 2000. - С. 223-226.
65. Кислий В.М. Аналіз передумов формування ринку рекреаційних послуг в Україні / В.М. Кислий, Г.М.Шевченко // Механізм регулювання економіки. - 2007. - №2. - С.27-36.
66. Киф'як О. Основні напрямки регулювання рекреаційно-туристичного сектору економіки України [Електронний ресурс] / О. Киф'як. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kyfjak_o.htm.
67. Кіндрацька Г.І Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / Г.І. Кіндрацька. – К.: Знання, 2010. – 406 с.

68. Клейнер Г.Б. Стратегия предприятия: учеб. / Г.Б. Клейнер. – М.: Дело, 2008. – 568 с.
69. Кобанець Л.О. Динаміка сучасного світового розвитку рекреаційної діяльності / Л.О. Кобанець // Вісник ДІТБ. - 2006. - №10. - С.140-149. – (Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)).
70. Ковальський М.Р. Державне управління землями рекреаційного призначення / М.Р.Ковальський // Економіка України. – 2014. - № 12. – С. 67-73.
71. Козловські М.В. Інноваційні складові трансформацій туристичних підприємств / М.В. Козловська // Економіка і управління. – 2011. - № 4. – С. 50-55.
72. Колективні засоби розміщування в Україні [Електронний ресурс]: стат. бюл. / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
73. Костенко Г.П. Державне регулювання розвитку санаторно-курортних закладів / Г.П.Костенко // Вісник ДІТБ. - 2009. - №13. - С.70-74. – (Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому).
74. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
75. Корнилова О.В. Інтелектуальний капітал як вагомий ресурс економічного розвитку / О.В. Корнілова, О.Ю. Кліменко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 4. – С. 165-172.
76. Котлер Ф. Основы маркетинга: [пер. с англ.] / Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д. – [2-е европ. изд.]. – М.; СПб.; К.: Вильямс, 2000. – 944 с.

77. Кравців В.С., Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери: [наук. вид.] / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач. - Львів: ІРД НАН України. - 1999. - 78 с.
78. Кремень В. Г. Філософія управління: підруч. / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – [Вид. 2-ге, доп. і перероб.] – Х.: НТУ «ХПІ», 2008. – 524 с.
79. Курорты: энцикл. словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 278 с.
80. Лавок К. Маркетинг послуг: персонал, технологии, стратегии / К. Лавлок. – М. Вильямс, 2005. – 348 с.
81. Лебедев К.А. Маркетинговые технологии стимулирования рекреационно-туристического потенциала регионов / К.А. Лебедев // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 11. – С.186-190.
82. Лимонов В.И. Особенности включения санаторно-курортной сферы в рыночные отношения / В.И. Лимонов // Российское предпринимательство. - 2010. - №7, вып.2(163). - С.145-148.
83. Логвина Е.В. Развитие санаторно-курортной сферы - одно из приоритетных направлений рекреации / Е.В. Логвина // Культура народов Причерноморья. - 2012. - №220. - С.60-64.
84. Лугінін О.Є. Статистика: підруч. / О.Є. Лугінін. - Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 608 с.
85. Луцишин Н.П. Економіка й організація міжнародного туризму / Н.П. Луцишин, П.В. Луцишин. – Луцьк, 2003. – 620 с.
86. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: геопросторові аспекти / О.О.Любіцева. – К.: Альтпрес, 2003. – 229 с.
87. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В.Панкова, В.І.Стафійчук. -К.: Альтерпрес, 2007. - 369 с.

88. Макарычева Е.А. Развитие рекреации в соответствии с концепцией устойчивого развития [Электронный ресурс] / Е.А.Макарычева // Теория и практика физической культуры. – 2000. - №8. – Режим доступа к журн.: http://tourlib.net/statti_tourism/makarycheva.htm.
89. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підруч. / М.П. Мальська, Н.В.Антонюк, Н.М.Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
90. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика / М.П.Мальська, В.В.Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007 . – 424 с.
91. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru>.
92. Мартиненко М.М. Стратегічний менеджмент: підруч. / М.М.Мартиненко, І.А. Ігнат'єва. – К.: Каравела, 2006. – 320 с.
93. Масляк П.О. Країнознавство: підруч. / П.О. Масляк. – [2-ге вид., випр. і доп.] - К.: Знання, 2008. - 293 с.
94. Матвієнко А.Т. Науково-практичний коментар до Закону України “Про туризм” / А.Т.Матвієнко, І.В.Приянчук, М.А.Лесик. – К.: Науково-дослідний інститут туризму і курортів, 2006. – 212 с.
95. Матвійчук В. М. Упровадження в Україні стандартів якості соціальних послуг населенню / В.М.Матвійчук // Фінанси України. – 2014. - № 6. – С. 7-18.
96. Мельник О.М. Асортиментна стратегія ефективності туристичних організацій / О.М.Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №8. – С. 140-144.
97. Мендела І.Я. Вплив факторів зовнішнього середовища на формування системи продажу туристичних послуг / І.Я. Мендела // Матеріали першій всеукраїнській науковій web-конференції молодих учених «Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях». – Симферополь : ДИАЙПИ, 2010.– С. 200–201.

98. Мендела І.Я. Принципи стратегічного управління в готельному бізнесі / І.Я. Мендела // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Можливості та перспективи забезпечення стійкого економічного розвитку України: проблеми та шляхи вирішення». – К., 2012. – С. 83–84.
99. Мигалина Ю.Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні [Електронний ресурс] / Ю.Ю.Мигалина. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna2.htm
100. Мильне Б. Теория организаций [Текст] / Б.Мильнер. - М., 1999. – 482 с.
101. Михасюк І. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А.Мельник, М.Крупка. – Львів: ЛНУ ім.І.Франка, 2000. – 592 с.
102. Морозов М.А. Макроэкономика туристической индустрии / М.А.Морозов, Н.Ю.Володоманова. – М.: Университетская книга, 2002. – 430 с.
103. Мочерний С.В. Методология экономического исследования / С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
104. Мягков П.А. Малые предприятия / П.А. Мягков. – М.: Кондор, 1992. – 189 с.
105. Надрага В.І. Соціальні ризики в контексті євроінтеграційних стратегій України / В.І. Надрага // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9. – С. 325-332.
106. Наумова С.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме [Электронный ресурс] / С.А.Наумова. – Режим доступа: http://tourlib.net/books_tourism/naumova.htm.
107. Николаенко Д.В. Рекреационная география [Текст] / Д.В. Николаенко. – М.: Центр, 2001. - 321 с.
108. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку [Електронний ресурс]: стат. бюл. / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

109. Осауленко О.Г. Національна статистична система: монографія / О.Г. Осауленко. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 415 с.
110. Оскольський В.В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України / В.В. Оскольський // Економіка України. – 2014. - № 11. – С. 5-15.
111. О природных лечебных ресурсах, лечебно-оздоровительных местностях и курортах [Электронный ресурс]: Федеральный закон Российской Федерации. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/10108541/#help>.
112. Павлюк К.В. Децентралізація в системі фінансування охорони здоров'я / К.В.Павлюк, О.В.Степанова // Фінанси України. – 2015. - № 4. – С. 67-85.
113. Папирян Г.А. Международные экономические отношения. Экономика туризма / Г.А.Папирян. - М.: Финансы и статистика, 2000. - 208 с.
114. Пахля А. Инвестиционный потенциал Украины в сфере индустрии гостеприимства / А.Пахля // Готельний бізнес України: матер. І Міжнар. конф. “Отель-2006. Готельний бізнес України. Інвестиції. Будівництво. Управління”. – К., 2006. – С. 11-13.
115. Перетятко І.І. Рекреаційні ресурси України та проблеми їх раціонального використання / І.І.Перетятко // Перехідні економічні системи. - 2001. - Вип.4. - С.297-299.
116. Перспективні напрями та науково-методичні рекомендації розвитку внутрішнього туризму у 2006-2011 роках. – К.: Укрпрофтур, 2006. – 220 с.
117. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

118. Покропивний С.Ф. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність / С.Ф.Покропивний, В.М.Колот. – К.: Вища школа, 1998. – 288 с.
119. Полухіна А.М. Проблеми розвитку сільського туризму в регіонах Росії / А.М.Полухіна, В.В.Лежнін // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 2. – С. 238-243.
120. Полухіна А.М. Розвиток підприємництва та державне регулювання: на прикладі сфери туризму / А.М.Полухіна // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 1. – С. 123-129.
121. Пономарев О.И. Санаторно-курортные организации: особенности, задачи, проблемы и их решение / О.И. Пономарев // Российское предпринимательство. - 2009. - №6, вып.2(137). - С.144-148.
122. Портер М. Международная конкуренция: [учеб.: пер. с англ.] / М.Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
123. Просянчук В.Л. Діагностування трудової активності персоналу / В.Л. Просянчук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 5. – С. 351-358.
124. Пузирьова П.В. Матриця ключових стратегій в управлінні фінансовим потенціалом промислових підприємств / П.В.Пузирьова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - № 6. – С. 151-156.
125. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты: [науч. изд.] / [под ред. В.К. Мамутова]. – К.: Наукова думка, 1992. – 143 с.
126. Рихлицька З.М. Розвиток сільського туризму зарубіжних країн: досвід для України / З.М.Рихлицька // Економіка і управління. – 2012. - № 1. – С. 63-67.
127. Румянцев А.П. Світовий ринок послуг: навч. посіб. / А.П. Румянцев, Ю.О. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 456 с.
128. Рядова Т.А. Маркетингове забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної системи [Електронний ресурс] / Т.А. Рядова // Економіка.

- Управління. Інновації: електрон. наук. фах. вид. / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир. - 2012. - №1 (7). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_47.pdf.
129. Савоста О. Стратегія розвитку курортів України: доцільність та актуальність / О. Савоста // Ефективність державного управління. - 2008. - Вип. 16/17. - С.365-371.
 130. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади (1990-2014) [Електронний ресурс]: експрес-вип. / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 131. Свиридова Н.Д. Развитие туризма в регионе как объект государственного управления / Н.Д.Свиридова // Актуальные проблемы экономики. – 2005. – № 2. – С. 18-21.
 132. Семенов В.Ф. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В.Ф.Семенов, В.М. Мозгальова, І.В.Давиденко // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 78-89.
 133. Сенин В.С. Организация международного туризма / В.С. Сенин. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 288 с.
 134. Сердюк О.І. Вивчення особливостей споживацького попиту як інструмент маркетингових технології реалізації санаторно-курортних послуг [Електронний ресурс] / О.І.Сердюк. – Режим доступу: <http://ukrzdrav.com/images/stories/kharkiv-serdyuk-zhovten.pdf>.
 135. Смаль І.В. Туристичні та санаторно-курортні кластери в Україні: перспективи та проблеми створення / І.В. Смаль // Туристично-краєзнавчі дослідження. - К., 2002.- Вип. 4.- С. 214-228.
 136. Смаль І.В. Основи географії рекреації та туризму: навч. посіб. / І.В. Смаль. -Ніжин: НДПУ, 2004. - 105 с.
 137. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – [2-е изд.]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1982. – 930 с.

138. Современный экономический словарь / Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: Инфра-М, 1996. – 496 с.
139. Солдатова С.А. Экономическая оценка рекреационных ресурсов как основа рационального природопользования / С.А.Солдатова // Культура народов Причерноморья. - 2001. - №25. - С.164-170.
140. Соціальна економіка: навч. посіб. / [О.О.Беляєв, М.І. Диба, В.І.Кириленко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2014. – 481 с.
141. Статистичний щорічник України за 2013 рік: стат. вид. / [за ред. О.О. Осауленка]. – К.: Держстат, Август-Трейд, 2014. – 656 с.
142. Стафійчук В.І. Рекреалогія [Текст] / В.І. Стафійчук. - К.: Альтпрес, 2006. - 263 с.
143. Стеченко Д.М. Формування стратегії диверсифікованого розвитку санаторно-курортних центрів / Д.М.Стеченко, О.Г.Розметова // Вісник ДІТБ. - 2007. - №11. - С.31-35. – (Серія: Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері)).
144. Столяренко А.В. Эффективность деятельности санаторно-курортного комплекса: методологические основы / А.В.Столяренко // Культура народов Причерноморья. - 2012. - №238. - С.93-95.
145. Субота М.В. Інноваційні підходи до стимулювання розвитку курортів / М.В.Субота // Проблеми науки. – 2012. - № 12. – С. 28-32.
146. Субота М.В. Стратегічні орієнтири державної політики стимулювання розвитку курортної діяльності / М.В.Субота // Економічний вісник університету. – 2013. - № 20/2. – С. 353-358.
147. Субота М.В. Державна підтримка інновацій у курортній справі / М.В.Субота // Проблеми науки. – 2013. - № 2. – С. 8-12.
148. Суббота Н.В. Формирование рынка курортных услуг: взаимодействие государства и регионов / Н.В.Субота // Эффективность функционирования и развития региона как социально-экономической

- системы: социально-экономический потенциал: сб. науч. тр. – Пермь: Западно-Уральский институт экономики и права, 2013. – С. 351-355.
149. Субота М.В. Розвиток людського потенціалу корпоративного сектору через удосконалення економічного механізму використання коштів соціального страхування на санаторно-курортне лікування та оздоровлення працівників / М.В.Субота // Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій: колект. моногр. – К.: КНЛУ, 2014. – С. 92-103.
 150. Тарнавська Н.П. Менеджмент: теорія та практика: підруч. / Н.П. Тарнавська, Р.М. Пушкар. – Тернопіль: ТНЕУ, 1997. -476 с.
 151. Тельнова А.В. Совершенствование процесса стратегического планирования на предприятии / А.В. Тельнова, В.Л. Безбожный // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - № 8. – С. 235-242.
 152. Ткач А.А. Інституціональна економіка: навч. посіб. / А.А.Ткач. – К.: ЦУЛ, 2007. – 304 с.
 153. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І.Ткаченко. - К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. - 463 с.
 154. Ткаченко Т. Особливості управління закладами санаторно-курортної сфери / Т.Ткаченко, С. Костін // Вісник Львівського університету. - 2008. - Вип.24. - С.121-127. – (Серія «Міжнародні відносини»).
 155. Ткачук С.В. Специфіка формування продуктової політики підприємств сфери послуг / С.В.Ткачук, С.А.Стахурська, В.О. Стахурський // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С.220-228.
 156. Томпсон А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: [учеб.: пер. с англ.] / А.Томпсон, А.Стрикленд; [под ред. Л.Г.Зайцева, М.И.Соколовой]. – М.: Банки и биржи, 1998. – С. 410.

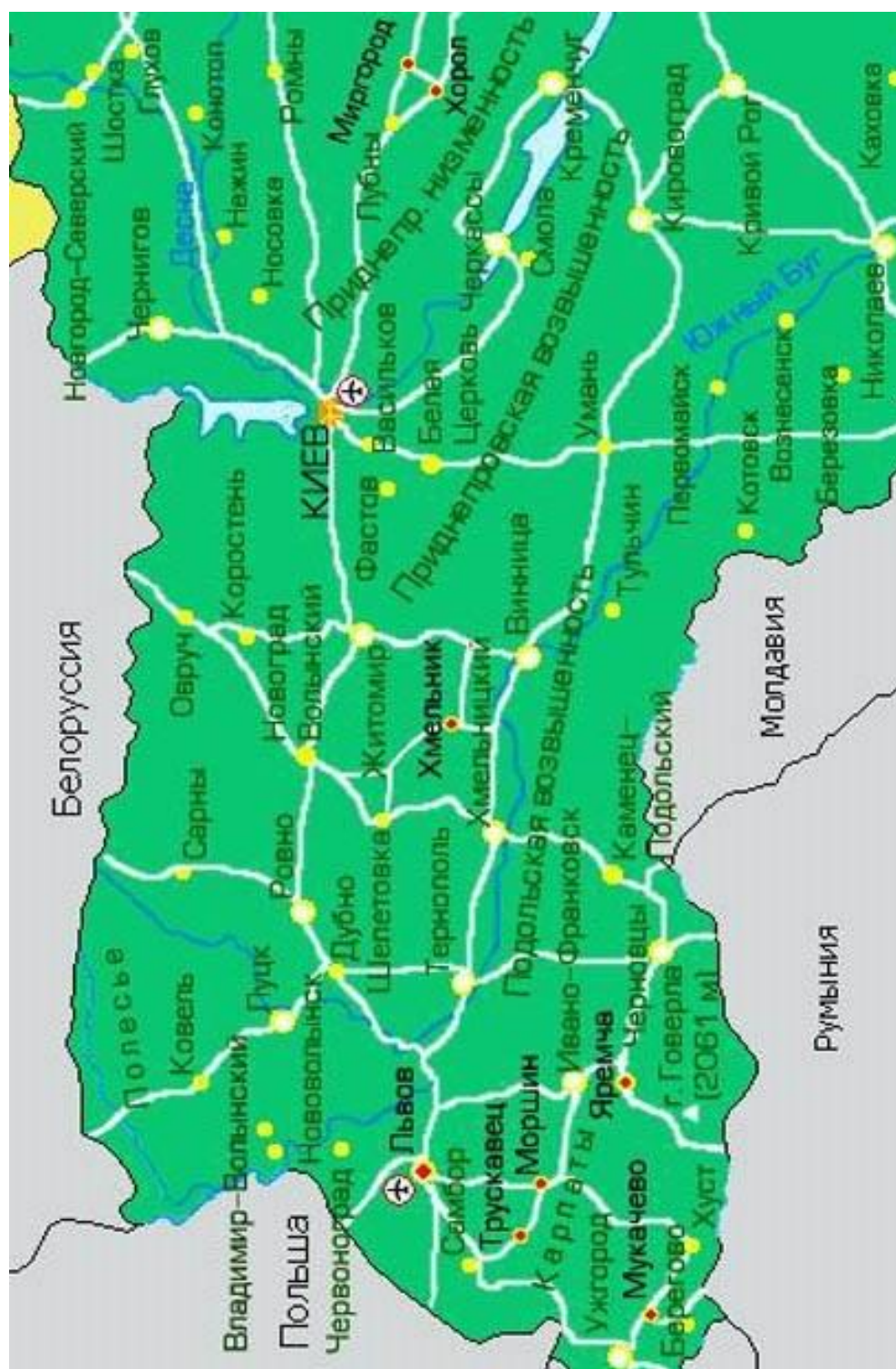
157. Туристична діяльність в Україні [Електронний ресурс]: стат. бюл. / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
158. Україна у вимірі економіки знань: монографія / [за ред. В. М. Гейця]. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
159. Укрпрофоздоровниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrzdrav.com/2013-12-03-12-40-05/zagalna-informatsiya.html>.
160. Управление организацией: учеб. / [под ред. А.Г.Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Саломатина]. – [2-е изд., перераб. и доп.] - М.: Бизнес-книга, 2000. – 785 с.
161. Ушаков Е.П., Оценка стоимости важнейших видов природных ресурсов: метод. рек. / Е.П. Ушаков, С.Е.Охрименко, Е.В.Охрименко. – М.: РОО, 1999. – 72 с.
162. Федулова Л.І. Сучасні концепції менеджменту: монографія / Л.І.Федулова. – К.: ЦУЛ, 2007. – 348 с.
163. Хоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 311 с.
164. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Звітність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/category/916775>.
165. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. / Н.В.Чорненька. – [3-тє вид., доп. і перероб.]. – К.: Атіка, 2008.- 392 с.
166. Шаблій О. Основи загальної суспільної географії / О. Шаблій. - Л.: ЛШ, 2003. - 443 с.
167. Швец И.Ю. Управление конкурентоспособностью объектов туристического рынка / И.Ю.Швец, Г.М.Колпакова, Ю.В.Евдокимова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 5. – С. 250-257.
168. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підруч. / З.Є.Шершньова, С.В.Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 358 с.

169. Шморгун Л.Г. Менеджмент організацій: навч. посіб. / Л.Г.Шморгун. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 565 с.
170. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер; [пер. с англ.: В. С. Антономова и др.]. – М. : Эксмо, 2008. – 864 с. – (Антология экономической мысли).
171. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособ. / [под ред. А.П.Градова]. – [3-е изд., испр.]. – СПб.: СпецЛит, 2000. – 589 с.
172. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособ. / [под ред. А.П.Градова]. – СПб.: Спец Лит, 1995. – 411 с.
173. Энциклопедический словарь по экономике. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 450 с.
174. Янковець Т.М. Вплив організаційної культури на розвиток інноваційного потенціалу підприємства / Т.М.Янковець // Проблеми науки. – 2011. - № 6. – С. 11-16.
175. Ярмолка В.М. Особливості посередницької діяльності на ринку туристичних послуг / В.М.Ярмолка // Економіка і управління. – 2012. - №3 – С. 43-47.
176. Яцук Н.В. Поняття державного регулювання сфери рекреації [Електронний ресурс] / Н.В.Яцук // Держава та регіони. - 2009. - №3. – (Серія: «Державне управління»). – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/yacuk.htm
177. Ansoff H.I. Strategic issue management / H.I.Ansoff // Strategic Management Journal. – 1970. - № 1. – P. 131-148.
178. American Plan resorts among last of vanishing breed // Associated Press(CNN.com). - June 28, 2007. – 26 p.
179. ClimateChange&Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sdt.unwto.org/en/content/climate-change-tourism>.

180. Drucker P.F. The theory of business / P.F.Drucker // Harvard Business Review. – 1994. – Sept.-Okt. – P. 95-104.
181. Exports from international tourism rise to US\$ 1.5 trillion in 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://media.unwto.org/press-release/2015-04-15/exports-international-tourism-rise-us-15-trillion-2014>.
182. International tourist arrivals up 4% in the first four months of 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://media.unwto.org/press-release/2015-07-08/international-tourist-arrivals-4-first-four-months-2015>.
183. Montgomery C.A. The board's missing link / C.A.Montgomery, R.Kaufman // Harvard Business Review. – 2003. – Vol. 81. – P. 3-29.
184. Old Wilberforce University Campus at Tawawa Springs // The Historical Marker Database. – 2015. - May 28. – P.5.
185. Porter M. Competitive Advantage / M.Porter. – N.Y.: Free Press, 1985. – 933 p.
186. Shumpeter J. The Theory of Economic Development / J.Shumpeter. – UK: Cambridge, 1964. – 560 p.
187. Statistics and Tourism Satellite Account [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://statistics.unwto.org/>.
188. World Tourism Organization (UNWTO) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www2.unwto.org/>.

ДОДАТКИ

Додаток а. Місця найбільшої концентрації санаторно-курортних закладів України.

Додаток б.

Анкета споживача санаторно-курортних послуг**Потрібне виділити**

1. Ваша стать:
 - Чоловік
 - Жінка
2. Ваш вік _____
3. Сімейне положення:
 - а) Сімейні з дітьми
 - б) Сімейні без дітей
 - с) Несімейні
4. Ваш рід занять (пенсіонер, службовець, підприємець, Ваш варіант) _____
5. Ваша освіта:
 - а) Вища
 - б) Неповна вища
 - с) Середня спеціальна
 - д) Загальна
6. З якого Ви регіону:
 - а) Північ
 - б) Південь
 - с) Захід
 - д) Схід
 - е) Центр
 - ф) Не проживаю в Україні
7. Ви відвідуєте санаторно-курортні заклади з приводу:
 - а) Лікування та профілактика
 - б) Новий відпочинок, який лише спробував (ла)
 - с) Зміна обстановки
 - д) Свій варіант _____
8. Що для Вас найбільше має значення в санаторно-курортних закладах: (відмітити 3 показника)
 - а) Ціна
 - б) Професіоналізм фахівців
 - с) Місце розташування та атракції
 - д) Харчування
 - е) Гостинність та зручності
9. Свої доходи вважаєте:
 - а) Низькими
 - б) Достатніми
 - с) Високими
10. Чи вважаєте Ви, що інформацію про санаторно-курортний заклад де ви відпочиваєте висвітлено на достатньому рівні:
 - а) Так
 - б) Ні
11. Яку б послугу Ви б хотіли бачити додатково в переліку запропонованих нині _____.

Дякуємо за щирі відповіді, це допоможе нам в наших дослідженнях та дозволить покращити якість наших послуг.

Додаток в.

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

№ 180

- 03 - вересня 2015 р.

Д.є.н. Захаріну С.В.,
К.є.н. Натрошвілі С.Г.,
Дудко П.М.,
Суботі М.В.,
Тимошенко Т.О.

Повідомляю, що Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму отримано наукову доповідь «Актуальні проблеми підготовки кадрів для сфери туризму і курортів», авторами якої є д.є.н. Захарін С.В., к.є.н. Натрошвілі С.Г., Дудко П.М., Субота М.В., Тимошенко Т.О., а окремі пропозиції, що містяться у вказаній доповіді, будуть використані у нормопроектній роботі при доопрацюванні законодавчих актів з питань туризму і курортів.

Заступник Голови комітету
Верховної Ради з питань
сім'ї, молодіжної політики,
спорту та туризму

Д.О. Силантьєв

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ "УКРПРОФОЗДОРОВНИЦЯ"

поштова адреса: а/с 34, м. Київ, 01019, адреса: 01033, Україна, Київ, Вул. Шота Руставелі, 39 - 41,
тел.: (044) 289-01-11, факс: (044) 289-76-50 e-mail: ukrprofzdrav@ukrzdraz.com www.ukrzdraz.info

03.08.2015 № 03-06/705

На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради
К 71.831.02

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Суботи Миколи Васильовича

«Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної
діяльності», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук

Повідомляємо, що здобувач Подільського державного аграрно-технічного університету Субота Микола Васильович в рамках виконання дисертаційного дослідження на тему «Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної діяльності» розробив низку науково-практичних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на управління та підвищення ефективності діяльності санаторно-курортних закладів системи профспілок України, а саме:

- розроблено та впроваджено автоматизовану інформаційну систему діяльності санаторних закладів;
- запроваджено систему бюджету руху грошових коштів з метою збалансованості дохідної та витратної статей балансу санаторних закладів;
- для більш повної і точної оцінки фінансового стану впроваджений метод коефіцієнтів, який дає можливість постійно аналізувати майновий стан санаторних закладів.

Крім того, постійно проводиться робота щодо державної підтримки санаторних закладів через прийняття відповідних бюджетних програм.

Заступник Голови правління
з економічних питань

О. М. Троценко

**ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Шевченка, 13, м. Кам'янець-Подільський
Хмельницька обл., Україна, 32316.
Тел. (03849) 2-52-92, тел./факс (03849) 2-52-18
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua

**STATE AGRARIAN
AND ENGINEERING
UNIVERSITY IN PODILYA**

Shevchenko st, 13, Kamenets-Podilsky
Khmelnitsky province, Ukraine, 32316.
Tel. (03849) 2-52-92, tel./fax (03849) 2-52-18
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua

09 грудня 2015 р.

№ 75-Ара-562

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертаційних робіт на здобуття вченого
ступеня кандидата економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес наукових результатів
дисертаційного дослідження асистента Подільського державного
аграрно-технічного університету
Суботи Миколи Васильовича

Подільський державний аграрно-технічний університет підтверджує, що
теоретичні і методологічні положення і пропозиції з проблем розвитку
санаторно-курортної галузі, розроблені Суботою М.В. в дисертаційній роботі
на тему «Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку
курортної діяльності» запроваджені в навчальний процес і використовуються
при написанні методичних розробок, на практичних та лекційних заняттях з
дисципліни: «Менеджмент» та «Ділове адміністрування» при підготовці
фахівців ОКР «бакалавр».

5581080

Ректор

В.В. Іванишин

Додаток е.

ДП «Клінічний санаторій «Хмільник»

ЗАКРИТОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА
ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФСПЛОК
УКРАЇНИ «УКРПРОФОЗДОРОВНИЦЯ»

22003 м. Хмільник, Вінницької області, вул. Курортна, 2 тел. (04338) 2-21-62, факс 2-32-11

E-mail: khmilnyk@ukrzdraz.info, www.khmilnyk-zdrav.com.ua

Р/р №26006001087495 в ПАТ КБ «Хрециатик» м. Київ, МФО 300670 ідент. код ЄДРПОУ 02583187

Від 28.07.2015 № 02-15/348

На №

До спеціалізованої вченої ради
К 71.831.02

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Суботи Миколи Васильовича «Економічне регулювання і соціальне
спрямування розвитку курортної діяльності»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Повідомляємо, що здобувач Подільського державного аграрно-технічного університету Субота Микола Васильович в рамках виконання дисертаційного дослідження на тему «Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної діяльності» розробив низку науково-практичних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності ДП «Санаторій «Хмільник», а саме:

- рекомендації з питань активізації маркетингової діяльності,
- пропозиції щодо підвищення соціальної ефективності діяльності,
- пропозиції щодо підвищення прибутковості основної діяльності.

Головний лікар

О.О. Галаченко

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

вул. Чавдар Є., буд. 4, оф. 65, м. Київ, 02140
тел/факс: +38 (044) 360-97-28; тел.: (067) 933-01-05
e-mail: sried@mail.ua
http://sried.in.ua

№ _____ 201__ р.

До спеціалізованої вченої ради
К 71.831.02

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Суботи Миколи Васильовича
«Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку
курортної діяльності», поданого на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Цією довідкою підтверджується, що здобувач Подільського державного аграрно-технічного університету Міністерства аграрної політики та продовольства України Субота Микола Васильович в рамках виконання дисертаційного дослідження на тему «Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної діяльності» (науковий керівник – д.е.н., проф. В.В. Іванишин) взяв участь у підготовці наукової доповіді «Реформування державної політики розвитку туризму і курортів», яку було проголошено та обговорено на науково-методичному семінарі Міжнародного центру перспективних досліджень «Реформи в Україні: перспективи в контексті європейської інтеграції» та направлено до Верховної Ради України для використання у законотворчій роботі.

Директор Інституту
доктор економічних наук

[Signature]
С.В.Захарін